

Добривоје Стошић Снежана Велкова
Соња Лажетић - Јовановска

СРПСКИ ЈЕЗИК

***за VIII разред
осмогодишњег образовања***

2013

Име и презиме на авторите:

ДОБРИВОЈЕ СТОШИЋ
СНЕЖАНА ВЕЛКОВА
СОЊА ЛАЖЕТИЋ - ЈОВАНОВСКА

Име и презиме на рецензентите:

Проф. др Чедомир Стојменовиќ
Нада Стојанова
Снежана Васиљевиќ

Име и презиме на илустраторот:

Магнаскен - Скопје

Име и презиме на јазичниот лектор:

Добривоје Стошиќ

Издавач: Министерството за образование и наука Републике Македоније

Штампа: Графички центар довел, Скопље

Тираж: 20

Со одлука бр. 22-1390/1 од 14.06.2012 на Националната комисија за учебници, се одобрува употреба на учебникот Српски јазик за 8-мо одделение во осумгодишно основно образование

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

СТОШИЋ, Добривоје

Српски јазик за VIII разред осмогодишњег образовања / Добривоје
Стошиќ, Снежана Велкова, Соња Лажетиќ-Јовановска. - Скопје:
Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2012
Физички опис 170 стр. : илустр. ; 26 см

ISBN 978-608-226-330-4

COBISS.MK-ID 91860490

РЕЧ АУТОРА

У овом уџбенику налазе се књижевни текстови предвиђени наставним програмом за овај школски узраст, али и текстови који могу додатно да обогате знања ученика из области српског језика и теорије књижевности.

Намера нам је била да ти понудимо приручник с богатим педагошким и уметничким садржајем. Захваљујући објашњењима, упутствима и радним задацима који прате сваки текст, моћи ћеш, самостално или уз стручну помоћ, да се бавиш проучавањем језика и књижевности у мери у којој желиш. Како школска година одмиче, тако ћеш богатити фонд речи којима се користиш, обогаћиваћеш своје знање и откриваћеш уметничке лепоте и вишезначност књижевног текста.

Жеља нам је да ти овај уџбеник помогне да заволиш науку о језику, као и богат и разнолик свет књижевне уметности, али и да ти омогући да се лепше и боље изражаваш, да стваралачки читаш и тумачиш књижевна и њима сродна уметничка дела.

Аутори

***ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ
СРПСКОГ ЈЕЗИКА***

СРПСКИ ЈЕЗИК ДО 19. ВЕКА

■ Присети се

♦ Језик је друштвена појава и током времена се мења. Управо због тога се, да би се у потпуности схватило стање у савременом језику, морају упознати и основни елементи његове историје.

■ Прочитај и размисли

♦ Као и код других словенских народа, и код Срба је најстарији књижевни језик био **старословенски**.

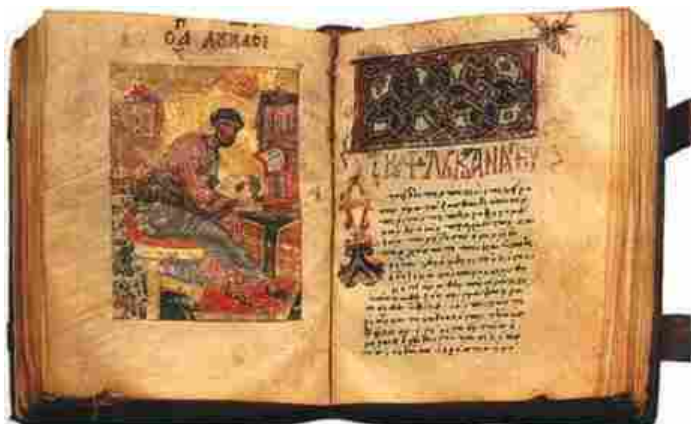
У доба кад су Словени насељавали Балканско полуострво наишли су на грчку и латинску писменост. Ипак, грчки и латински језик никад нису прихваћени масовно, јер су између Словена и њихових писмених суседа постојале бројне културне разлике, а пре свега она која је за међусобно разумевање била најважнија – језичка. Ипак, у деветом веку промениле су се ове околности, јер су у међувремену створене и прве словенске државе, а мисија солунске браће **Ћирила и Методија** у Моравској 863. године створила је словенско писмо и допринела ширењу хришћанства на словенском језику. За религиозне потребе ови велики просветитељи морали су превести основне црквене књиге на словенски језик. Ту им је послужило њихово одлично познавање македонског дијалекта околине Солуна. Своје преводе исписали су азбуком коју су сами саставили – **глагољцом**. Језик њихових превода, старословенски, постао је нови велики књижевни језик средњовековне Европе.

Убрзо се уз глаголицу појавила још једна азбука – **ћирилица**. Ћирилица је била практичнија од глаголице, и то из два разлога: нацрт слова је простији, а и слова су већином идентична са грчким, па је тако ово писмо добило и важну улогу моста ка богатој грчкој култури. Ћирилица је убрзо потиснула глаголицу, тако да је до краја 12. века, на подручју на којем и данас живе јужни Словени, прво словенско писмо остало у употреби само на уском подручју на обали Јадранског мора око Кварнерског залива.

Башчанска плоча, натпис с краја 11. века уклесан глагољцом, пронађен је у цркви Свете Луције у Јурандвору код Башке на острву Крк, у данашњој Хрватској.

Старословенски језик, који се употребљавао на територијама на којима су живели Словени, убрзо је почео да трпи одређене промене, често и под утицајем локалних народних говора, и већ од 11. века замењен је различитим варијантама књижевног језика који данас називамо **црквенословенским**. Те варијанте другачије зовемо и **редакцијама**, одн. **рецензијама**, а српска редакција овог књижевног језика зове се још и **српскословенски језик**. Овај језик био је у употреби све до почетка 18. века кад га замењује **рускословенски језик**, одн. руска варијанта црквенословенског језика, што је било последица и чињенице да су се у то време српски свештеници углавном школовали у Русији и да су Срби често позивали руске учитеље и служили се руским штампаним књигама.

Мирслављево јеванђеље, рукопис из 12. века, један од најзначајнијих писаних споменика на српскословенском језику, UNESCO је уврстио у свој програм *Памћење светиа*, као једну од највреднијих тековина светске цивилизације.

Последњи у низу ових књижевних језика које су Срби користили пре велике реформе коју је спровео Вук Караџић био је **славеносрпски** или, као што су га његови поборници и каснији љути Вукови противници сами звали **славјаносербски**. Крај 18. и почетак 19. столећа период је превласти овог грађанског књижевног језика који је био сложена мешавина рускословенског и народног језика, а шаренило су повећавали и остаци српскословенских облика код неких писаца. Овако мешовит језик био је отворен и за друге утицаје, па су у њега широко улазиле чак и речи и обрти из немачког и француског језика. Оваква мешавина многих језика стопљених у један једноставно није била одржива, те су тако почетком 19. века и почели да сазревају услови за наступање једне свеобухватније реформе која је касније довела до **увођења народног језика** у књижевност.

■ Повежи стечена знања

Присети се да си из *историје* већ учио о друштвеним приликама на Балкану крајем 17. и почетком 18. века и покушај да објасниш које су све околности допринеле да на подручјима на којима су живели Срби дође до употребе рускословенског језика као књижевног.

ЗНАЧЕЊЕ ВУКОВЕ РЕФОРМЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ПРАВОПИСА

■ Прочитај и размисли

Вук Стефановић Караџић (1787–1864) први је успео да оствари идеју о **увођењу народног језика у књижевност**. Као реформатор, Вук је захтевао да књижевни језик буде језик обичног народа и по томе је био изразити представник свеукупног националног препорода који је започео још 1804. године Првим српским устанком против Турске и који је обележио друштвени положај српског народа у 19. веку.

После привременог пораза устаничке Србије 1813. године, Вук је дошао у Беч, где се спријатељио са Словенцем **Јернејом Копитарем**, угледним славистом, цензором и кустосом бечке дворске библиотеке. Уз Копитареву стручну помоћ, Вук је почео да прикупља народне умотворине, да пише **граматику народног језика** (коју је већ 1814. издао у Бечу, под називом *Писменица србскога језика*) и да пише свој *Српски рјечник*, прво значајно дело које је у целини било написано народним језиком и фонетским правописом. Ово своје епохално дело Вук је такође издао у Бечу 1818. године. Подршка коју је Вук имао од Копитара помогла је српском реформатору да лакше уђе у европска средишта културе и да поведе борбу за измену књижевног језика код Срба.

У својој **правописној реформи** Вук се послужио **реформисаном ћирилицом** још једног значајног српског лингвисте тог времена **Саве Мркаља**, коју је надоградио тиме што је у српску ћирилицу увео слова: **ћ, њ, љ, њ** и **ј** (овај последњи знак узео је из латинице, због чега је у тадашњој Србији стекао многобројне непријатеље, нарочито међу свештенством), као и слово **џ** које је нашао у неким старим рукописима.

У свом речнику с граматиком из 1818. године Вук је дефинисао систем модерног књижевног српског језика заснованог на народном, а целокупном својом делатношћу утврђивао је тај језик у књижевности и науци. Он је своја дела писао језиком властитог завичаја, односно **источнохерцеговачким дијалектом ијекавског изговора**. Касније се испоставило да је ова Вукова одлука била и изузетно практично решење за афирмацију његове реформе, јер се

говори овога типа простиру на највећем делу земљишта које су насељавали представници различитих националности и вера који ће једног дана прихватити и заједнички књижевни језик. Тако је **народна основа** књижевног језика постала веома широка. Осим тога, на овом дијалекту постојала је и **богата народна књижевност**, као и веома значајна **дубровачка уметничка књижевност**.

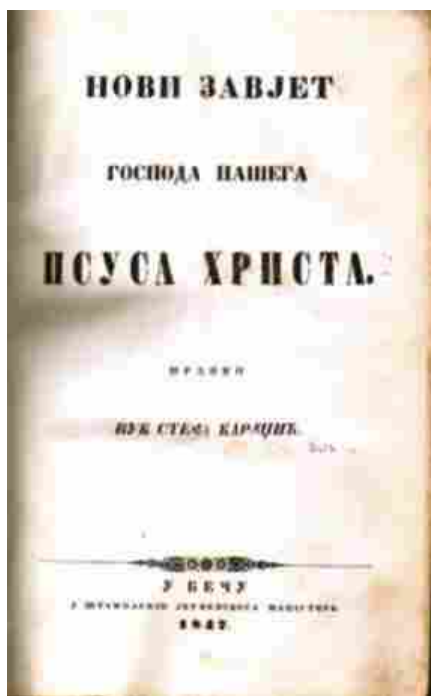
Скоро истовремено с Вуковом делатношћу, присталице **илирског покрета у Хрватској**, предвођене **Људевитом Гајем**, такође узимају штокавско наречје ијекавског изговора као основу хрватског књижевног језика. Ова заједничка одређења била су основа и за организовање **Бечког књижевног договора 1850. године**, на којем су неки од најзначајнијих српских и хрватских лингвиста тог времена јавно позвали све књижевнике са својих подручја да пишу новим типом књижевног језика. Овај позив прихватили су у све већем броју многи културни посленици, тако да је победа Вукове реформе постајала све очигледнија стварност, иако је у то време до **званичног прихватања Вуковог правописа (1868, четири године после Вукове смрти)** био остао још дуг пут.

■ Дознај више о овој теми

Резултат Бечког књижевног договора много је допринео победи Вукових схватања о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата, а **практичну победу** у борби за реформу српског језика и правописа Вук је, уз помоћ неколико младих интелектуалаца, извојевао три године раније – **1847. године**. Те године је велики српски романтичарски песник **Бранко Радичевић** објавио своје **Песме**, збирку поезије испевану чистим народним језиком. Тиме је доказао да се језиком „простога народа”, односно „језиком кравара и говедара”, како су га погрдно називали Вукови противници, могу изразити најтананија осећања и да се њиме може писати врхунска поезија.

Исте године појавио се и *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша, чиме је доказано да народни језик није препрека ни за филозофски и мисаони књижевни израз. Те 1847. године објављен је и **Вуков превод *Новог завјета*** са црквенословенског на народни језик, што је показало да се и свете књиге могу писати народним језиком. Најзад, исте године, штампана је и научна расправа младог и даровитог лингвисте **Ђуре Даничића *Рај за српски језик и његов правопис***. Том расправом овај Вуков сарадник ставио је тачку на вишегодишњу оштру полемику између Вука и Јована Хаџића, непомирљивог противника реформе и новог правописа.

■ Размисли и систематизуј

Српску ћирилицу, коју је у 19. веку реформисао Вук Караџић, многи лингвисти и данас сматрају **једном од најсавршенијих азбука на свету**. Упореди ово наше писмо с писмом неког страног језика који учиш и покушај да објасниш зашто је то тако.

РАЗВОЈ СРПСКОГ ЈЕЗИКА ПОСЛЕ ЕПОХЕ ВУКА КАРАЏИЋА

■ Прочитај и размисли

Уједначавање и **нормирање заједничког књижевног језика** Срба и Хрвата био је **дуготрајан процес** у којем је било и застоја и удаљавања. То су највише условљавале политичке прилике и, нарочито, ратна времена. Ипак, најистакнутији културни посленици на обе стране настојали су да наставе и остваре оно што су Вук Караџић и илирци желели и започели.

Највиши домен сагласности постигнут је **Новосадским договором 1954.** године, на којем су учествовали највећи писци и најпознатији лингвисти са обе стране.

Закључци Новосадског договора били су, између осталог, и следећи: да је народни језик Срба, Хрвата и Црногораца, један језик са два равноправна изговора: ијекавским и екавским; да му је назив српскохрватски или хрватскосрпски; да су оба писма, латиница и ћирилица, равноправна; да је, ради искоришћавања целокупног речничког блага и његовог правилног развика неопходно израдити речник савременог српскохрватског књижевног језика, што су и покренуле Матица српска и Матица хрватска; да се реши питање израде заједничке терминологије; и да заједнички језик треба да има и заједнички правопис, што је најхитнија културна и друштвена потреба.

Већ **1960. године** објављен је **истоветан правописни приручник** – у Новом Саду *Правоиџ срѣскохрвайѣскоѣ књижевноѣ језика* ћирилицом и на екавици, а у Загребу *Правоиџ хрвайѣско-срѣскоѣ књижевноѣ језика*, латиницом и на (и)јекавици. Оба издања имају и исти правописни речник.

Ипак, у новим политичким околностима, које су наступиле **после 1990.** године, кад је **Република Хрватска** кренула самосталним путем и постала независна држава, и **хрватски језик** постаје засебна лингвистичка реалност. У Србији и Црној Гори до 90-тих година користи се назив српскохрватски језик и правопис из 1960. године. **Нови Матичин правопис** изашао је 1994, а на основу одлуке Министарства просвете и културе примењује се од 1. јану-

ара 1997, у школама и у установама културе у Републици Србији, где је данас службено име језика **српски**. У Црној Гори су, пак, у паралелној службеној употреби **црногорски и српски језик**. У Босни и Херцеговини актуелни тренутак истиче неколико назива за књижевни језик. Хрвати у Федерацији за свој језик користе назив **хрватски**, Бошњаци **босански**, а Срби у Републици Српској – **српски**.

■ Повежи стечена знања

Из *историје* знаш доста чињеница о друштвеним приликама на Балкану у току 20. века. Образложи детаљније у каквој су међусобној вези биле ове прилике и судбина некадашњег српскохрватског књижевног језика.

Вук Стефановић Караџић

„Језик је хранитељ народа, докле год живи језик, докле га љубимо и почитујемо, њиме говоримо и пишемо, прочишћавамо га, умножавамо и украшавамо, дотле живи народ...”

Вук Стефановић Караџић

ЈЕЗИК

ФОНЕТИКА

ПРЕГЛЕД ГЛАСОВНОГ СИСТЕМА И ГЛАСОВНИХ ПРОМЕНА (обнављање градива)

■ Присети се

- ◆ Шта је фонетика? **Фонетика** је део науке о језику који проучава гласове и њихове промене.
- ◆ Шта је **глас**, а шта **фонема**?
- ◆ Како се деле гласови у савременом српском језику?
- ◆ Учествују у разговору и систематизују.
- ◆ Заједно са својим друговима из разреда пажљиво проучи приложене табеле и на основу њих покушајте да што детаљније објасните карактеристике појединих српских фонема.

Табеларни преглед самогласника

	предњи	средњи	задњи
високи	и		у
средњи		е	о
ниски		а	

Табеларни преглед сугласника

Место	По начину творбе						
	сонанти	експлозивни		струјни		сливни	
	звучни	звучни	беззвучни	звучни	беззвучни	звучни	беззвучни
уснени	м	б	п				
зубноуснени	в				ф		
зубни		д	т	з	с		ц
предњонепчани	ј, љ, њ			ж	ш	ђ, џ	ћ, ч
задњонепчани	н, л, р						

■ За рад код куће

- ◆ Напиши рад на тему *Пиши као што говориш, чиијај како је написано* и покушај да наведеш што више примера у којима се

гласовне промене код одређених речи региструју и у правопису.

Табеларни преглед гласова по звучности

звучни сугласници	Б	Г	Д	Ђ	Ж	З	Ц				
безвучни сугласници	П	К	Т	Ђ	Ш	С	Ч	Ф	Х	Ц	

Остали сугласници: Ј, Р, В, Л, Љ, М, Н, Њ изразито су звучни и приближавају се самогласницима (вокалима). Називају се гласници или сонати.

ГЛАСОВНЕ ПРОМЕНЕ (понављање)

Помози, **боже**, да роди варени боб.

„У **ропству** се родих, у **ропству** живљах, у **ропству**, вајме и умрех.”

Петар Кочић

„Гробље ј’ земља ком се ходи ...”

Ј. Ј. Змај

бог → боге → боже

роб + ство → робство → ропство

гроб + је → гробје → гробље

Смењивање гласова у речи при промени њеног облика или при грађењу назива се **гласовна алтернација** (Назив алтернација долази од латинске речи *alternatio* – што значи: промена, мењање).

Оваквих промена има више и то су:

- једначење сугласника по звучности,
- једначење по месту творбе,
- палатализација,
- сибиларизација,
- јотовање,
- непостојано **а**,
- прелазак **л** у **о**,
- губљење сугласника,
- асимилација и дисимилација гласова.

ЈЕДНА ЧЕЊЕ СУГЛАСНИКА ПО ЗВУЧНОСТИ

Сваког јутра купујем буреке код нашег пријатеља **бурегџије**.
Врапци одлетеше са гране.

■ Уочи настале промене

бурек → бурек + џија → бурекџија → бурегџија
врабац → врабци → врапци

Како гласи дефиниција једначења сугласника по звучности?
Правило је да се први сугласник увек прилагођава другоме.

Наведи примере!

Од овог правила има изузетака у следећим случајевима:

1. када се сугласник **Д** (звучни) нађе испред **С** и **Ш** (беззвучни) у писању остаје непромењен (градски, средство, председник, подшишати);
2. у писању **Ђ** остаје непромењено испред наставка – ство (вођство);
3. у случајевима где би пормена утицала на промену значење речи (подтекст ...);
4. у неким страним именима и придевима изведеним од њих (Хабсбург, хабсбуршки).

Напомена: Понекад говорна норма одступа од писане.

Пример: Пишемо: председник, а изговарамо претседник.

■ Вежба

а) Подвуци речи у којима је извршено једначење по звучности: слатко, исток, одшетати, безбрижан, одмерити, открити;

б) Додај префикс **под**– испред глагола: писати, ковати, ценити ...

Које си глаголе добио?

ЈЕДНАЧЕЊЕ СУГЛАСНИКА ПО МЕСТУ ТВОРБЕ

Јесен је. Лишће жути и полако опада.

„Збогом, грозђе, нећу те ја брати ...”

Како су настале речи: лишће и грозђе?

лист + је → листје → лишће → лишће

грозд + је → грозђе → грозђе

■ Подсети се

Када се зубни сугласници **С** и **З** нађу испред преднонепчаних сугласника онда се они једначе по месту творбе тако да прелазе у најсродније преднонепчане сугласнике: **С** у **Ш**, а **З** у **Ж**.

■ Вежба

а) Напиши облике инструментала с наставком - ју од именица: маст, част, сласт ...

б) изговори и напиши деминутив од именице — образ.

в) изведи поступак настанка речи: **пажња** и **пажљиво** од глагола **пазити**.

ПАЛАТАЛИЗАЦИЈА

Погледај реченице:

Од' **јуначе**, да пијемо вино.

О, **боже**, има ли те?

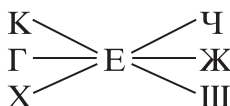
Именице: јунак и бог налазе се у вокативу.

јунак → јунаке → јуначе

бог → боге → боже

дух → духе → душе

Видимо да:

■ Подсети се

Промена задњонепчаних сугласника К, Г, Х испред Е у предњонепчане Ч, Ж, Ш назива се палатализација.

■ Напомена

1. У неким речима палатализација се врши испред вокала **а**.

сок — сочан
туга — тужан
прах — прашак

2. Код придева изведених од личних имена која се завршавају на — **ица**, уместо **ц** појављује се **ч**.

Љубица — Љубичин
Даница — Даничин
Аница — Аничин...

■ Вежбања

1. Напиши вокатив од именица: војник, друг, снег, бег.
2. Напиши деминутив од именица: слика, књига, поток, круг.

СИБИЛАРИЗАЦИЈА

Погледајте ове примере:

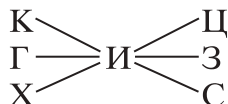
На **муци** се познају **јунаци**.

То сам прочитао у **књизи**.

Клепећу кости ко **ораси** у празној врећи.

Како су настале речи: муци, јунаци, књизи, ораси?

мука —> муки —> муци
јунак —> јунаки —> јунаци
књига —> књиги —> књизи
орак —> орахи —> ораси

Промена задњенепчаних сугласника К, Г, Х испред **И** назива се **сибиларизација**. Сибиларизацијом К прелази у Ц, Г у З, Х у С.

■ Вежбања

◆ Како гласи номинатив множине од именица: војник, радник, јунак, орах; а како датив и локатив једнине од именица: рука, нога, слога, снага ...

◆ Има изузетака:

а) сибиларизације нема у облицима многих имена:

Лука — Луки, Олга — Олги;
Миха — Михи ...

б) када се нађу у групама ЗГ, ЦК, СХ, ЧК, ЋК:

коцка — коцки, мачка — мачки,
тачка — тачки, мазга — мазги
воћка — воћки ...

в) када се К нађе у групи ТК:

тетка — тетки, четка — четки ...

г) ако би се овом променом добило друго значење:

бака — баки : баци — **императив** од глагола
бацити

сека — секи : сеци — **императив** од глагола
сећи

зека — зеки,
дека — деки ...

◆ Изузеци су и у следећим случајевима када се К, Г, Х нађу испред наставка с вокалима Е и И:

а) у придевима и заменицама:

јаки — јакима, дуги — дугим — дугих, толики — толиким;

б) у облицима именица испред наставка — Е:

војнике, слуге, снахе, стрехе;

в) у изведеним придевима, испред наставка — ИН:

Анка — Анкин, Олга — Олгин, снаха — снахин ...

◆ Наш правопис дозвољава двојаку употребу: са извршеном

променом и без ње углавном, код следећих речи: приповеци — приповетки, бици — битки; фресци — фрески; загонетки — загонечи; епохи — епоси; маски и масци.

ЈОТОВАЊЕ

Погледајте следеће реченице:

Здравље је највеће богатство.

Веселе је трајало до зоре.

Мој **млађи** брат био је **најбржи** на јесењем кросу.

■ Подсети се

◆ Гласовна промена код које глас **Ј** са ненепчаним сугласником испред себе даје нови непчани сугласник (осим лабијала Б, П, В,М) назива се јотовање.

Назив јотовање долази од слова **Ј** које се зове јота.

Јотовање се јавља у следећим случајевима:

а) у облицима компаратива придева:

тврд — тврђи,
црн — црњи,
брз — бржи ...

б) у облицима презента глагола:

везати — вежем,
писати — пишем,
храмати — храмљем ...

в) у облицима трпног придева:

радити — рађен,
родити — рођен,
носити — ношен,
славити — слављен ...

г) у облицима имперфекта:

славити — слављах

д) при грађењу речи:

прут — пруже, гроб — гробље,
корен — корење, роб — робље ...
грм — грмље,

■ Упамти

Јотују се следеће сугласничке групе:

дј > ђ	лј > љ
тј > ћ	зј > ж
њј > њ	сј > ш

Јотовање је и када се **Ј** нађе иза уснених сугласника:

пј > плъ	вј > вљ
бј > блъ	мј > мљ

■ Задатак

Од основних придева: љут, драг, блед, јак, висок, горак – начини облике компаратива.

НЕПОСТОЈАНО А

■ Присети се

Ловац је ишао напред, а за њим два **пса**.
Пришао је **ловцу** и замолио га да склони **псе**.

Ако издвојимо речи:

ловац	—	ловца	—	ловцу
пас	—	пса	—	псу
момак	—	момка	—	момци — момака

Може да се примети да се самогласник **а** који се налази у основном облику губи у већини облика исте речи.

То **а** назива се **непостојано а**.

Појављује се у следећим облицима речи:

а) у номинативу једине и генитиву множине именаца мушког рода:

лонац	—	лонца	—	лонци	—	лонаца
венац	—	венца	—	венци	—	венаца
ловац	—	ловца	—	ловци	—	ловаца ...

б) у генитиву множине неких именица средњег и женског рода:

стакло — стакла — **стакала**
седло — седла — **седала**
девојка — девојке — **девојака**
крушка — крушке — **крушака ...**

в) код придева мушког рода у номинативу једнине:

вредан — вредни
хладан — хладни **добар** — добри ...

г) у неким глаголским облицима:

рекао — рекли
јесам — јесмо **пошао** — пошли ...

д) у дужим облицима предлога: **са** (с), **ка** (к), **уза** (уз)

■ Задатак

а) предлог с (а), уз (а) употреби у реченици са одговарајућим падежним обликом именица (са инструменталом): брат, сестра, друг, зид;

б) упореди следеће облике речи (по паровима) и уочи две гласовне промене:

сладак — слатка, предак — претка, жабац — жапци ...

Које си гласовне промене уочио?
Објасни их!

ПРОМЕНА Л у О

■ Присети се

Милан је редован **посетилац** библиотеке. Многи **посетиоци** не долазе на време.

Јован је **ставио** књигу на **сто** и **отишао**.

Богдан је **узео** књигу са стола и **почео** да чита.

Издвојимо речи:

сто — стола дел — део
посетилац — посетиоци цел — цео

Закључујемо да сонант **Л** на крају речи или слога прелази у **О**. Ова гласовна промена настала је пред крај 14. века у новошто-кавским говорима српског језика.

■ Упамти

Ова гласовна промена извршена је у следећим случајевима:

а) у свим облицима једнине радног глаголског придева мушког рода: читао, певао, радио, писао, играо ...;

б) у именицама које су изведене од радног глаголског придева наставком — ница: учионица, радионица, читаоница, чекаоница ...;

в) у облицима именица изведеним од радног глаголског придева суфиксом — ац:

читаоца — читаоци (ном. јед. читалац),

руководиоци — (ген. множине: руководилаца),

г) у речима изведеним наставком — ба: сеоба, деоба.

У нашем књижевном језику има доста речи у којима није извршена ова гласовна промена:

а) код изведених именица од радног глаголског придева наставком — ац које имају дуги вокал у слогу испред наставка: зналац — зналица; неваљалац — неваљалица;

б) код речи домаћег порекла типа:

молба, жалба, школски ...;

г) код одомаћених речи страног порекла:

бокал, канал, тунел, фудбал, генерал, маршал.

Треба знати да у нашем књижевном језику постоји више двојакних облика:

со и сол, во и вол, соко и сокол, топао и топал...

■ Задатак

Уочи и објасни по две гласовне промене у следећим облицима: посао — посла, котао — котла, петао — петла ...

Које су то промене?

■ Упамти

Два израза значе:

асимилација — једначење, дисимилација — разједначавање

ГУБЉЕЊЕ СУГЛАСНИКА

Обратите пажњу на састав истакнутих речи у следећим реченицама:

Био је **радостан**, јер су му **задачи** били тачни.

Био је то **частан** пораз.

Важно је да је **часно** наступио.

Издвојте речи:

радостан — радосна — радосна

задатак — задаци — задачи

частан — часно — часно

Губљење сугласника врши се у сугласничким групама које се теже изговарају. Ова промена доводи до упрошћавања сугласничких група и има одређена правила у књижевном језику.

Један удвојени сугласник, или два сугласника од којих је први по реду добијен једначењем и исти је као и други своде се на један (један се губи) и тако се изговарају и пишу:

од + делити — одделити — оделити

пет + десет — петдесет — педдесет — педесет

из + шарати — изшарати — исшарати — ишшарати — ишарати

Дозвољено је одступање од овог правила у два случаја:

а) у суперлативу придева који почињу сугласником **Ј**, када се пише удвојено:

нај + јачи → најјачи,

нај + једноставнији → најједноставнији;

б) у сложеницама када треба сачувати значење речи које их чине:

преддржавни, поддијалекат ...

■ Задатак

а) Од основних облика именица напиши номинатив множине: предак, метак, добитак, изузетак ...

б) Како гласе облици женског и средњег рода једине придева: болестан, радостан, свестан, жалостан? ...

болестан → болесна → болесно

МОРФОЛОГИЈА

Морфологија је део науке о језику који се бави речима — њиховим врстама, облицима и грађењем.

ГРАМАТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ ПРОМЕНЉИВИХ РЕЧИ (обнављање градива)

■ Присети се и систематизуј

◆ Шта у науци о језику подразумевамо под терминима **деклинација** и **конјугација**?

■ Упамти

Деклинација је мењање облика именских речи по падежима.

Конјугација је мењање глагола по лицима, временима и начинима.

◆ Које све врсте речи спадају у тзв. **именске речи**?

Од десет врста речи у српском језику, пет врста спадају у **променљиве** речи. То су: именице, придеви, заменице, бројеви и глаголи.

Међу променљивим речима се по **обличким особинама разликују именске речи** (именице, заменице, придеви и бројеви) од глагола.

◆ Које су **основне граматичке категорије** код именских речи?

То су: род, број и падеж.

Глаголи су група променљивих речи чије се обличке особине заснивају на начину, глаголском виду, глаголском роду и граматичком броју.

1. **Према граматичкој категорији РОДА** именице и друге именске речи разликују мушки, женски и средњи род. Род може бити природан (мушки, женски, средњи — дечак, девојчица. . .) и граматички (дневник, књига, перо).

2. **Грамматичку категорију БРОЈА** означавају посебни наставци за једину и множину (свеск - а; свеск - е; ученик - у; ученицима).

3. **Грамматичком категоријом ПАДЕЖА** означавају се различити облици именице и других именских речи. Ти облици зависе од одређене функције у реченици (субјекат, објекат. . .).

Падежима се означавају различити односи именица у реченици. Ти односи се у српском језику исказују помоћу седам падежа, који чине падежни систем.

■ Упамти

Падеж је граматичка категорија која именске речи разликује од глагола.

■ Одговори

Како се називају падежи?

ЗНАЧЕЊА И ФУНКЦИЈА ПАДЕЖА (обнављање, систематизација)

У реченици, у падежном систему се разликују:

независни падежи — номинатив и вокатив

зависни падежи — генитив, датив, акузатив, инструментал и локатив

ЗНАЧЕЊЕ ПАДЕЖА

Сваки падеж има своје **основно** значење по којем се разликује од осталих падежа у падежном систему.

број	назив	основно значење	питање на које се добија
1.	номинатив	именује бића и предмете	ко? шта?
2.	генитив	од кога потиче и од чега се одваја	од кога? од чега? чије?
3.	датив	намена, циљ и правац кретања	коме? чему?
4.	акузатив	предмет на коме се врши радња	кога? шта?
5.	вокатив	служи за дозивање и обраћање пажње некоме на нешто	
6.	инструментал	друштво и средство којим се врши радња	с ким? чиме?
7.	локатив	место где се врши радња и о коме се и о чему говори	где? о коме? о чему?

Систем падежних облика једнине и множине једне именске речи назива се њеном променом (деклинацијом).

■ Одговори

Која су два независна падежа?

Шта значи номинатив?

Шта је вокатив? (Милане, покажи домаћи задатак.)

■ Упамти

Независни падежи, номинатив и вокатив, немају различита значења и увек се употребљавају без предлога.

Зависни падежи имају различита значења, од којих је једно увек основно значење.

ЗНАЧЕЊА ЗАВИСНИХ ПАДЕЖА

2. Генитив – је други падеж и има највише значења без предлога и с предлогом.

Може бити:

а) **присвојни** (посесивни) који означава припадност.

Пример: Ово је књига мога **друга**.

Одговара на питање: **чији**, **–а**, **–е** и употребљава се **без предлога**.

б) Одвајање, порекло, потицање, удаљавање означавају се генитивом порекла (**аблативан генитив**). Употребљавају се предлози: **од**, **са**, **из**.

Ученици су изашли **из школе**.

Може и без предлога: Застидео се **мајке**.

Одговара на питања: **од чега**, **одакле**?

в) **Деони (партитивни)** – означава део нечега. Уз овај генитив најчешће се употребљавају **прилози за количину** (мало, много, доста ...)

Купио је мало **јабука и крушака**.

г) **Квалитативни генитив** означава **особину**.

Прошао је старац **седе косе**.

Одговара на питање: **какав**, **каква**, **каква** и **без предлога**.

д) Генитив има више **прилошких значења**.

– **Место** (просторни односи) –

Јован стоји испред **зграде**.

– **Време** (темпорални) –

Преко лета идемо на море.

– **Начин** –

Растали смо се **без поздрава**.

– **Узрок** –

Изгубили су утакмицу **због лоше игре**.

– **Циљ** –

Учиш ли **ради знања** или **ради оцене**?

– **Поређење** –

Увек сам бољи **од њега**.

Увек иде са предлозима.

3. Датив – је трећи падеж и добија се на питања: **коме? чему?**

Употребљава се без предлога и са предлозима.

Има два главна значења: намену и правац кретања.

Намена: Дај **Богдану** књигу.

Правац: Отишли су према (ка) **школи**.

4. Акузатив – је четврти падеж и добија се помоћу питања **кога? шта?**

Употребљава се без предлога и са предлозима.

Значи:

Предмет (или објекат) на коме се врши радња.

Јован чита **књигу**. (прави објекат)

Милан се интересује **за граматику**. (неправи објекат)

Може имати и друга значења:

– **начин**: Немој да радиш **на брзину**.

– **време**: Доћи ће код нас **за празник**.

– **узрок**: Бићеш награђен **за одличан успех**.

6. Инструментал – је шести падеж и добија се помоћу питања: **с ким? чиме?**

Има два основна значења:

а) **средство** којим се врши радња

Дошао је **аутобусом** у школу.

б) **друштво** – и увек се употребљава са предлогом с (а)

Седим у клупи **са Невеном**.

Инструментал може имати и друга **прилошка значења**:

- а) **место**: Шетали смо **градом**.
Кола су **пред зградом**.
- б) **време**: Само **недељом** играм кошарку.
- в) **начин**: Гледао ме **с неверицом**.
- г) **мера**: **Сатима и сатима** причамо о доживљајима.

7. Локатив — је седми падеж и добија се помоћу питања:
о коме? о чему? где?

Увек се употребљава са предлозима.
Основно значење локатива је:

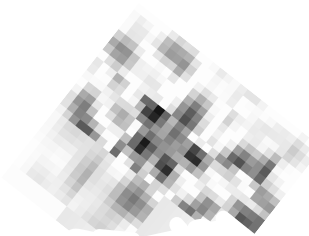
- а) **место**: где се врши радња.
Ученици су у **учионици**.
- б) Локатив означава и **предмет** разговора, причања, размислања ...
Причамо **о другу** који је на путовању.
- в) Може да значи и **време**:
Дошао је на час у **последњем тренутку**.
- г) **начин** — Све је урађено по **мојој жељи**.

■ Задатак

Одговори: Који падежи имају

- месна значења, — начинска значења,
- временска значења, — узрочна значења?

- Који падежи се употребљавају без предлога, а који са предлозима?
- У песми „Стражилово” Милоша Црњанског пронађи именице и одреди падеж у коме се налазе те именице.

ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

ИМПЕРФЕКАТ

(грађење и функција глаголског облика)

■ Присети се

- ◆ Како се гради инфинитивна, а како презентска основа у српском језику?
- ◆ Који се од глаголских облика, које си досад учио, граде од једне, а који од друге основе?

■ Прочитај и размисли

- ◆ Који су глаголски облици у одломку и стиховима који следе грађени од несвршених глагола?

„Наједаред духну силан ветар. Дрва **се савијаху** до земље. Он **кршаше** гране и гранчице, па то све **ношаше** као сламке...

„Ашто **певах** неће пропанути...”

Бранко Радичевић

„**Бејасте** ли, браћо моја млада,
Да л' **бејасте** ви на гробљу када,
Ај' на гробљу, на голему?”

„Светли гробови” **Ј. Ј. Змај**

◆ У наведеним текстовима употребљени су облици **имперфекта**, односно **пређашњег несвршеног времена** глагола: *савијати се, кришићи, носити, певати, бићи*.

■ Упамти

◆ У основној, временској својој служби, **имперфекат** означава радњу, стање или збивање који су се вршили у одређено време у прошлости.

◆ Ево како гласе облици имперфекта за сва лица једнине и множине глагола: *ћресити, шити, ћисати и ћрадити*.

<i>īpres-ijax</i> <i>īpres-ijaiše</i> <i>īpres-ijaiše</i>	<i>īis-ax</i> <i>īis-aiše</i> <i>īis-aiše</i>	<i>šij-ax</i> <i>šij-aiše</i> <i>šij-aiše</i>	<i>žraḥ-ax</i> <i>žraḥ-aiše</i> <i>žraḥ-aiše</i>
<i>īpres-ijasmo</i> <i>īpres-ijasīe</i> <i>īpres-ijaxu</i>	<i>īis-асмо</i> <i>īis-асīе</i> <i>īis-аху</i>	<i>šij-асмо</i> <i>šij-асīе</i> <i>šij-аху</i>	<i>žraḥ-асмо</i> <i>žraḥ-асīе</i> <i>žraḥ-аху</i>

Имперфекат је прост глаголски облик и гради се од презентске и инфинитивне основе додавањем наставка за облик и лице:

— од презентске основе одбијањем њеног крајњег вокала и додавањем на тако окрњену основу наставка за облик и лице:

једнина	1. — ијах — Ø	— ах — Ø
	2. — ијаш — е	— аш — е
	3. — ијаш — е	— аш — е
множина	1. — ијас — мо	— ас — мо
	2. — ијас — те	— ас — те
	3. — ијах — у	— ах — у

Напомена:

Треба знати да код неких глагола долази до јотовања (видим — виђах; градим — грађах ...).

— од инфинитивне основе, додавањем обличких наставка за имперфекат на пуну основу.

једнина	1. - ах - Ø	множина	1. - ас - мо
	2. - аш - е		2. - ас - те
	3. - аш - е		3. - ах - у

Пример:

пева + ах → певаах → певах

Упамти:

Вокал **а** из наставка за облик имперфекта са вокалом **а** из инфинитивне основе сажима се у један дуги вокал **ā**.

Имперфекат од помоћног глагола бити:

1. л. бејах	бејасмо
2. л. бејаше	бејасте
3. л. бејаше	бејаху

- ◆ Размисли и одговори
- ◆ Које **гласовне промене** препознајешу облицима имперфекта: *гра̄ах* (од глагола *градӣи*), *вӣах* (од *виде̄и*), *ӣоњах* (од *ӣонӯи*); *вуцијах* (од *вӯи*) и *сӣризијах* (од *сӣрӣи*)?

■ Систематизуј

◆ Овај се глаголски облик, као што смо већ наговорили, гради само **од несвршених глагола** зато што **означава радњу која је у прошлости трајала дуже времена**. Треба знати да се овај облик у неким говорима уопште не употребљава, а у неким се све више губи, осим у језику уметничког књижевног дела и то зависно од стила писца.

■ Примени стечена знања

◆ Нађи облике имперфекта у наведеним одломцима и реци како су начињени:

1. Милутин је изговорио обе речи јаким, устрепталиим гласом. Усне му дрхтаху од узбуђења; уз образе удари пламен племенитог гнева, а очи севаху страшним жаром освете, мржње и бола. У изразу његовог лица огледаху се сва та осећања, што их из душе покрену понос народни и љубав према деци.

2. Бијаше мирно и спарно. Али одједном духну силовит јужни вјетар, мотајући по небу јата тамномодрих облака. Приви се облак уз облак, док све небо не покри мркосива копрена од које се није могао видјети ни комадић плавог неба. Затим почеше падати капи кише, све гушће и гушће, док се најзад, као прамен магле, не свали на земљу силан пљусак. Лишће задрхта, дрвеће подиже гране, матица потока провре бијелом пјеном. Гуске излетјеше из дворишта, весело дигући главу и ширећи крила, а враголаста дјеца стављаху своје главе под кишне капи и притом цијукаху и узвикиваху од радости. И ја се радовах киши и освјежењу. Два пуна сата лијаше као из кабла. Затим сину сунце позлађујући окрајке облака. Кишне капи падаху све рјеђе, као златна зрна на земљу.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ (грађење и функција глаголског облика)

■ Размисли, одговори

◆ Уочи у каквом су међусобном односу прошле радње у следећим реченицама.

1. Погледали смо поново ватру, али се она бејаше готово сасвим угасила.

2. Ватра се толико била распламсала да су изгореле гране на оближњој јабуци.

◆ У првој реченици обликом перфекта *погледали смо* исказана је радња која се десила у прошлости. Ипак, пре ње извршила се радња која је саопштена сложеним глаголским обликом *бејаше се угасила*. И друга реченица такође садржи две радње, од којих се једна догодила пре, а друга касније: прво *се* ватра *била распламсала*, па сутек онда *изгореле* гране на јабуци.

■ Упамти

◆ Сложени глаголски облик који означава радњу, стање или збивање који су се (из)вршили у прошлости пре неке друге, такође прошле радње, односно означава стање настало иза извршене радње, зове се **плусквамперфекат** или **давно прошло време**.

1. л. био сам дошао
Ј. 2. л. био си дошао
3. л. био је дошао

1. л. бејах/бех дошао
Ј. 2. л. бејаше/беше дошао
3. л. бејаше/беше дошао

1. л. били смо дошли
М. 2. л. били сте дошли
3. л. били су дошли

1. л. бејасмо/бесмо дошли
М. 2. л. бејасте/бесте дошли
3. л. бејаху/беху дошли

перфекат радни
од пом. глаголски
глагола придев
бити

имперфекат радни
од пом. глаголски
глагола придев
бити

◆ Да ли примећујеш нешто необично у следећем примеру?

– Кажу да **је** једанпут **исекао** некакве предате Турке и да **су** му зато **били одузели** капетанство.

● Иако ретки, могући су и овакви случајеви у којима плусквамперфекат означава радњу која се десила **после** друге радње према којој се одређује.

● Све је ређе у употреби, посебно ретко се употребљава облик са имперфектом помоћног глагола **бити**.

◆ Пронађи облике плусквамперфекта у следећим реченицама:

1. Вук Исаковић беше отишао, а за њим нестајаху и слике прошлог живота.

2. Зидове и ствари била је већ обухватила помрчина, само пре ноћи, на један зид, падала је сива светлост са реке.

3. Децу је била дала слушкињама, само пред мужем држала их је у крилу.

- Реченице које следе препиши у свеску али уместо инфинитива, који је дат у загради, упиши облике плусквамперфекта:

1. Кад сам ушао у биоскоп, филм (почети).

2. Кад смо дошли, играчи (истрчати) на терен.

3. Пре него што се завршио састанак литературне секције, неко нас (обавестити) преко разгласне станице о земљотресу у Мексику.

4. Позвао сам их у биоскоп, али они (уморити) на излету.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

РЕЧЦЕ (ПАРТИКУЛЕ)

■ Присети се

◆ Наброј све врсте речи у српском језику. Које су од њих променљиве, а које непроменљиве?

■ Размисли, закључи

- ◆ Обрати пажњу на истакнуте речи. Шта оне саопштавају?
1. За Нову годину ћу *можда* добити бицикл.
 2. За Нову годину ћу *сиђурно* добити бицикл.

Речце или **партикуле** чине посебну врсту речи по свом значењу, односно функцији у реченици. С морфолошке тачке гледишта, оне су најчешће прилози или везници, али, за разлику од њих, речце се често употребљавају за **означавање личног става** онога који говори према ономе што се казује реченицом. То су **језички знаци који се односе на целу реченицу**, или на неки њен део.

■ Упореди

- ◆ Речце или партикуле служе:
1. за **истицање супротности**: *међуӣим, њак*;
 2. за **посебно истицање**: *баш, бар, и*;
 3. за **истицање личног става** (модалне речце): *да, дакако, уис̄ину, заис̄иа, нӣошӣо, верова̄ино, ва̄лда, збӣља, можда*;
 4. за **показивање**: *ево, е̄ӣо, ено*;
 5. за **питање**: *зар, да ли*;
 6. за **потврђивање и одрицање**: *да, не*.

■ Вежбе

- ◆ Пронађите речце у следећим реченицама:
1. Звучи убедљиво, што, пак, не мора бити истина.
 2. Е па, кад хоћеш баш да знаш: тако је!
 3. Суд је, наравно, меродаван, али и он има право.
 4. Он ће, ваљда, данас доћи.
 5. Ето видиш, да учиш, ти би знао.

6. Зар ниси служио војску?
7. Да ли си га видео данас?
8. Неће то тако моћи, не, ја не мислим тако.
9. Ево и ја сам дошао.

◆ Састави по једну реченицу с партикулама: *међу њим, бар, можда, уистину, ено.*

■ За рад код куће

- Забележи речце које ћеш чути у току једног дана од људи око себе (од чланова своје породице, другова, наставника, телевизијских и радио водитеља). Изнеси на часу своја запажања.

УЗВИЦИ

■ Размисли, закључи

- ◆ Шта **изражавају** речи које су истакнуте у наредним примерима?
- ◆ **Каквим тоном** се изговарају?

1. **Ох**, што јако боли!
2. **Јао**, колико се бојим!
3. **О**, дивне ли девојке!
4. **Ух**, како је данас хладно!
5. **Ах**, како је лепо!
6. **Јаој**, шта је ово!?

Кад нагло осетимо јак бол, страх, велику радост, презир или тугу, пре него што то саопштимо другим речима, из уста нам се често отимају **гласно изговорене кратке речи које изражавају наша осећања**. Такве речи зову се **узвици**.

■ Уочи, упореди

- ◆ Да ли се сличним тоном изговарају и речи истакнуте у следећим реченицама?

1. **Фију**, пролетела ми је лопта крај главе!
2. **Бум**, грунуо је топ!

3. *Гррр*, зарежао је пас!
4. *Хеј*, дођи овамо!
5. *Иш*, кокошко!
6. *Мац*, дођи, мацане!

Узвици су и речи којима се **подражавају природни звуци**, као и речи којима се **скреће пажња** или се **терају, односно вабе животиње**.

◆ Присети се: Шта је то **ономатопеја**?

■ Дознај више о овој теми

Узвици се могу употребити и **самостално** (*Јаој!* / *Хеј!*), али дешава се **често и да се понављају**, како би се појачао утисак који треба да остави оно што се саопштава (*Ав, ав*, лајала је Леси / *Брм, брм, брм*, чуло се са улице.).

■ Задаци

- У следећим реченицама употреби узвик који би, по твом мишљењу, највише одговарао датој ситуацији.

1. Пала је у воду. (На пример: *Пљус*, пала је у воду!)
2. Узвикнуо је колико је год могао.
3. Јово, дођи овамо!
4. Мјаукала је синоћ мачка.
5. Залупила су се врата.

- ◆ Напиши по једну реченицу с узвицима: *ох, њсџ, њис, ура, хеј*.
- ◆ Састави три реченице у којима ћеш употребити поновљене узвике.

СИНТАКСА

СЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА И ЊЕНА СТРУКТУРА (обнављање градива)

■ Припреми се за час

◆ Одреди које су просте, а које сложене реченице у следећем одломку.

„И селидба је, зачудо, била врло успешна. Уз помоћ родбине, које је тамо имао више него у родној Македонији, с десет година боравка у новој домовини већ је могао да се похвали да је успешан добростојећи лекар. Имао је лепу кућу у сопственом власништву и запослену жену. Имао је ћерку Магду, коју су у ретком налету носталгије за македонским коренима крстили по баки. Једина фалинка у њиховом напретку и процвату, једина брига која их је изједала и повремено им затамњивала ружичасту боју новог аустралијског живота, био је син Методија. Само он није могао да прихвати ову промену.”

◆ Већ знаш да се сложена реченица састоји од две или више простих и да у свакој сложеној реченици морају постојати **најмање два предиката**. Управо због тога се просте реченице у оквиру сложене зову и **предикатске реченице**, а у савременој науци о језику називамо их још и **клаузе**.

■ Размисли, одговори, закључи

Кад је реч о субјекту, која је разлика између наредне две реченице?

1. Ја сам дошао, отворио сам врата и ушао сам у кућу.
2. Бака је одвела унука у парк и он је, напokon, био срећан.

Просте реченице у саставу сложене **могу да имају заједнички субјекат**, али њихови **субјекти могу бити и различити**.

■ Задаци

◆ Одредите сложене реченице у одломку који следи и поделите их на клаузе.

„Данас сам разговарао са Ставретом и Ирином. Пили смо кафу, проговорили смо о разним стварима и закључили да никоме не иде све глатко и лако. Рекао сам да ми је веома тешко. Осећам како ме притиска у грудима, то је нешто што стоји у мени. Толико много ствари накупљених и наталожених, а ја упорно из дана у дан радим исто, нешто се као спремам да их се ослободим. „Па сликај”, каже Ставре. Али није ми до сликања. То би било најлакше, али неће помоћи. У питању су речи, мисли, осећања и емоције.”

◆ Ученици пишу састав на тему коју одреди наставник. Затим сваки ученик подвлачи сложене реченице које је у свом тексту написао и дели их на предикатске реченице. Презентирајте саставе на часу, а од најуспешнијих радова направите зидне новине.

ЗАВИСНЕ СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ

■ Присејте се

◆ Кад предикатске реченице у саставу сложене реченице **не зависе једна од друге**, односно кад је јасно да би могле и самостално да стоје, онда кажемо за њих да су у међусобном **независном** или **напоредном** односу.

■ Прочитај и размисли

◆ Подели следећу сложену реченицу на клаузе. За коју од предикатских реченица које си издвојио може да се каже да и сама за себе има смисла? Да ли би остале клаузе биле јасне кад би биле употребљене самостално?

◆ Кад сам климнула главом, иако ми ништа није било јасно, узео је своју јакну, јер му је преостало само да изађе напоље.

◆ Кад у оквиру сложене реченице једна или више предикатских реченица немају смисла саме за себе ако се употребе без њима надређене реченице, онда за њих кажемо да су **зависне** или **подређене**, а међусобни однос клауза у тој реченици називамо **зависним**. У свакој зависној сложеној реченици морају постојати **најмање једна главна и једна зависна** реченица. **Главна** је она која би могла да се употреби и самостално, а **зависна** обично објашњава предикатску реченицу од које зависи или поједине речи у њој.

■ Упамти

(графички приказ)

Ишао је у град

главна реченица

да се срејне с пријатељима.

зависна реченица

■ Уочи

◆ Како се најчешће употребљава запета у оквиру зависних сложених реченица? Анализирај у том смислу следеће две реченице.

Видећемо се кад дођеш.
Кад дођеш, видећемо се.

◆ Кад се **зависна** предикатска реченица нађе **испред главне, обавезно се** између њих **пише запета**. У овим случајевима кажемо да су клаузе у оквиру зависне реченице **у инверзији**.

■ Задаци

◆ Одредите клаузе у оквиру сложених реченица које следе и укажите на то да ли је њихов однос независан или зависан.

1. Ја сам скупљао сено, а ветар га је разносио.
2. Чим су то увидели, дошли су за нама.
3. Дао сам му нешто новаца, да му се нађу при руци.
4. Облаци су се брзо нагомилали и ударила је јака киша.
5. Стегла је таква хладноћа да су стакла на прозорима сама попуцала.
6. Воља ти купи, воља ти остави.
7. Тамо је онда било људи који нису знали писати.

◆ Напишите четири зависне реченице, с тим што две од њих треба да буду у инверзији.

■ Будите креативни

◆ Допуните ове просте реченице зависним клаузама (употребите најмање по две нове предикатске реченице).

1. Ја сам их позвао.
2. Марко се затрчао.
3. Вече се спустило на град.
4. Мачка се пробудила.

ИЗРИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ (исказне)

■ Размисли, одговори, закључи

◆ Подели следеће реченице на клаузе и закључи коју службу у главној предикатској реченици врше зависне клаузе.

1. Ја сам рекла Марини да Јован иде на журку.
2. Марина је мислила да ће Јован позвати и њу.
3. Јован је чуо да се Марина наљутила.
4. Ја нисам желела да се они посвађају.

◆ Зависне клаузе којима се **изриче садржај** неке ситуације зову се **изричне** или **исказне зависне реченице** и оне најчешће имају функцију **објекта** главних реченица, а употребљавају се **уз глаголе: говорења** (*рећи, саопшћивања, причања, изјављивања, наредивања* и сл.), **мишљења** (*мислиња, смајрања, веровања* и сл.), **опажања** (*чувања, видења, приметивања* и сл.) и **осећања** (*желења, волења, жудења* и сл.).

■ Упореди

◆ По чему се разликују следеће реченице?

1. Јован је причао да се лепо провео на забави.
2. Марина је питала Јована да ли је позвао мене.
3. Јован је тражио од мене да се не мешам.

Прва реченица припада **изричним реченицама у ужем смислу** јер се њоме само изриче садржај неке ситуације. Ове реченице називамо јоши **декларативним** и њихов главни везник је **да**, а понекад се може јавити и везник (а не прилог) **како**, који има исто значење као и **да** (на пример: Јован је причао **како/да** се лепо провео на забави.).

У другом случају имамо **зависно-упитну реченицу**, која има облик (али не и функцију) упитне реченице. Службу везника у овој врсти изричних реченица најчешће врше упитне речце **да ли** и **ли**, али се у истој служби могу јавити и упитне заменице (**ко, шта, који** итд.) и прилози (**где, кад, како** итд.).

Последњи пример не означава реалну ситуацију, већ **ситуацију чија се реализација захтева**, а слично је и с примерима у којима се изричу ситуације чија се реализација **жели, планира** и сл. Реченице овог типа зовемо **вољне** или **волунтативне изричне реченице**. За ове реченице карактеристичан је везник **да**, а у неким случајевима употребљава се и речца **нека**.

■ Размисли, одговори

◆ Једна од ових трију подврста изричних реченица није заступљена у четири примера која смо на самом почетку навели. Којим преосталим двама подврстама припадају четири наведене реченице?

■ Упамти

(графички приказ)

◆ Речи које врше функцију везника у изричним реченицама

везници
да, како

речце
да ли, ли

упитне заменице
ко, шта, који итд.

прилози
где, кад, како итд.

■ Уочи

1. Јован је рекао *да ће њош причати*.
2. Јован је рекао: *њош причаће*.

◆ У неким случајевима изричне реченице могу се употребити и без везника. За овакве реченице кажемо да су **асиндетске**.

■ Задатак за рад на часу

◆ Одреди којим подврстама изричних (исказних) реченица припадају следећи примери.

1. Драган је питао зашто Милан није кренуо.
2. Марко је планирао да дође данас.
3. Иван ми је саопштио да му је данас рођендан.
4. Рекао сам Мирјани где се налази посластичарница.
5. Милан је сматрао да треба да оде.
6. Светлана је питала враћа ли се Марко.
7. Мирјана воли да једе колаче.
8. Јован је рекао ко је крив.
9. Моја мама верује да се упорним радом може много тога постићи.
10. Мирјана је сазнала зашто је Светлана данас срећна.

■ Домаћи задатак

◆ Напиши по две декларативне, зависно-упитне и вољне изричне реченице.

ОДНОСНЕ РЕЧЕНИЦЕ (релативне)

■ Размисли, уочи

◆ Одреди које су клаузе у наведеним сложеним реченицама независне, а које зависне.

1. Ево слике коју сам за Вас насликао.
2. Девојке су победиле на фестивалу, што је био значајан успех.

◆ На шта се у првој сложеној реченици односи оно што се казује клаузом **коју сам за вас насликао**. Ова зависна предикатска реченица односи се на реч *слике* у главној клаузи и ближе одређује оно што је њоме речено. У другој сложеној реченици клауза **што је био значајан успех** односи се на целу претходну предикатску реченицу.

■ Упамти

◆ Зависне предикатске реченице које **се односе на неку реч или на израз** из клаузе од које зависе, **или на целу ту клаузу** – и које ближе одређују оно што се том речју, изразом или реченицом казује зову се **односне реченице**.

◆ Ове реченице везују се за главну односним заменицама: *који, чији, ко, што, какав* итд.

■ Дознај више о овој теми

◆ Посебну врсту односних реченица чине клаузе којима се казује **место вршења радње главне реченице**. (На пример: *То је хотиел где смо одсели*). Оне се везују за главну реченицу прилозима: *где, куд, куда, куд год, ошкуд* итд. и за њих је карактеристично да се месни прилог који има функцију везника може заменити заменицом **који** употребљеном у оквиру одговарајуће предлошко-падежне конструкције (*То је хотиел у којем смо одсели*).

■ Упореди и упамти

◆ Постоје **три важна правила кад је реч о интерпункцији** у оквиру односних реченица.

1. Кад се односна клауза налази испред главне (тј. кад су оне у инверзији), обавезно се употребљава запета.

Ко рано рани, две среће граби.

2. Кад су главна и зависна предикатска реченица међусобно тешње везане, односно кад зависна клауза на неки начин ограничава значење главне, запета се не пише.

Родитељи чија се деца враћају са зимовања треба да дођу пред школу у пет сати.

3. Кад зависна предикатска реченица не ограничава значење главне, односно кад имамо утисак као да је накнадно додата, запета се обавезно пише.

Нафта, чија ће налазишта бити исцрпљена, све је скупља на светском тржишту.

Напомена: Јасно је да у другом примеру уметнута клауза **чија се деца враћају са зимовања** ограничава значење главне, јер се њоме истиче да пред школу не треба да дођу сви родитељи чија деца тамо уче, већ само они чија су деца била на зимовању.

■ Задатак

◆ Напиши неколико сложених реченица овог типа у оквиру којих ћеш у функцији везника употребити односне заменице: *чији, какав* и прилоге: *где, куда*.

■ Буди креативан

◆ Допуни следеће просте реченице зависним односним клаузама.

1. Данас сам срео пријатеља.
2. Марко је ушао у двориште.
3. Освануо је леп дан.
4. Нека брзо дође.
5. Попели су се на спрат.

МЕСНЕ РЕЧЕНИЦЕ

■ Размисли, уочи

◆ Подели следећу сложону реченицу на клаузе. Која предикатска реченица је главна, а која зависна? Какво значење има зависна клауза у односу на главну?

Где он удари, ту трава не расте.

■ Упамти

◆ Овакве зависне реченице, које имају **месно прилошко значење** и које најчешће имају функцију **одредбе месџа** у односу на главну клаузу – називају се **месним зависним реченицама**.

◆ Обележје ових реченица су **односно-упитни прилози** за место: *џде, куда, камо, одакле*.

■ Разгледај и упамти

◆ Ево још неколико примера.

1. Ниче *џде џа не сеју*.
2. Путовао је *куд џод би љожелео*.
3. Вратио се *одакле је дошао*.

◆ Функцију везника у овим реченицама имају прилози типа: *џде, куда, камо, одакле*.

■ Да ти помогнемо

◆ Месне реченице *не љреба мешаљи с односним реченицама* у којима функцију везника такође има неки од прилога за место као што су *џде, куда* и сл. Ови прилози се у односним реченицама везују за именице или за именичке синтагме и тамо се, као што смо у претходном поглављу већ напоменули, лако уместо њих може употребити заменица *коју* у одговарајућој предлошко-падежној конструкцији; што, пак, кад су месне реченице у питању, није могуће учинити.

■ Задатак

◆ Напиши пет сложених реченица у којима ће зависне клаузе бити месне и нека бар две од њих буду у инверзији.

◆ Међу задатим реченицама препознај месне реченице.

1. На годишњи одмор ћемо ићи где је најјефтиније.
2. Враћаћемо се овамо одакле смо отишли.
3. Живи тамо где му се свиђа.
4. Отишли смо његовој кући где је владала тишина.
5. Иди куда ти очи виде.
6. Хранићемо се где и станујемо.

ВРЕМЕНСКЕ РЕЧЕНИЦЕ (темпоралне)

■ Размисли и закључи

■ Пронађи зависне предикатске реченице у следећим примерима. Шта оне означавају?

1. Кад дођу, дочекаћемо их како доликује.
2. Обећао сам му да ћу га позвати чим се вратим.
3. Пошли смо на пут тек што је била зора зарудила.

◆ Клаузе: *кад дођу* и *чим се вратим*, имају временско значење и врше функцију **одредбе времена** у односу на главну реченицу.

■ Упамти

Зависне предикатске реченице којима се казује време вршења радње главне клаузе зову се **временске** или **темпоралне реченице**.

Временске реченице везују се за главну **везницима**: *кад, чим, док, њошћо, како, њек, њек шћо, оћкад, њре нећо шћо* итд.

■ Уочи и промени

◆ Све просте реченице које следе имају и прилошку одредбу за време. **Преформулиши** их тако да уместо ових одредаба употребиш временску зависну клаузу.

Пример: Рано јутрос сам отишао на излет. (Чим сам јутрос устао, отишао сам на излет.)

1. Зиме се често грудвамо.
2. Сутра ће те видети у школи.
3. Јуче су ми на рођендан дошли пријатељи.

■ За домаћи задатак

◆ Напиши пет сложених реченица с временским клаузама, пазећи притом да свака временска реченица буде везана за главну другим везником.

УЗРОЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ (каузалне)

■ Размисли и уочи

◆ Прочитај наредне сложене реченице и покушај да их анализираш.

1. Он се љутио што се нисам јављао.
2. Врата бејаху широм отворена јер смо очекивали њихов долазак.
3. Марко није дошао на посао будући да је био на службеном путу.
4. Пошто се нисмо довољно залагали, изгубили смо утакмицу.

◆ Разгледајмо прву од наведених реченица. Која предикатска реченица у њој је зависна а која није? Шта се казује зависном клаузом у тој сложеној реченици?

◆ Зависном реченицом *ишћо се нисам јављао* **казује се узрок** ономе што је речено у главној реченици (*он се љућио*), а за наведену зависну клаузу може се рећи и да представља **одредбу узрока** у односу на главну реченицу.

■ Упамти

◆ Зависне реченице којима се казује узрок ономе што се дешава у главној клаузи зову се **узрочне** или **каузалне реченице**.

◆ Ове реченице се за главне везују **везницима**: *јер, ћоишћо, ишћо, заћћо ишћо, сћога ишћо, како, будући да*.

■ Буди креативан

◆ Прошири ове просте реченице зависним узрочним клаузама и покушај да у свакој употребиш различит везник.

1. Родитељи нису дошли пред школу.
2. Директор је позвао Николу у своју канцеларију.
3. Побегли су са ливаде.
4. Уплашили смо се.
5. Јована и Бојана биле су нестрпљиве.

УСЛОВНЕ РЕЧЕНИЦЕ (кондиционалне)

■ Прочитај и размисли

◆ Уочи какав је међусобни однос онога што се дешава у клаузама следећих сложених реченица.

1. Ако пожуриш, стићи ћеш на концерт.
2. Кад би она дошла, било би боље.

◆ Јасно је да **зависне реченице** у овим случајевима **садрже услов** који треба да буде испуњен како би се реализовало оно што је казано главном реченицом.

■ Упамти

◆ Зависне **реченице којима се казује услов** или погодба **под којима се врши** или би могла да се врши радња главне реченице зову се **условне, погодбене или кондиционалне реченице**.

◆ **Везници** којима се обележавају условне реченице јесу: *ако, уколико, ли, кад, да*.

■ Упореди и закључи

◆ Разгледај ове сложене реченице и **размисли о различитим врстама услова** које садрже.

1. Ако будеш добро радио, добићеш награду.
2. Кад бих завршио овај текст, био бих мирнији.
3. Да сам ово знао, не бих дошао.

◆ У првој реченици саопштен је **остварљив услов**, за који се не зна са сигурношћу да ли ће се испунити или неће, иако се то **реално** може очекивати.

◆ У другој реченици **вероватноћа испуњавања услова је мања** и зато кажемо да је он **потенцијално остварљив**.

◆ У трећој реченици износи се само **претпоставка** која је **супротна стварним чињеницама** и зато овакав **услов сматрамо нереалним**.

■ Дознај више о овој теми

◆ Од **велике важности** за значење условних реченица је и глаголски **облик** који је у њима употребљен (честа је употреба **потенцијала**), а једна од њихових најважнијих карактеристика је да су оне **модалне**, јер не означавају реалне, него **хипотетичке ситуације**.

■ Задаци

◆ **Трансформиши** следеће сложене реченице тако да добијеш условне зависне клаузе.

Пример: Једи да би био снажан. (Био бих снажан да сам јео.)

1. Пожури да би стигао на време.
2. Учићу да бих добио петицу.
3. Вежбај редовно да би успео.
4. Пожурио је да би је видео.
5. Написао је довољно да би поправио оцену.

◆ **Састави** по две кондиционалне реченице с реалним, потенцијалним и нереалним условом.

ДОПУСНЕ РЕЧЕНИЦЕ (концесивне)

■ Размисли и уочи

◆ Прочитај наредне сложене реченице и покушај да их анализираш.

1. Хладноћа се не осећа иако је зима.
2. Купићу ти хаљину макар колико коштала.
3. Хајде и с тим да завршимо мада сам јако уморан.
4. Било ми је непријано премда сам дошао на време.
5. Нећу вас изневерити ма ме то скупо стало.
6. Иако је било пуно опасности, реших да кренем.

◆ Размотри пажљиво прву од наведених реченица. Шта у тој сложеној реченици значи предикатска реченица *иако је зима*?

◆ Према ономе што је казано зависном реченицом (*иако је зима*) не би се очекивало оно што се казује главном реченицом (*хладноћа се не осећа*): кад је зима, природно је да буде хладно. Ипак, значење зависне клаузе **допушта оно што је казано** главном реченицом **и поред тога што је то супротно** ономе што се њоме казује.

■ Упамти

Зависне реченице које **значе допуштање** да се врши или изврши оно што је казано главном реченицом, а што се на основу значења главне реченице не би очекивало, зову се **допусне реченице**.

◆ Допусне реченице везују се за главну **везницима**: *иако, мада, њремда, макар, ма* итд.

■ Задаци

◆ Напиши четири сложене реченице са зависним допусним клаузама водећи рачуна о томе да свака допусна реченица за главну буде везана различитим везником.

НАМЕРНЕ РЕЧЕНИЦЕ (финалне)

■ Размисли и уочи

♦ Подели следећу сложену реченицу на клаузе. Која предикатска реченица је главна, а која зависна? Какво значење има зависна клауза у односу на главну?

Изашао је на улицу да му покаже пут.

Зависном реченицом *да му покаже пут* казује се **с каквом је намером извршена радња главне реченице** (*Изашао је на улицу*). Клаузе овог типа редовно се, у односу на главну реченицу, употребљавају као **одредбе** или као **допуне за циљ**.

♦ Ево још неколико примера.

1. Потрчао је *како би сачувао на време*.
2. Попео се на прсте *не би ли дохватио јабуку*.
3. Петар је отишао *да дремне*.
4. Ја сам однео машину *да му је дам*.
5. Ми идемо у школу *да стекнемо широка знања*.

■ Упамти

Зависне реченице које **показују циљ** или **сврху** предузимања радње у главној реченици зову се **намерне реченице**.

♦ Оне, заправо, показују да је радња главне реченице предузета ради остварења онога што значи зависна клауза. Намерне реченице везују се за главну **везницима**: *да, ли, како*.

■ Дознај више о овој теми

♦ Размисли о томе у које се друге врсте зависних реченица могу **трансформисати** намерне клаузе. Погледај шему.

Дођи да је упознаш.

Дођи јер хоћеш да је упознаш.
(узрочна)

Дођи ако хоћеш да је упознаш.
(условна)

■ Буди креативан

◆ Допуни следеће просте реченице зависним намерним клаузама, а затим покушај да их трансформишешу узрочне или условне реченице.

1. Кажи му јасно.
2. Пробудила се рано.
3. Вози спорије.
4. Немој да се шалиш.
5. Отишли су у шуму.

ПОРЕДБЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ

■ Размисли и закључи

◆ **Прочитај** пажљиво следеће сложене реченице. Шта означавају обележене зависне клаузе у односу на главне?

1. Учинио је *како сам мурекао*.
2. Напољу се види јасно *као да је дан*.
3. Човек се у друштву обично онако понаша *како је научио у својој породици*.

◆ Зависне реченице односе се на **начин** реализовања ситуације у главној, односно оно што је казано главном реченицом **упоређује се** с оним што је изнесено у зависној.

■ Упамти

◆ Зависне реченице којима се радња или стање исказано главном реченицом упоређује са оним што је казано зависном реченицом зову се **поредбене реченице**.

■ Упореди

- ◆ **Уочи разлику** између следећих поредбених реченица.
1. Гледао их је *као да их не ђрејознаје*.
 2. Мирјана свира на клавијатури *као шћо сам очекивао*.
 3. Задржали смо се краће *него шћо смо се надали*.
 4. Уморио сам се више *но да сам радио*.

♦ Јасно је да поредбене реченице могу показивати са чиме је оно што се пореди једнако или слично, или од чега се разликује. Отуд и разликујемо две основне врсте оваквих реченица: **поредбене реченице за једнакост** (односно **сличност**), у којима се као најважнији везници (и везнички спојеви) јављају: *као шћо, као да, како, колико*; и **поредбене реченице за неједнакост** (**различитост**), које се за главне клаузе везују везничким спојевима: *него шћо, но шћо, него да, но да*.

■ Задатак

♦ Напиши кратак текст под насловом *Како учим* у којем ћеш покушати да употребиш бар по две поредбене реченице за једнакост и за неједнакост.

ПОСЛЕДИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ (консекутивне)

■ Размисли и закључи

♦ **Прочитај** пажљиво следеће сложене реченице. Шта овде означавају обележене зависне клаузе у односу на главне?

1. Снег је био тако тврд **да смо њо његовој кори могли ићи**.
2. Марко је такав фудбалер **да му сви скидају каиу**.
3. Јасна толико много ради **да скоро и не сјава**.
4. Дуго је падала киша **ије је њосјало нейроходно блаио**.

♦ Лако можеш запазити да се овим зависним реченицама казује **последика радње исказане у главној реченици**.

■ Упамти

Зависне речнице којима указујемо на **начин реализовања неке ситуације** или на **квалитет**, односно **степен неке особине** или **појаве** тако што се исказује шта је **последика** тога зову се **последичне** или **консекутивне реченице**.

Важно обележје ових реченица је **везник**: *да*.

■ Уочи и упореди

◆ Обрати пажњу на то да су у главним клаузама примера које смо на почетку навели употребљени прилози **ӣако**, **ӣолико** и заменица **ӣакав**. Овакве речи нас на одређен начин **уводе** у последичну реченицу тако што нам показују на шта ће се тачно она односити. Управо због тога, последичне реченице долазе **увек после главне** и између њих се **не ставља запета**.

◆ Важно је напоменути и то да ове реченице **треба разликовати од независних саставних реченица** које последицу не износе као део онога на што се указује у главној реченици, него као **засебну појаву**. Оваква реченица је, на пример: *Марко је одличан фудбалер, ӣако да му сви скидају каиу*. Да је овде реч о независној реченици показује и то да је везнички спој **ӣако да** могуће лако заменити везником саставних реченица **ӣе** (*Марко је одличан фудбалер, ӣе му сви скидају каиу*.) За разлику од последичних, ове независне саставне реченице увек се одвајају запетом.

■ Задаци

◆ Напиши три сложене реченице са зависним последичним клаузама и потом их трансформиши у независне саставне реченице које имају донекле слично значење са њима.

◆ Допуни следеће просте реченице зависним последичним клаузама.

1. Она корача таквим ходом.
2. Уплашио сам се од такве самоће.
3. Ведро расположење је прешло на мене.
4. Од мора ударише топли ветрови.

РЕЧНИК И СТИЛ ФУНКЦИОНАЛНИ СТИЛОВИ

■ Припреми се за час

Стилистика је наука о стилу, а стил је начин изражавања мисли помоћу језика. По Бифону „Стил је сам човек”. Има више врста стилова.

Функционални стилови су: научни, административни, разговорни, књижевно-уметнички и др.

■ Прочитај, размисли

◆ Прочитајте текстове који следе, размислите о њиховом садржају и разговарајте о стилу којим су написани.

1. „Дијалектологија је грана науке о језику. Предмет њеног проучавања су дијалекти (говори) датог језика.”

2. ПП „Челик”

Бр. 05-359

15. 5. 2003. г. – Скопље

Решење

На основу чланова 25, 26, 27 из Закона о радним односима, ово решење се издаје раднику Петру Николовском, за почетак годишњег одмора у трајању од 26 дана.

3. – Здраво, како си? Куда си кренуо?

– До сендвичаре да купим нешто.

– И ја идем тамо.

– 'Ајде, идемо заједно.

4. „Ирина се полако исправила и влажном руком прешла преко чела. Лабудови заустављају игру, зачуђено окрећу главе. Марина узима некакав предмет из чамца и снажним га замахом баца у воду. Лабудови шире своја крила — два прекрасна засвођена лука — непријатно прскају...”

■ Упамти

Први текст је написан **научним стилем**. Срећу се и називи: логички, интелектуални стил. Реч је о стилу који се користи у областима науке, образовања, просвете итд. Специјалисти из одређених области износе научна сазнања или се обраћају ширем кругу људи с циљем да их заинтересују за неку научну област. **Карактеристично за научни стил** је присуство специфичних термина који се употребљавају у оквиру конкретне области; чешћа је употреба именица и придева; а, што се глаголских облика тиче, преовладава употреба трећег лица.

Други текст је написан **административним стилем** који се, најчешће, тиче комуникације између званичних органа неке државе и грађана. **Важне језичке особине административног стила су** употреба термина из области права, дипломатије и сл. Чешћа је употреба именица него глагола.

Разговорни стил, приказан у **трећем тексту** заступљен је у свакодневном животу. **Разговорни стил се карактерише:** спонтаношћу израза, обилује формама за обраћање, заповедним формама, емотивношћу, хумором и сл.

Књижевно-уметнички стил представљен је четвртим текстом у којем се види да је аутор, поред тога што је водио рачуна о комуникативној функцији језика, значајну пажњу посветио и његовој естетској функцији. Књижевно-уметнички стил карактерише се: сликовитошћу, емоционалношћу, широким спектром употребљених речи, значењском и грамтичком слојевитошћу итд.

■ Задатак

◆ Потруди се да пронађеш по један текст написан научним, административним и књижевно-уметничким стилем и презентирај их на часу.

ВРСТЕ РЕЧНИКА

Сигурно си током свог досадашњег школовања користио и **речнике**. **Шта је речник?** То је публикација у којој је сакупљен и по азбучном реду сређен фонд речи једног језика (или један део тог фонда, једно подручје).

Постоји **више врста речника који се разликују по својој намени:**

1. **Једнојезични речник** — у питању је речник у којем се тумаче речи једног језика, на пример, *Речник српскохрватскога књижевног језика*, који је у шест томова издала Матица српска.

2. **Двојезични речник** — у којем се речи из једног језика преводе (и тумаче) на језик популације којој је намењен, а која користи други језик као матерњи, на пример: *Српско-македонски речник*.

3. **Стручни речник** — као што је, на пример, *Медицински речник*, у којем се објашњавају речи карактеристичне за медицинску науку. Овакви речници обично су подељени према областима на које се односе, тако да имамо: историјске, географске, књижевнотеоријске речнике, те речнике из области физике, хемије, спорта итд.

■ Задаци

◆ Потрудите се да донесете на час различите врсте речника, да их разгледате и да поразговарате о томе како се користе, односно како у њима тражимо објашњење за одређене речи. Можете да донесете неки двојезични речник и да објасните како се користи.

◆ Посетите и школску библиотеку и затражите да видите и да разгледате разне врсте речника. Додатна објашњења, у вези с питањима која вас интересују, потражите од библиотекара.

ПРАВОПИС (обнављање градива)

■ Уочи, систематизуј, промени

Текстови који следе написани су без интерпункцијских знакова и садрже бројне правописне грешке. Уочи грешке и поправи их. Препиши текстове у облику који је правописно коректан.

1. тог поподнева родитељису покупили осмо годишњег методу броева из Скопске школе цветан димов на чаиру а већда дана касније те тмурне 1966 године збуњеног и ошамућеног сместилису га у једну од светлих учионица установе грема скул у прилично тамном аустралиском граду мелбурну остављајући га да како зна и уме нађе место међу новим друговима ово муњевито хиљадама кило метара далеко премештање и то подразумева се не његовом вољом догодило мусе зато што је његовом отцу дипломираном лекару богоју богојеву одједном пало напамет да треба да се пресели.

2. зовем се лонг цил лонг рођена сам енглескиња а на дан мог сусрета с марком само неколико дана након мог доласка у македониу у својству учесника семинара за македонски језик књижевност и културу била сам дошла по некакве књиге у споменути библиотеку зато што сам хтела да се дубље упознам с културом народа с којим ето даде Бог јошувек живим иначе да вам јошкажем и то дасам дошла из канаде где сам на универзитету у торонту дипломирала англистику и славистику а једна моја пријатељица македонка пореклом после мог девето годишњег учитељствовања у торонту пошто је видела да ми таленат за научни рад није за бацање усмерила ме је на Македонистику као на најмање изучавану славистичку грану а затим ми издејствовала и стипендију да дођем у скопље и охрид на већспоменути семинар

3. тек у току треће године нашег заједничког живота открио ми је зашто се вратио у македонију из два разлога рекао ми је први је зато што сам на крају коначно схватио да бол због растргнутости не треба да лечим по хоризонтали у простору већ по вертикали у времену а други питала сам га зато што ми први није био јасан зато што желим да из лечења произађе мој докторат којем сам дао радни наслов марко краљевићи ђерђ кастриоти скендербеј - две различите личности или једна иста личност. чула сам за обојицу рекласам му али зашто ђерђ зато што га тако зову албанци за нас је разумљиво ђорђи за србе ђорђе за хрвате јурај или јуре за вас енглезе џорџ за французе а зашто је то важно ве су то варијанте имена истог хришћанског свеца из кападохије

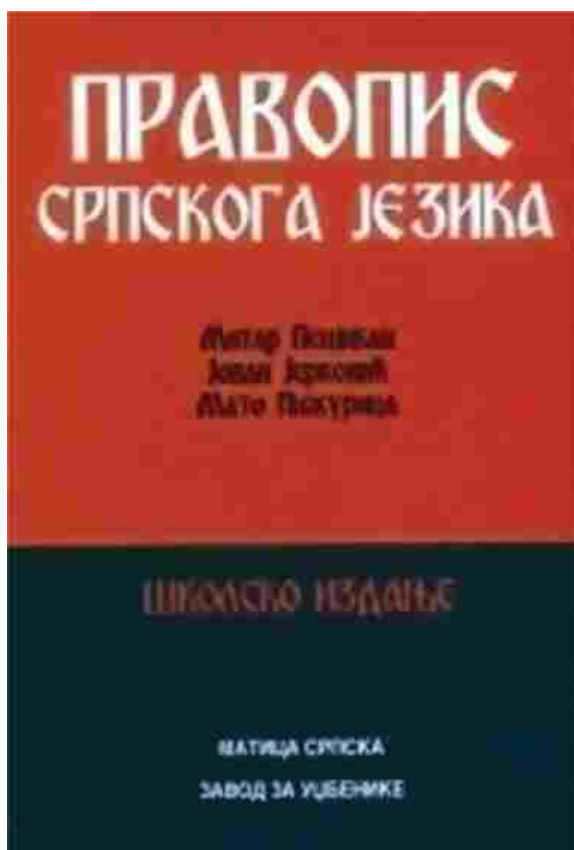
Буди креативан - уради самостално

Упореди два правописа - правопис српског језика и правопис македонског језика.

Уочи разлике у њима, а нарочито у употреби великог слова:

- код назива житеља села, града, области (насељених места);
 - код сложених географски назив чија је друга реч географски појам;
 - при писању назива празника када је прва реч написана бројем.
- Обрати пажњу на писање гласова: **ј, х**; на примену јотовања и поређење придева (писање компаратива и суперлатива).

Разговарајте на часу о тим разликама.

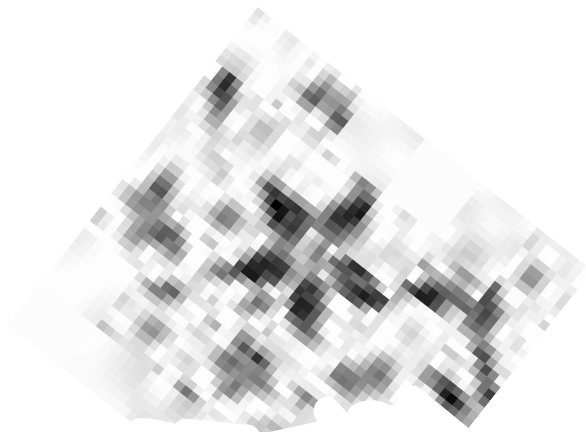

Народне пословице

Отаџбина се воли њеним језиком.
Човек се по бесједи познаје.
Језик кости нема, али кости ломи.
Ласно је говорити, ал' је тешко творити.
Криво седи, ал' право беседи.
Речи треба мерити, а не бројати.
Више вреди знање него имање.
Боље је веровати својим очима него туђим речима.
Испеци па реци.
Уста су да зборе, а руке да творе.
Камен из руке, а ријеч из уста.
Зло је ко не зна, а учити се не да.
У невољи се броје пријатељи.
Лако је туђом руком за врело гвожђе ухватити.
Рука руку мије, образ обадвије.
Јаче је дело него беседа.

Дајемо вам и две занимљивости о српком језику и писму.

- ◆ Енглески драматург, **Бернард Шо**, завештао је своју имовину ономе ко енглеско писмо учини тако савршено једноставним као што је учинио **Вук Караџић** са српским писмом.
- ◆ Немачки лекар **Вебер** - у докторској дисертацији о азбукама и писмима народа целог света, на првим страницама исписао је српску ћириличну азбуку, са напоменом да је најбоље и најједноставније писмо које се најбрже учи, лако чита и најмање замара очи читаоцима.

КЊИЖЕВНОСТ

ПОЕМА

■ Прочитај, сагледај

◆ Прочитај одломак из „Ђачког растанка”. Настој да схватиш о чему песник пева.

ЂАЧКИ РАСТАНАК

(одломак)

Сунце зађе, а спушта се тама,
На небу је вечерњача сама,
Небо ведро, а река се чиста
Тамо-амо у пругама блиста.
Ој, Дунаво, о, ти, реко силна,
Ала си умилна!
Колико сам пута превесео
Са другови у лађицу сео,
За' ватио веслом и десницом,
Отиснуо с' водом и матицом.
Ни се буре, ни громовни буке
Поплашиле поуздане руке.
Кад гром рикну, када муња севну,
Тада млађан, понајслађе певну.
Север дува, водом пољуљива,
Вода бурна у чун заплускива,
Вал за валом у часак нагрну,
Лати чамац, па га и преврну,
Све у воду – ао красне муке!

Шчекасмо се на ноге и руке,
Па за часак, ето, браћа луда
Догрцаше до брега и пруда.
Млого ли се тако кад и када
У се глава поуздала млада –
Тело чило, а умешна рука,
Сретно сам се ја увек извукâ
Ја сам теби младо тело предô
Кâно оцу своме што би чедо,
Јер да теде могаше ме једном
Руком својом задржати ледном.
Та кад оно у води неука,
Доватила та самртна мука.
Кад се вода нада мноме склопи,
Ој, Дунаво, ти ме не утопи!
Ти ме диже, при'вати обала,
За то теби до небеса фала –
Реко, онда, па ћу и свакада,
Али збогом, остај мени сада!

Бранко Радичевић

■ Разговор о тексту

У овој поеми **Бранко Радичевић** је опевао свој **ђачки живот** из времена кад је био ученик гимназије у Сремским Карловцима. Он је унео своја расположења, радост и тугу, своје доживљаје.

У овом одломку Б. Радичевић **пева о Дунаву**. Много је пута са друговима одлазио на реку, седели би у чамцу, веслали, смејали се. Нису се плашили ни ветра, ни таласа, муња и громава.

- ◆ Какво је расположење опевано у одломку? (Цитирај речи, стихове где то видиш!)
- ◆ Присутно је и једно осећање. Које?
- ◆ Како се песник изражава у стиховима? Како то песник постиже?
- ◆ Издвоји те речи!

■ Задатак за истраживање

- ◆ Продужи да набрајаш појединости (мотиве):
 - залазак сунца
 - небо
 - Дунав
- ◆ Потврди расположења и осећања у овом одломку цитирајући стихове.

безбрижност, радост, љубав према реци - природи

- ◆ **Допуни:** Основна мисао (порука) у поеми је.....

■ Уочи

- ◆ Које су особине лирског субјекта најизраженије у овом одломку?
- ◆ Препусти се машти и красним мукама на Дунаву и ослушни како лирски субјект певајући изражава своје уживање у њима. Објасни каква су се осећања слила у то слатко певање!
- ◆ Који су лирски а који епски елементи у одломку?

■ Упамти

Поема је већа лирско-епска уметничка песма у којој преовлађују елементи стварности и песникове осећања.

Настала је у 19. веку и први ју је увео чувени енглески песник Џорџ Гордон Бајрон.

■ Задатак за час

- ◆ Пронађите и прочитајте поему „Кадињача” Славка Вукосављевића и утврдите своја знања о поеми.

СТРАЖИЛОВО ПОЕМА (одломак)

Сїражилово је узвишење на Фрушкој гори изнад Сремских Карловаца. На њему се налази гроб великог српског писника Бранка Радичевића, који је певао о Сїражилову на следећи начин:

*„Збогом остијај, крсно Сїражилово!
Млоги ше је узвездице ково...”*

О Сїражилову је певао и Милош Црњански.

Његова поема „Сїражилово” темељски припада завичајном, сїражиловском кругу песама. Песник је иуџиник, лугалица, изгубљен у џуђем свеџу, који мисли, с чежњом и џуђом истовремено на свој завичај.

Сїражилово га асоцира својим насловом на Фрушку гору и на Бранков гроб. Као што је Бранко Радичевић у Бечу мислио на своје Карловце, тако је и Црњански, негде у џуђини (у Фиренци, Италија), мислио на „шешку џаму фрушког брда”.

Ова је његова најдужа поема (има 216 стихова) и једна је од најлепших песама која је икад написана на српском језику.

Лутам, још, витак, по мостовима туђим,
на мирисне реке прилежем, па ћутим,
али, под водама, завичај већ видим,
откуд пођох, присут лишћем жутим
и расутим.

И овде, румен крина,
са девојачког ребра,
ја, зором, уморно бришем, без милима.
А кад утопим чун Месечев, од сребра,
у ново море јутра и у траве,
седнем на облак, па гледам светлости,
што се по небу, уз моје страсти, јаве.

А, место свог живота, давно живим,
буре и сенке гробних винограда.
Настављам судбу, већ и код нас прошлу,
болесну неку младост, без престанка;
тек рођењем дошлу,
са расутим лишћем, што, са гроба Бранка,
на мој живот пада.

И, тако, без гроба,
веселост је нека, у мени, ругоба.
И, тако, без тела,
душа ми је невидљива и невесела.

Једног пролећа, и ја сам горко знао
да, кроз свирале девојачког ребра, здравље дајем.
И груди своје, у грожђу, криком, раскидао
наг, на дну неба, опивши се завичајем.

И, тако, без лица,
на лику ми је сенка јарца, трешње, тица.
И, тако, без станка,
тетурам се видиком, без престанка ...

Милош Црњански

Мање познате речи

крин — врста цвећа

ругоба — ружна особа

тица — птица

грђзни виногради — страшни виногради

Разговор о песни

О чему пева песник?

Где се налази песник док пева о завичају?

Шта му недостаје?

„... седнем на облак, па гледам ...” Објасни!

Вероватно му недостају: плави Дунав и поток Белило који се са Стражилова спушта према Дунаву; падине Фрушке горе са пространим виноградима. Много тога нема у туђини.

Један други песник каже:

„У даљини мучно ли се лешка,
туђинцу је земљица тешка ...”

Објасни ове стихове!

Да закљичимо. Песма је пуна носталгије за завичајем.

Покушај да пронађеш песничке изразе који ти се посебно допадају.

Задатак:

Потруди се да пронађеш и прочиташ целу поему „Стражилово”. Научи напамет једну строфу која ти се допада.

ВРСТЕ РИМЕ

ПАРАЛЕЛНА РИМА

■ Понови

- ◆ Шта је то рима?
- ◆ Како рима доприноси утисцима о песмама?
- ◆ Објасни женску, мушку и дактилску риму! (Помоћи ће ти следећи стихови.)

* * *
Један малени цвет
Не зна да чита и пише
Ал' зна шта је живот и свет.

*
Стадо у кавал заљубљено,
звоно у песми изгубљено,
око у божур залуђено...

* * *
Домовина се брани цветом
и пчелом на цвету,
маком и сунцокретом
и птицом у лету.

Љубивоје Ршумовић

■ Задатак

- ◆ Прочитај песму „Први снег” Војислава Илића. Покушај да у мислима створиш слику коју је писац описао.

ПРВИ СНЕГ

У освитку зоре, кроз сумрачак тавни
Покривене снегом почивају равни.

А студени лахор кроз долине мирне
Преко пустих поља кадикада пирне,

И с вихором лаким сеоца се хвата,
Па засипље снегом и стрехе и врата.

Војислав Илић

А у селу јоште у прозорје мило
Ноћ, ведро и хладна, не подиже крило.

Из даљине само лисица се краде,
Па кокоши вреба и пилиће младе,

И од њених шапа и туна и тамо
У првоме снегу траг се види само...

Војислав Илић

■ Разговор о песни

◆ Како си доживео песму? Које доба дана описује песма?
(Наведи стихове из којих се то види.)

◆ Покушај да у мислима створиш слику коју је писац описао. Која би боја преовладала на њој?

◆ Наведи и објасни најзанимљивије мотиве које је песник унео у зимски пејзаж.

◆ У овом пејзажу нигде се не помиње човек. Има ли он своје место у њему?

◆ Какво расположење изазива ова песма?

◆ У којим песмама је описана природа? (Како се зову?)

◆ Подвуци риме. Како се римују стихови у овој песни?

■ Упамти

Када се римују два узастопна стиха, рима се зове **паралелна (парна) рима**.

■ Задатак

◆ Песник **Константин Миладинов** је неколико година провео у Русији (у Москви), где је студирао. Боравак у далеком северном граду, који се толико разликовао од његовог родног града, подстакао га је да испева песму „**Туга за југом**”.

Ово је њен део. Прочитај и одговори на питања.

ТУГА ЗА ЈУГОМ

Константин Миладинов
(Препевао Петар Гудељ)

Овде је мрачно, мрак ме облива,
и тамна магла земљу покрива,
мразеви, снези и лапавице;
ветрине силне и вејавице;
около магла, мразеви стисли,
у срцу студен и црне мисли.

Не, ја не могу овде да живим,
у земљи леда под небом сивим!
Хоћу да летим, дајте ми крила,
у земљу нашу, у места мила,
да срце загрејем, излечим тугу,
да видим Охрид, да видим Стругу...

Константин Миладинов

* * * *

◆ Наведи и објасни важније појединости (мотиве) у песми. Објасни осећања која у њему изазива северна зима.

◆ Зашто песник тражи крила? Шта ће излечити тугу и загрејати његово срце?

◆ Каква осећања избијају из ове песме? Шта она буди у теби? Шта ти осећаш према свом родном крају?

◆ Подвуци риме. Које су врсте риме када је реч о броју слогова који се подударају? Цитирај речи које чине паралелне риме.

■ Домаћи рад

◆ Напиши кратак састав о свом родном крају и својим осећањима према њему. Наслов одреди сам. Читајте саставе на часу и разговарајте о њима.

УКРШТЕНА РИМА

■ Прочитај, сагледај

- ◆ Прочитај песму „Домовина” више пута. Сагледај о чему песник пева.
- ◆ Која своја осећања износи?

ДОМОВИНА

Домовина, то није мртва грудa
која нас гвозденом руком веже;
то је љубав за облак, што плови отуда,
за песму, што се овде разлеже;

Љубав за класје што богато буја,
за руже што су на гробљима свеле,
за тресак летњих, бесних олуја,
за тугу птица који се селе.

Домовина, то су све оне споне
којима нас живот за се спаја;
радост, кад наша звона зазвоне,
топлота мајчиног загрљаја.

Домовина, то су: жеље тајне,
магла што преко поља плови;
то су наше бајке бескрајне,
Домовина – то су сви наши снови.

Душан Васиљев

■ Разговор о тексту

- ◆ Шта је то надахнуло песника да искаже своју снажну љубав према домовини? Како је песник доживео домовину?
- ◆ Анализирај стихове у којима је изразио највеће вредности домовине. Која осећања и појаве је довео у везу са домовином?
- ◆ Шта је домовина? (Прочитај шему!) Тражи у стиховима!

Домовина је:

1. све што се види: облак, класје, птица, магла;
2. све што ухо чује: тресак олује, звук звона;
3. све што се осећа: мајчин загрљај, жеље;
4. све што се сања: снови;
5. све што се помисли: бајке.

■ Сагледај, упамти

- ◆ Запажаш да је изражајност песме појачана и помоћу подударана речи на крају стиха (рима). Издвоји речи које се римују.

- ◆ Сагледај где се те речи налазе у стиховима.

■ Упамти

Укрштена рима је када се римују први и трећи стих, други и четврти стих.

- ◆ Док читаш песму „Поље”, **Јована Дучића**, замисли природу која је описана. Користи своја чула и потруди се да у машти дочараш живе слике, осетиш мирисе и чујеш звукове који се појављују.

ПОЉЕ

Јечмена жута поља зрела,
Речни се плићак зрачи;
Купина сја сунчана, врела,
Ту змија кошуљу свлачи.

Пут прашњив куд се чета мрава вуче
За четом црна чета,
Железну жицу цврчак суче,
Најдужу овог лета.

И скакаваца мину јато...
Стопола јастреб млади
Баци у сунчев сјај и злато
Свој крик вечите глади.

Јован Дучић

■ Разговор о тексту

- ◆ Опиши осећања и расположења која се у теби јављају док читаш песму?
- ◆ Одреди стајну тачку са које лирски субјекат (лирско ја) посматра предео. Које боје преовладавају у простору који замишљаш?
- ◆ О ком годишњем добу је реч? Издвој песничке слике у стиховима.
- ◆ Издвој речи које се римују. О којој врсти риме је реч?

ОБГРЉЕНА РИМА

■ Прочитај, сагледај

- ◆ Прочитајте наглас песму „Подне”, **Јована Дучића**, неколико пута. Доживећете је дубље и снажније.
- ◆ Размисли како је описано подне на мору?

ПОДНЕ

Над острвом пуним чемпреса и бора,
Младо, крупно сунце пржи, пуно плама;
И трепти над шумом и над обалама
Слан и модар мирис пролетњега мора.

Љубичасте горе, гранитне, до свода,
Зрцале се у дну; мирно и без пене,
Површина шушти и целива стене,
Свод се светли топал, стаклен, изнад вода.

Прах сунчани трепти над испраним песком,
И сребрни галеб понекад се види,
Светлуца над водом. И миришу хриди
Мирисом од риба и модријем вреском.

Све је тако тихо. И у мојој души
Продужено видим ово мирно море;
Шуме олеандра, љубичасте горе,
И блед обзор што се протеже и пуши.

Немо стоје у њој сребрнасте, родне
Обале и врти; и светли и пали
Младо, крупно сунце; и не шуште вали –
Галеб још светлуца. Мир. Свуда је подне.

Јован Дучић

Непознате речи и изрази

зрцати се – огледати се;
хрид – велики, голи камен;

вресак – ниска дрвенаста биљка;
олеандар – врста украсног стабла;
обзор – видокруг

■ Разговор о песни

- ◆ Пронађите слике (утиске) светлости, боје, мириса.
- ◆ Какво расположење изазивају ове слике устрепталог ваздуха и природе натопљене сунцем?
- ◆ Која расположења и осећаја могу да изазову сјај и топлина сунца:

а) немир, в) потпун мир, д) ошамућеност,
б) равнодушност, г) усхићење, ђ) неки замишљени свет.

◆ Којим је изражајним средствима песник дочарао утиске из природе? Које су врсте речи носиоци сликовитости у песни?

◆ Објасните епитете младо и крупно уз реч сунце и слан и модар уз мирис. Који су од њих употребљени у правом, а који у метафоричном, преносном значењу?

◆ Утврдите одлике стиха ове песме: број слогова и строфе, где се налази цезура (одмор).

■ Сагледај, запамти

Изражајност песме је појачана и помоћу подударана речи на крају стиха (рима). Издвоји речи које се римују. Уочи где се налазе у стиховима.

Када се римују први и четврти, а други и трећи стих кажемо да је то **обгрљена рима**.

■ Задатак

◆ Пронађите текстове у којима су заступљене различите врсте риме. Читајте на часу и утврдите врсте риме.

◆ Које врсте риме садрже ови стихови?

* * *

На западу је распаљен храст,
жар му све руменији бива.
С истока тамни диже се пласт,
то вечер жање видик њива.

* * *

А недеља у шуми села,
чека да први одмор доспе,
он широм поља брзо проспе
крвавих биљки мора цела.

М. Панић – Суреп

Јован Дучић

■ Разговор о песни

Добриша Цесарић је песник који с много осећања слика природу. И ову песму је посветио природи. Прочитај је и размишљај о описима.

ЈЕСЕН

1.
Она је ту. У тузи кише
По пољанама тихо хода,
И куда стиже, у вис диже
Узнемирена јата рода.

2.
Полако пење се у брда,
А куда прође, њезин пут
Од отпалог је лишћа жут.
И у дол њиме иду крда.

5.
На цести увели се лист
У чуду диго: гле, ја скачем!
А човјек који хода друмом
Загнуо се огртачем.

3.
У језеро унесе немир,
И не видиш му више дна,
А медвјед, кога путем сретне,
Одједном зажели се сна.

4.
А када ливадама дуне
Њен вјетар, узбуне се травке,
У стрништима тужно шушти;
То поља слуте снијег и чавке.

Добриша Цесарић

◆ Како песник види јесен? Он нигде не помиње њено име. По чему бисмо знали да пева о јесени, ако је не би било у наслову?

◆ У свакој строфи је дат основни мотив који је додавањем других, споредних мотива, развијен у слику. Који су то основни мотиви?

◆ Подвуци их и опиши песничке слике које показују јесен у пољима, у брдима, језеру итд.

◆ Да ли јесен стварно хода по пољанама и пење се у брда? Чију особину јој је песник приписао? Која је то стилска фигура?

◆ Које врсте риме садржи ова песма? Цитирај те речи!

■ Задатак

◆ Напиши песму о јесени. Број стихова, врсте риме и наслов одреди сам. Читајте је на часу.

АЛЕГОРИЈА

■ Понови

◆ Шта је то метафора? Прочитај стихове и објасни метафоре!

„Ове речи – слатке стреле – „И овај камен земље Србије
минуше ми груди беле”. што претећ сунцу дере кроз облак”.

Бранко Радичевић

Ђура Јакшић

■ Упамти

• **Метафора** често прерасте оквир једне песничке слике. Одељак, строфа, и цела песма и прича постану једна јединствена метафора. Цео одељак, цела строфа, цела песма и прича имају сликовито, **пренесено значење**. Све су мисли, ликови и догађаји „преведени” с обичног језика на језик песничких слика. У том свом новом облику изгледају нам ближи, живљи, уверљивији. Тада метафора постаје **алегорија**.

■ Прочитај, сагледај

◆ Пронађи алегорије у стиховима.

ЉУБАВНИ РАСТАНАК

Два цвијета у бостану расла:
плави зумбул и зелена када.
Плави зумбул оде на Дољане,
оста када у бостану сама.
Поручује зумбул са Дољана:
„Душо моја, у бостану кадо,
како ти је у бостану самој?”
Одговара из бостана када:
„Што је небо – да је лист артије,
што је гора – да су калемови,
што је море – да је црн мурећеп,
пак да пишем три године дана,
не би моји исписала јада!”

Народна лирска песма

Ви већ запажете: у средишту, у самом срцу ове песме стоје две метафоре – два цвета, *йлави зумбул и зелена када*. Зумбул је младић, а када девојка. Заљубљени и растављени, они чезну једно за другим. Цветовима су названи због своје младости и лепоте, јер су леви као цветови. Народни песник је проширио метафорично значење на целу песму: о младићу и девојци не прича под њиховим правим именом, говори о цветовима. Обе слике и оба значења спајају се у јединствену песничку слику, разумљиву, блиску, пуну осећања.

■ Сазнај

♦ У основи сваке алегорије увек се налази метафора која се „излије” из своје чаше, из свог оквира и поплави и обоји одељак, строфу, песму и причу. **Проверите** ову тврдњу на приповеци „**Леџенда о човеку са златним мозгом**” Алфонса Додеа.

„Био једном један човек који је имао мозак од златија... – каже њесник. – Кад је дошао на свети, лекари су мислили да деије неће осџајати у живоју, њолико му је глава била њешка, а лобања несразмерно велика. Међуџим, оно је живело и расло на сунцу као какво лејо маслиново сџабло; само иџио гла је његова велика глава сџално заносила, џа је била жалосџи видеџи гла како се у ходу удара о намешџај... Чесџо је џадао. Једногла дана скоџрљао се са врха сџољног сџеџениџија и ударио челом о један мраморни сџеџеник, џако да му је лобања зазвонила као метџална џолугла. Мислили су да је мрџав; али, џодигоше гла, нађоше само једну лаку рану са две-џри кайџице златија згрушане у његовој џлавој коси. Тако су родџиџељи сазнали да деије има мозак од златија...

... Тек у његовој осамнаесџој години оџкрише му родџиџељи какав му је неџриродни дар доделила судбина; и џоџио су гла доџле глајили и хранили, заџражили су од њега, у накнаду, мало златија. Дечак није оклевао: смесџа – како? На који начин? леџенда џо не вели – иџчуџао је из лобање комад златија, комад круџан као орах и баџио гла џоносиџо у крило својој мајци... Заџим, занесен бођаџсџвом, које је носио у глави, занеџ жудњама, оџиџен својом мођи, он наџсџи родџиџељски дом и оде џо светиу расџјајуђи своје бладо...”

♦ Пошто је допратио човека са златним мозгом до његовог трагичног завршетка, писац даје кључ за њено разумевање: „И поред тога што изгледа као каква фантастична прича, ова легенда је истинита од почетка до краја... Има на свету јадних људи који су осуђени да живе од свог мозга и који плаћају лепим, финим знатом своје сржи и својим бићем и најмање ствари у животу.”

♦ **Алегоријско**, преносно значење приповетке протумачио је сам писац. Човек који живи од свог мозга, од свог талента, скупо плаћа сваку ситницу у животу. Метафорична изрека „златан мозак” (са значењем: изузетна обдареност, таленат) послужила је писцу као полазна основа.

■ Прочитај и размисли

♦ Прочитај песму „Лист” неколико пута. Пренеси се у уметнички свет писца.

♦ Размисли о значењу претпоследње и последње строфе.

ЛИСТ

Сва је његова моћ – да буде тих,
да никада не јакне гласно.
И порекло тишине се јасно
кроз њу види: мисао. Стишан стих.

Бледа крв у танушним жилама
доји га снагом земље: силама
ветровитог света одолева.
Смешну славу висина преболева.

Зеленилом. Остаће небрањен
тек пред крајњим смислом: усамљен
и сух. Мисао. Обешен утварно.

Тихо зна због опште гране расти,
бити нежно јак. То што ће пасти
доказ је да живео је стварно.

Мирослав Максимовић

■ Упутство за разговор

♦ Поводом тумачења својих песама **Десанка Максимовић** је изјавила: „**Често је у наслову песме речено све сажетије и боље него у песни**”. Имај у виду ове мисли у разумевању песме.

♦ Док прочиташ песму два-три пута, покушај да одговориш на питања: У чему је моћ листа? Како се одржава на земљи? Чему

одолева? Кад остаје небрањен и зашто? Зашто је растао и био „нежно јак”? Шта је доказ да је стварно живео?

◆ У току анализе уочио си да песма има и неко друго значење. Лист може бити **метафора** човека као појединца, а цела песма **алегорија**. Човек као појединац, јединка, у суштини живи сам, трпи небројене муке... Настави сам да тумачиш алегоријски смисао песме.

◆ Посебно истакни алегоријско значење претпоследње и последње строфе. Шта је то „општа грана”? Како разумеш да он зна „бити нежно јак”? Кад постаје усамљен и скоро без смисла?

◆ Обрати пажњу на облик песме: број строфа и број стихова у првим двама строфама и у другим двама строфама. Како се назива овакав облик песме? Истакни и риме!

■ **Задатак - уради самостално**

◆ Пронађи приповетку „Јаблан” Петра Кочића, прочитај је, размисли и одреди алегорију.

◆ Пронађи алегорије у овим стиховима.

„Од владике и свијех главарах
Селим-паши отпоздрав на писмо.
Тврд је орах воћка чудновата,
не сломи га, ал’ зубе поломи!
Није вино пошто приђе бјеше,
није свијет оно што мишљасте;
барјактару дариват Европу -
грехота је о том и мислити!
Веља крушка у грло западне.
Крв је људска рана наопака,
на нос вам је почела скакати;
препунисте мјешину гријеха!”

Одломак из „Горског вијенца”

П. П. Његоша

◆ Која стилска фигура је употребљена у овим:

а) народним пословицама:

– Ко другоме јаму копа, сам у њу пада.

– Каква сетва, таква жетва.

б) народним загонеткама:

– Цео дан иде, а никуд не одмиче

– Зуба нема, руку нема, а опет уједа.

СИМБОЛ

■ Прочитај и размисли

◆ Прочитај стихове **Војислава Илића** у песми „Грм” где песник симболизује снагу српског народа.

ГРМ

Муњом опаљен грм на црном пропланку стоји
Ко црн и мрачан дан. И густе травице сплет
Горди му увија стас, и горски несташни лахор
Лелуја шарен цвет.

И зима дође већ, и својом студеном руком
Покида накит сав и гору обнажи сву.
Ал’ многа зима још са хладним ветром ће доћи,
А он ће бити ту.

Војислав Илић

- ◆ Објасни како си доживео (ла) ове стихове? Шта буде у теби?
- ◆ Која ти се мисао намеће?
 - ◆ Које мотиве налазиш у песми?
 - ◆ Шта изражава стих: „Ал’ многа зима још са хладним ветром ће доћи”?
 - ◆ Шта симболизује грм?

■ Упамти

Симбол је фигура слична метафори. Помоћу ње се апстрактан појам или појава конкретизују тако што се замењују неким материјалним предметом. Тај предмет тако добије одређено и утврђено значење квалитета и вредности неке конкретне представе, (крст - хришћанство, соко - јунаштво итд.).

■ Прошири знања

◆ **Симбол** препознајемо по томе што песник или приповедач приказује, најчешће неку обичну, свакидашњу појаву или предмет (грм, поље, талас) не објашњавајући, директно, који је смисао његовог обраћања пажње на тај предмет. Али, наговештава по нечему да се у слици и иза слике тог предмета крије неки дубљи смисао.

■ Рад на часу

◆ Пажљиво прочитај стихове и уочи које осећање у њима преовладава.

◆ Образложи то осећање.

СРОДНОСТ

Ђурђиц, скроман цвјетић, ситан, тих и фин,
дршће, стрепи и зебе као да је зима,
звони бијеле псалме својим звончићима
потајно крај врбе, где је стари млин.

Премаљећа благог овај росни син
најдражи је нама међу цвјетовима;
боју и свјежи мирис снијега и млијека има
невин, бијел и чист ко чедо, суза и крин.

Вишега живота откуд слутња та,
што је као глазбу буди мирис цвијећа?
Гдје је тајна душе, коју ђурђиц зна?

Из ђурђица дише наша тиха срећа:
мирис твога бића, моја љубави,
слави дробни ђурђиц, цвјетић убави.

А. Г. Матош

■ Разговор о тексту

◆ Сугласници **ц**, **з** и **с**, са самогласницима **и** и **е** као да преносе ситан метални звук звончића. Прочитај те речи!

◆ А појам белине, чистоте и мириса као да изазива осећај нечег мирисавог. Каква су осећања и расположења побудиле ове речи?

◆ Како замишљаш цвет ђурђица? (Служи се и речима из песме!)

◆ Читајте риме и одредите њихов вид.

◆ Песма симболички указује на:

Одреди!

а) срећу духовног живота, б) тугу духовног живота, в) љубав,
г) мржњу, д) осећајност, ђ) задовољство, е) незадовољство.

■ Вежбе

- ◆ Нађи симболе у овим стиховима и објасни их!

ОБЛАК

У предвечерје изненада,
ни од ког из дубине гледан,
појавио се понад града
облак један.

Вјетар висине га је њихо,
и он је стао да се жари,
ал' очи свију људи бјеху
упрте у земне ствари.

И свак је ишо својим путем;
за влашћу, златом ил' за хлебом,
а он – крварећи љепоту –
својим небом.

И пловио је све то више,
ко да се кани дић до бога;
вјетар висине га је њихо,
вјетар висине разнио га.

Добриша Цесарић

ЗАМОР

.....
Доста, јадна жено, све је залуд! Доста!
Ми смо једно другом давно већ све дали.
Погасимо лампе пира! Као вали,
Све је већ протекло, и ничег не оста...

Још један дан само хтели би свом снагом,
Један, само један! Вај, док се, све брже,
Кроз кобну ноћ како бесно рже
Пар злих црних коња, већ спремних,
пред прагом.

Јован Дучић

СЛОВЕНСКА АНТИТЕЗА

■ Прочитај, уочи

- ◆ Прочитај стихове (прво у себи, па гласно).
- ◆ Уочи поетске слике и појединости у њима.

СВАТОВСКА НАРОДНА ПЕСМА

Што се сјаше преко Рисна града?
Ал' је сунце, ал' је јасан месец?
Ал' је саја међу терзијама?
Ал' је злато међу златарима?
Ал' је ђерђев међу везиљама?
Ал' јабука од сувога злата?
Ил' су оно два камена драга?
- Нит' је сунце, нит' је јасан мјесец,
нит' је саја међу терзијама,
нит' је злато међу златарима,
нит' је ђерђев међу везиљама,
ни јабука од сувог злата,
нит' су оно два камена драга,
нег' је снаха међу дјеверима.

■ Разговор о тексту

- ◆ Одреди слике у стиховима и њихове појединости.
- ◆ Која су питања постављена? Који су негативни одговори?

Који је одговор?

■ Упамти

Словенска антитеза је врста поређења нарочитог склопа. Она се састоји из три дела: из питања, из негације тог питања и правог одговора на постављено питање. Предмет или појава који се упоређују налазе се у трећем делу фигуре.

◆ Та специфична врста поређења **јавља се у поезији словенских народа**, па отуда и назив словенска антитеза.

■ Уочи

- ◆ Који део словенске антитезе недостаје у овом примеру?

Два су бора напоредо расла,
међу њима танковрха јела,
то не била два бора зелена,
ни међ' њима танковрха јела,

већ то била два брата рођена:
једно Павле, а друго Радуле,
међу њима сестрица Јелица.

Народна песма

- ◆ Уочио си да словенска антитеза **не мора** да има први, упитни део.

■ Вежбај

- ◆ Прочитај текст, размисли и објасни шта се пореди у наведеној словенској антитези.

Мили боже, чуда великога!
Јали грми, јал' се земља тресе?
Ја се бије море о мраморје?
Ја се бију на Попине виле?
Нити грми, нит' се земља тресе,
Нит се бије море о мраморје,
Ни се бију на Попине виле;
Већ пуцају на Задру топови,
Шенлук чини ага Бећир-ага,
Ухватио Малог Радојицу,
Па га меће на дно у тавницу.

„Мали Радојица”

- ◆ **Шта се пореди** у наведеној словенској антитези? Пореди се пуцање топова. С чим се пореди? С грмљавином, земљотресом, ударањем мора о мраморну обалу, с битком међу вилама. Певач зна о чему се ради, али нам не саопштава. Зашто? **Држи у напетости** пажњу својих слушалаца или читалаца (читаоци). Он **пита**: или грми, или се тресе земља, или бије море, или се бију виле? Све су величанствене и застрашујуће појаве и слике пред којима застаје дах. Слушаоци ишчекују, стрепе: шта се дешава, шта ће бити? Певач затим одбацује једну по једну претпоставку (**тезу**): не

грми, земља се не тресе, море не бије, виле се не бију. На крају износи супротну тврдњу (*антијитезу*) прави одговор: то пуцају на Задру топови, весели се Бећир-ага, јер је ухватио хајдука Малог Радојицу. Слушаоци или читаоци су се ослободили неизвесности, одахнули су и, припремљени, прате ток песме.

■ Задатак

◆ Уочи поетске слике. Шта је опевано у песни? Пронађи словенску антитезу.

ДИОБА ЈАКШИЋА

Мјесец кара звијезду Даницу:
„Бе си била, звијездо Данице?
Бе си била, ће си дангубила,
дангубила три бијела дана?”
Даница се њему одговара:
„Ја сам била, ја сам дангубила
више б’јела града Биограда,
гледајући чуда великога,
ђе дијеле браћа очевину,
Јакшић Дмитар и Јакшић Богдане.
Лијепо се браћа погодише,
очевину своју под’јелише:
Дмитар узе земљу Каравлашку,
Каравлашку и Карабогданску,
и сав Банат до воде Дунава;
Богдан узе Сријем, земљу равну,
Сријем земљу и равно Посавље,
и Србију до Ужица града;
Дмитар узе доњи крај од града
и Небојшу, на Дунаву кулу;
Богдан узе горњи крај од града
и Ружицу цркву на сред града.
О мало се браћа завадише,
да око шта, веће ни око шта:
око врана коња и сокола;
Дмитар иште коња старјешинство,
врана коња и сива сокола,
Богдан њему не да ни једнога.
Кад ујутру јутро освануло,
Дмитар узја вранца великога,
и он узе сивога сокола,
па полази у лов у планину,

а дозива љубу Анђелију:
„Анђелија, моја верна љубо,
отруј мени мог брата Богдана!
Ако ли га отровати нећеш,
не чекај ме у бијелу двору!”
Кад то зачу Анђелија,
она сједе брижна, невесела,
сама мисли, а сама говори:
„Шта ће ова сиња кукавица!
Да отрујем мога ђевера,
од бога је велика гријота,
а од људи покор и срамота;
рећи ће ми мало и велико:
видите ли оне несретнице
ђе отрова својега ђевера;
ако ли га отровати нећу,
не см’јем војна у двору чекати.”
Све мислила, на једно смислила:
она оде у подруме доње,
те узима чашу молитвену,
саковану од сувога злата,
што је она од оца донела,
пуну рујна наточила вина,
па је носи својему ђеверу,
љуби њега у skut и у руку,
и пред њим се до земљице клања:
„На част теби, мој мили ђевере!
На част теби и чаша и вино,
поклони ми коња и сокола.”
Богдану се на то ражалило,
поклони јој коња и сокола.
Дмитар лови цијел дан по гори,

и не може ништа уловити.
 Намјера га предвече нанесе
 на зелено у гори језеро.
 У језеру утва златокрила.
 Пустити Дмитар сивога сокола
 да увати утву златокрилу;
 она му се не да ни гледати,
 него шчепа сивога сокола
 и сломи му десно крило.
 Кад то виђе Јакшић Димитрије,
 брже свлачи господско од'јело,
 пак заплива у тихо језеро,
 те извади сивога сокола,
 па он пита сивога сокола:
 „Како ти је, мој сиви соколе,
 како ти је без крила твојега?”
 Соко њему писком одговара:
 „Мени јесте без крила мојега
 како брату једном без другог.”
 Тад се Дмитар беше осјетио
 ђе ће љуба брата отровати,

па он узја вранца великога,
 брже трчи граду Биограду -
 не би л' брата жива затекао.
 Кад је био на Чекмек - ћуприју,
 нагне вранца да преко ње пређе;
 пропадоше ноге у ћуприју,
 сломи вранац обе ноге прве.
 Кад се Дмитар виђа на невољи,
 скиде седло с вранца великога,
 пак заврже на буздован перни,
 брже дође граду Биограду.
 Како дође, он љубу дозива:
 „Анђелија, моја вјерна љубо,
 да ми ниси брата отровала?”
 Анђелија њему одговара:
 „Нијесам ти брата отровала,
 веће сам те с братом помирила”.

Епска народна песма

Мање познате речи и изрази

Дмиџар ииџе коња сџарјешинсџво - Димитар тражи да њему као старијем припадне коњ; *џријоџа* - грехота; *џокор* - срамно дело, срамота; *војно* - муж; *чаџа молиџвена* - чаша из које пију невеста и младожења на венчању и коју невеста чува као најдражу успомену; *уџва* - дивља патка која има златно перје по трбуху; *она му се не да ни џледаџи* - све време он бежи пред њом (сиви соко пред утвом златокрилом); *осјеџиџи се* (чему) - досетити се; *кара(џи)* - грди(ти)

■ Разговарамо о песми

Песма „Диоба Јакшића” припада **покосовском циклусу**. Песме овога циклуса опевају догађаје после боја на Косову 1389. до потпуног пада Србије под турском влашћу 1459. године. Оне опевају витешки отпор појединаца према неправди, насиљу и зулуму бранећи своју част и достојанство.

Најпознатије песме овог циклуса су: **Болани Дојчин, Смрт војводе Пријезде, Маргита девојка, Рајко војвода** и друге.

◆ У овој песми опевана је деоба и породични сукоб браће Јакшића.

◆ Шта доносе сваке деобе и свађе појединцу, шта народу? Има ли то неке везе са односом великаша после распада Душановог царства?

- ◆ Око чега су се завадила браћа?
- ◆ Шта је заповедио Дмитар својој жени Анђелији?
- ◆ Како је Анђелија доживела ту заповест и како је решила проблем? На који је начин помирила браћу?
- ◆ Како је Дмитар схватио поруку рањеног сокола?
- ◆ Које су поруке песме кроз векове?
- ◆ Могу ли се применити на ово време садашње?

■ Задатак

◆ Пронађи и прочитај словенску антитезу у овим стиховима, а затим је објасни.

* * *

Шта се б'јели у гори зеленој?
Ал' је снијег, ал' су лабудови?
Да је снијег, већ би окопнио,
лабудови већ би полетјели.
Нит' је снијег, нит' су лабудови,
него шатор аге Хасан - аге...

„Хасанагиница”

Боже мили, чуда великога!
Куд се дједе цар - Немање благо,
седам кула гроша и дуката?
Ту се деси Немањићу Саво
па говори господи 'ришћанској:
„Не говор'те, не гријеш'те душе!
Није бабо расковао благо
ни на сабље ни на буздоване...
Већ је бабо потрошио благо
на три славна српска манастира...”

Народна песма

ИРОНИЈА

■ Прочитај, размисли

◆ Прочитај текст и **размисли о речима** које изговара Давид Штрбац, главни јунак у „**Јазавцу пред судом**”, **Петра Кочића**, када су му јавили да му је син умро у војсци и да му царевина шаље три форинте.

Давид одговара: „О добре царевине, крст јој љубим!... Брате, кнеже, врати та три воринта царевини. Право ће бити и богу и људ’ма да то царевина узме себи ко, рећемо каз’ти, неку награду, јер она је мене од напасти ослободила!”

◆ Сагледао си да се Давид Штрбац **иронично** изражава.

Иронија речима даје супротан смисао од оног који оне имају у основном свом значењу. **На пример**, рђавом човеку у препирци кажемо: „Да добричина си ти!”

◆ Иронија се **у говору** означава нарочитом интонацијом, а **у писању** речи са ироничним значењем стављају се под знаке навода.

◆ **Још један пример:** У „**Горском вијенцу**” војвода Драшко иронично вели: „Да не бјеше под оним именом, не шћаше се бојат од урока”, мислећи на то да дужд, сем имена, нема ни физичких ни духовних особина на којима би му људи могли завидети.

◆ У песми „**Марко Краљевић укида свадбарину**”, кад Арапин удара Краљевића Марка буздованом, овај се смеје и каже: „Ој, јуначе, Арапине црни, ил’ се шалиш, ил’ од збиље бијеш?” **Објасни** циљ ироније у овим стиховима.

■ Домаћи рад

◆ Прочитај и размисли по чему се може познати да је сликама, у тексту који следи, алегоријски приказана суморна стварност Србије с почетка прошлог века.

ТО КОД НАС МОЖЕ ДА БУДЕ

◆ *Да ли сīе, и у којој њрилици, чули или сīе и сами кад̄од ујо̄ӣребили израз „мрїво море”? На шїа сīе њри ѡме мислили? Наш ѡзнаѡи ѡриѡведач Радоје Домановић најисао је ѡричу са ѡим називом. Писац ѡриѡведа како је, ѡуѡујући ѡо свейу, наишао на неку државицу, земљу мирних, кројких људи у којој се мало ради а рејко шїа догађа. Покајкад неки догађаји, накрајко, ѡоремейе усїајалу аїмосферу.*

Млад један човек изда на јавност збирку својих песама.

Песме су биле лепе, пуне дубоког, искреног осећања и идеала.

Цело друштво дочека књигу с негодовањем. Нико је није читао, нити је хтео читати; али коме год дође до руку, одмах направи лице кисело, претури листове на два-три места и пропипа листове, као да гледа квалитет хартије, одгурне књигу од себе као какву најодвратнију ствар на свету, окрене с презирењем главу на другу страну и изговори јетко:

– Песме?! ... Којешта! ...

– Ко зна? ... Можда има лепих ствари?! – додао би неко при таквом разговору.

Први се прекрсти, понамести се на седишту, па с изразом сажалења на лицу мери свог друга и клима главом, па ће тек рећи:

– Ти си луђи него овај што пише ове трице! – Ту шорне књигу врхом од прстију још даље од себе, с таквим изразом лица као да је додирнуо што нечисто, прљаво, а потом дода:

– Кад тако говориш, јеси ли ти читао ту књигу?

– Нисам.

– Па?

– Ја и не тврдим да је добра, али кажем: можда је добра! ... А јеси ли, опет, ти читао?

– Па зар ове трице да читам? Макар да полудим, а при чистој свести ја то не читам... Затим додаде мало тише: Познајеш ли ти тога што је написао ове песме?

– Не познајем.

– Тхе! ... Зато тако говориш! – рече први и узе махати руком правећи лице још киселијим, као да тиме каже како је то пропала личност.

– Ти га познајеш?

– Познајем! – изговори с омаловажавањем, а лице тако направи као да вели: „Боље да ту будалаштину нисам урадио”, мада је у ствари с тим истим човеком до јуче, док се год не појавише његове песме, био добар пријатељ и није у друштву никад о њему рђаво

говорио.

Неки су, опет, овако разговарали, а разуме се, нису хтели читати:

– Чудне бруке! ... Песме? ... Као да га не знам колико је тежак! – вели један.

– Како га није срамота!? – вели други.

– Човеку прво бог памет узме, после он сам себи чини зло...

Такве ... море такве песме? – Много боље ћу ја сутра да пишем, али не подноси образ да се брукам као што може неко.

Па и понашање променише људи према младом песнику.

Прође улицом, а људи се тек гурну и намигну један на другог.

– Добар дан! – јави се он.

– Добар дан, песниче! – одговори један, гледајући испод ока, заједљиво.

– Здраво, здраво! – дода други с подсмехом.

– Добар дан! – прихвати трећи, с лицем пуним досаде, кисело, с омаловажавањем.

Али ствар се, нажалост, није свршила само разговорима који су се једнако свуда водили.

Јавно мњење окрете фронт према младом песнику. Чак и оно што су му отпре приписивали у добре стране, сад му стадоше осуђивати, а ситне махне, које су му пре праштане као и сваком другом, сад постадоше ужасни пороци. Пронађоше, одједном, како је подлац, пијаница, коцкар, некарактеран човек, шпијун, а сем тога и како је луцкаст.

– Нисам знао да је толико луд? – разговарају људи.

– Ја сам, право да ти кажем, увек примећивао да с њим нису чиста посла.

– И ја, али није оволико био.

– Е, сад је већ сасвим.

Почеше по друштвима да праве шале с њим, а где је год требало да сврши какав свој посао, сваки који му је могао сметати

Београд, средином XIX века

сматрао је за своју дужност да му смета, јер сваком се дух узбуди, чим га види, кад му сине кроз главу мисао: „Шта ми се ти ту правиш важан! ... Песме, е чекај да видиш, у мемо ми и овако!”

Што је најнесрећније, песме је посветио својој вереници, мислећи да је тиме обрадује; али је сирота девојка, место радости, много пропатила и проплакала јер ни њу није јавно мњење поштедело.

Отац девојачки беше ван себе од огорчења што је у ту, по његовом мишљењу, сулуду ствар уплетено и име његове кћери, па седе и написа овако писмо младом песнику:

„Господине,

Ове ваше трице и којекакве будалаштине и лудорије с којима тера свет комендију по улици, могли сте посветити вашем оцу, јер би то њему и приличило, пошто је иначе познат као последњи човек, као и ви што сте, а не да у ваше лудорије уплећете име моје ћери. На моју кућу нико до данас није пружао прсте нити ја хоћу да се име моје ћери исплаче по свачијим устима и стоји на вашој сулудој књизи. Од данас да нисте се усудили преступити преко прага моје куће, јер сте поверење и добро моје према вама вратили тиме што сте ми кући нанели срамоту. Уосталом, тражим да ми у року од пет дана дате сатисфакцију, иначе ћу вас, господине, пребити као мачку на сред улице или где вас нађем.”

Из те посвете исплетоше се читави шкандали; и како је млади песник био чиновник, то његов старешина овако достави господину министру:

„(Име и презиме сам заборавио те се мора узети уобичајено Н.Н.) Чиновник овога надлештва, који је иначе добар и савестан радник, у последње време толико се компромитовао некаквом збирком својих као бајаги песама да, због угледа државне службе, исти не може остати, јер се бави неозбиљним послом који не би доликовао на пиљару, а камоли једном државном чиновнику. Молим господина министра да овога компромитованог чиновника удаљи из државне службе или бар из овога места, докле год се не поправи.”

Министар га премести.

Али, нажалост, земља мала, а рђав глас далеко иде, те га тамо још горе дочекају, и што се друго могло радити, већ то чудовиште што пише песме министар, у интересу угледа државне службе, па чак и у интересу морала у јавном мњењу, мораде отпустити из државне службе.

Јавно мњење доби сатисфакцију, а ниједна се више песма песника не појави. Он се негде изгуби и нико за њега ништа није

могао сазнати.

– Штета, млад човек! – говорили су.

– Па и није био рђав човек.

– Није, али ето кад га ђаво носи да ради што нико не ради.

– Жао ми га грешног!

– Тхе, шта ћеш? Ко му је крив!

И брзо се поврати у друштву за часак поремећена хармонија, нестаде и тог маленог таласића што се уздиже на мирној, непокретној површини устајале воде и друштво задовољно, мирно продужи и даље свој слатки дремеж.

Та мала неприлика што је претрпе ово добро друштво не остаде једина. Прође неко време, па се појави један млад човек који изда своје научне списе.

– Ето ти сад: наука! Којешта!

Опет нико, разуме се, не хтеде читати списе младог научника, а сваки са дубоким, чак искреним убеђењем доказиваше да Бекић (тако се звао научник, кад се преведе на српски) не зна ништа.

– Бекић и научни списи! – довољно је било само то изговорити, па да цело друштво прасне у смеј.

– То код нас не може да буде. Каква наука кад је још и Бекић пише! – говоре људи, а сви су се слагали да то, као и све друго, може да буде само у страном свету.

И млади научник не само што није имао успеха, већ све живо сматраше некако инстинктивно за дужност да с негодовањем дочека ту појаву.

Цело друштво као да у томе гледаше неку заразну болест и стаде се бунити и борити очајно против те опасности.

Једног сам упитао шта му је учинио тај научник.

– Ништа – вели ми.

– Па што толико вичеш на њега?

– Тако; не могу да гледам да ми се ту свака шуша прави нешто.

– Шта се прави? Човек се бави науком и не ради ником ништа.

– Не знам га, брате. Молим те, каква наука? То код нас не може да буде.

– Што?

– Тако. Знам ја сваки од нас колико је тежак!

– Јеси ли читао?

– Боже сачувај; ваљда сам пао на теме. Наука и Бекић! – рече иронично и удари у смеј, а затим се прекрсти и слеже

раменима, а рукама узе отресати, као да вели: „Не дај боже, ником такве бруке!“ – па додаде:

– Толики људи паметнији од њега па се не направише научници, а он да се нађе: срећа у кућу!

И поновише се опет сличне прилике као и с песником.

За младог научника чак пронеше глас како је, ради неких научних испитивања, крао од пиљара крушке. Тиме се забављаше друштво неколико дана слатко се смејући, па онда пуче нова брука.

– Знаш ли шта је ново? – упита један.

– Имамо научника! – одговори други.

– Море то је старо, него добио научник критичара!

– Таман посла! Која је опет то будала?!

– Богме, паметан критичар, таман према Бекићевој науци!

– Који је?

– Бекићка!

– Његова жена?

– Разуме се. Критиковала га дивно. Сад носи завијену главу. Ваљда ће доћи до памети. Боље му критике не треба.

– Шта му је било? – пита онај радознало и већ се нестрпљиво спрема да ту новост протури даље.

– Ништа, само му неке Торичелијеве цеви оломила о главу.

И, разуме се, ту долази слатак смеј и пријатељи се журно растају да ту пријатну новост пронесу даље.

То постаде душевна храна друштва.

– Чуо сам да си се одао на науку? – упита у шали пријатељ пријатеља.

– Може – вели жена упитаног – само нек се чува да се и ја не одам на критику.

И опет смеј.

Често се цело вече друштво позабави препричавањем смешних ствари о научнику.

Сем тога наравно да су младоме научнику чињене сметње где се год окрене. Сваки је сматрао за задатак да га дочека опорије него дотле што је дочекивао само зато што се млати, па хоће он нешто што не ради нико други, а други нико, разуме се, неће да ради лудорије, као паметан човек, јер је код њих на свагда утврђено правило за све што би се предузело:

– Батали, молим те, то код нас не може да буде!...

Научник се борио, борио, па се уморио. Савлада друштво и њега, савлада га ради угледа свога и научник се изгуби некуд. Нико о њему не чу ништа више.

– Жалим га, грешника! – сажалевају га. – Није онако био рђав.

– Тхе, ко му је крив!

После неког времена појави се неки млад сликар. Изложи слике и очекиваше суд јавног мњења. Сlike нису биле рђаве. Ја сам их као странац једини и гледао, а од домаћих не хте нико отићи. Поновило се исто она што је било с песником и научником, и опет се, иако нико слике није ни видео, упорно тврдило:

– Сликаp, будалаштине! Остави трице, молим те! ... То код нас не може да буде!

Јавно мњење осу, што се каже, дрвље и камење на сликаpа, све ступи у бојни ред против те нове напасти. Та грозница трајаше док се и млади сликар не изгуби и опет уморно друштво, после толике борбе да беду од себе уклони, продужи своје слатко дремање.

(Одломак из приповетке „*Мртво море*”)

Радоје Домановић

Непознате речи и изрази

шрица – ситна, безвредна ствар; *јавно мњење* - мишљење које о некој појави има одређена друштвена заједница; они који изричу тај суд као представници друштва; *комендија* - народски изговор речи комедија; *саџисфакција* (лат.) – задовољење; *шкандал, скандал* (грч.) – недоличан догађај, брука; *Н. Н.* (изговор: ен-ен) – ознака за непознату особу (уместо имена); *комјромийовати се* (лат.) – (о)брукати се, (о)срамотити се.

■ Анализа текста

♦ Из ког су времена догађаји о којима писац приповеда? Шта је у њима необично? Објасните како Домановићеви малограђани гледају на културне тежње својих суграђана. Како је прошао млади песник? За духовно запарљожену средину писање песама је: лудост, бесмислица, беспослица... Како су дочекали научника? Каквим тоном су изговарали научниково име? Зашто су одбили могућност да се неко у њиховој средини бави науком? Пронађите делове текста који казују шта је за њих научни посао, а шта сликање.

■ Уочи и упамти

◆ По чему се може познати да је у овим сликама алегоријски приказана суморна стварност Србије с почетка прошлог века? Осим опште учмалости и дремежа, има и конкретних детаља. Наведи их!

◆ Какав је пишчев став према појавама које описује? Којим се књижевним средствима Домановић наругао својим сународницима?

◆ Комично (смешно) настаје у уочавању несклада међу појавама. Хумор је блажа форма комичнога, а сатира – оштрија. Хумористичке појаве изазивају смех, а сатиричне, поред смеха, не-слагање и осуду. Смех се преображава у сатиру када негативности, у човеку или у друштву, толико нарасту да надвладају све оно што је било људско. Које појединости у епизоди са научником сматрате хумористичним, а које сатиричним?

◆ Сатиричар се служи разним средствима изражавања, међу којима је и **иронија**. У иронији речи имају смисао супротан њиховом обичном, основном значењу. Овај смисао у говору одаје нарочита, подсмешљива интонација, а у писаном тексту се открива према значењу суседних реченица или се иронично употребљена реч обележава наводницима. Кад Домановић каже како је то *добро друштво* претрпело неприлике због песника, онда реч *добро* иронично употребљава, у супротном значењу: лоше је оно друштво које не подноси ствараоце. Читаво приповедање испуњено је иронијом. Иронично се изражавају и Домановићеви „јунаци” кад ниподаштавају научника и науку, кад говоре о песнику и његовим песмама, или му се обраћају на улици.

■ Задаци – сам одабери о чему ћеш писати

1. Наведи неколико примера ироније из свакодневног говора.

2. Домановићев дијалог веома је жив: пун је разноврсних тонова. Основни је тон ироније и омаловажавања. Најпре (на посебном часу) обележи делове текста који носе те тонове и њихове нијансе па увежбај изражајно читање. Пази, осим што је на ироничној речи нагласак целе реченице, иронија се истиче и посебним паузама. Паузе у тексту обележи овим знацима: I (кратка пауза), II (средња пауза), III (велика пауза).

3. У овом одломку се налазе и два писма: једно приватно, које увређени отац пише веренику своје кћери, друго службено, које једна установа упућује министарству. Анализирај начин изражавања у оба писма – тон, конструкцију реченице, присуство или одсуство стилских фигура, карактеристичне речи (као, на пример, административни израз *исти*: „он, онај који је пре споменут”, па изведи закључак о *разликама стилова*.

■ Упореди

♦ **Сатира** је књижевно дело у коме се исмевају мане и недостаци појединца или друштва у целини.

Може бити у **стиху** или **прози** (песма, приповетка, роман или драма).

♦ **Иронија** је стилска фигура у којој се речима даје супротан смисао од оног што оне имају у основном свом значењу.

Увек се употребљава реч с позитивним значењем за означавање нечег негативног у комичном смислу („Да, храбар си ти.”).

♦ Разговарајте о композицији песме „Отац и син”. Анализирајте стихове који садрже иронију.

ОТАЦ И СИН

Једанпут иде стари Амица
Кô неки седи мандарин -
А за њим тапка, трчи, скакуће
Јуначке крви најмлађи син.

Вашар је био - а на вашару
Сабље, пиштољи, арапски ат;
Туниске капе, сребро и злато,
Млетачка свила, женевски сат.

- Е шта ћеш, сине, да купи бабо?
Детета склоност кушаше свог;
- Оћеш ли сабљу ту, бритку, сјајну,
Ил' волиш ата мисирског?

Ил' можда желиш од свиле рухо?
Нека ти буде свилено све!
Говори, сине! говори брже,
Да купим оне токе злаћене?

Дете се чешка руком по глави,
Као да не зна шта би од свег -
- Ах, бабо, бабо, купи ми, бабо:
Печења куџи јарећеџ...

Сад се и бабо чеше по глави,
Гледајућ дуго синчића свог:
- *Е, ја сам волô сабље и койља,*
А син ми јарца њеченоџ!

Ђура Јакшић

РОМАН

НАУЧНО - ФАНТАСТИЧНИ РОМАН

■ Понови

♦ Шта је роман? Можеш ли да даш одговор једном реченицом? Немогуће је то урадити, јер је сваки роман је свет за себе. И зато присети се шта си учио о роману као књижевној врсти.

♦ Које врсте романа знаш?

■ Рад на часу

♦ Док читаш одломак из романа „Двадесет хиљада миља под морем”, француског писца Жил Верна, спрем се да појединоштим и сликама из одломка објасниш лепоте подводних предела.

ДВАДЕСЕТ ХИЉАДА МИЉА ПОД МОРЕМ

(одломак)

У једном од својих најбољих дела, у роману „Двадесет хиљада миља под морем”, француски писац Жил Верн ишао је у сусрет научном открићу које ће тек пола века касније постати стварношћу. У машини је саградио подморницу „Наутилус” и успео да је кроз морске дубине води кајетан Немо. „Наутилус” се успео и до Атлантиде, несвакиког континента који је, како су неки веровали, у давна времена постојао у водама Атлантског океана.

Научници су порицали Атлантиду, али је људска машина могла да је оживи чак и да Атлантида није постојала. Спреми се да упознаш земљу за коју су они сматрали да је могућа само у бајкама.

Ближила се поноћ. Вода је била потпуно мрачна, али капетан Немо ми је показао у даљини црвенкасту тачку, као неку светлост, удаљену око две миље од „Наутилуса”. Нисам могао да претпоставим каква је то ватра била, откуда и како се одржавала у води. У сваком случају, она нам је светлела, истина нејасно, али сам се ускоро навикао на мрак и тада сам схватио зашто нам нису потребне Румкорфове електричне лампе.

Капетан и ја смо ишли један поред другог право према означеној ватри. Равно тле се постепено уздизало. Ишли смо дугим корацама уз помоћ штапова. Али смо ипак споро напредовали, јер су нам ноге стално упадале у неку врсту муља помешаног с алгама и глатким шљунком.

То камење је било расуто по океанском дну по извесном реду

који нисам могао да објасним. Примећивао сам непроцењиво дугачке бразде како се губе у мрачним даљинама. Било је још чудних појава које нисам могао да разјасним. Чинило ми се да оловним ципелама газим по расутим костима и да оне крцкају под мојим кораком. Каквом смо то пространом долином пролазили? Хтео сам да питам капетана, али још увек нисам разумевао говор знацима којима се једино могло споразумевати у подводним шетњама.

Све се више појачавала црвена светлост која нас је водила и обасјавала нам видик. Врло ме је интересовало присуство тог огњишта под водом. Да ли је та појава била у вези са електрицитетом? Или ћу видети неку природну појаву, још непознату научницима са земље? Или је то можда, прошло ми је кроз главу, дело човечијих руку? Можда ћу срести у тим дубинама пријатеље капетана Нема који, као и он, живе тим чудним животом и он им сада иде у посету? Можда ћу ту наићи на читаву колонију избеглица који су, сити земаљске беде, пошли да траже и нашли независност у дубинама океана? Све такве луде, немогуће мисли су ми пролазиле кроз главу и у том пренапетом душевном стању у коме сам био због свих чуда која сам непрестано гледао, не бих се зачудио да сам открио на дну мора неки град о коме сања капетан Немо!

Пут је бивао све осветљенији. Са врха једне планине, високе осам стотина стопа, зрачила је бела светлост. Али то што сам ја видео био је само одблесак од воде. Извор те необјашњиве светлости био је на другој страни планине.

По каменом тлу Атлантика, избразданом као лавиринт, капетан Немо се кретао без оклевања. Он је познавао тај мрачни пут. Без сумње је више пута прошао њиме и није могао да се изгуби. Пратио сам га са непоколебљивим поверењем. Изгледао ми је као неки морски дух и док је корачао преда мном, дивио сам се његовом високом стасу који се оцртавао као црна сенка према светлом хоризонту.

Био је један час по поноћи. Стигли смо до подножја планине, али да бисмо се попели, требало је да прођемо тешко проходним стазама кроз шуму шибља.

Да, ниска шума мртвог дрвећа, без лишћа, без сока, окамењеног у води, између кога су овде-онде стрчали високи борови. Као угљенисано, дрвеће је стајало усправно, а гране, као изрезане од црне хартије, оцртавале су се јасно према воденој таваници. Као кад би се замислила шума Харца на падини потоњене планине. Стазе су биле закрчене алгама и воденим травама по којима је врвео свет главоножаца. Хватао сам се за стабла док сам се пео уз стене, кидао морске пузавице које су се виле

с дрвета на дрво и плашио рибе које су се криле по гранама. Био сам занет и нисам више осећао умор. Ишао сам за неуморним вођом.

Какав приказ! Како да га представим? Како да опишем дрвене и стене окружене водом, који су доњим делом тонули у стравичан мрак, а врховима били осветљени црвенкастом светлошћу коју је удвостручавао водени блесак? Док смо се пели, стене су се одроњавале за нама уз потмулу буку као лавина. Лево и десно су се виделе простране заравни, као да их је човек исклесало, и каткад сам се питао неће ли однекуд да искрсне неки становник ових подморских крајева.

Али капетан Немо се стално пео. Нисам хтео да заостанем и храбро сам ишао за њим. Палица ми је била од велике помоћи. Сваки неспретан корак могао је да буде опасан на тим уским стазама, усеченим на одронцима кратера, али ја сам корачао сигурно и нисам осећао вртоглавицу. Час сам прескакао дубоке пукотине преко којих се на копну не бих усудио да пређем, час сам прелазио преко несигурног брвна пребаченог преко амбиса, не гледајући под ноге, пошто ми је поглед био заузет посматрањем лепота ових предела. Огромне стене су биле нагнуте над неправилно исклесаном основом, као да су пркосиле закону равнотеже. Природне куле, широки блокови изрецкани као бедеми на тврђавама, нагињали су се под угловима под којима се не би одржали на суву због дејства земљине теже. Зар нисам и ја осетио ту разлику коју ствара густина воде кад сам се, упркос тешком оделу, металној капи и оловним ципелама, кретао као дивокоза уз неприступачне врлети?

После два часа од напуштања „Наутилуса” прешли смо шумски појас и над нашим главама се дизао сто стопа висок врх планине, као црна сенка на блештавој светлости са супротне падине. Јата риба су се дизала испред наших ногу, као поплашене птице у високој трави. У стенама су била излокана неприступачна удубљења, дубоке пећине, недостижне провалије у којима су се кретале огромне прилике. Крв ми се ледила кад би се појавила нека циновска антена и препречила ми пут или се чуло из мрачних шупљина страшно шкљоцање маказама! Хиљаду светлих тачака у помрчини: очи циновских морских паукова скривених у јазбинама. Ракови су се пропињали као оклопници и при покрету изводили шум налик на звекет гвожђа, а страшни полипи су пружали пипке као живо шибље од змија.

Какав је био чудан, још непознат свет? Ком реду су припадали ти зглавкари којима је стена служила као други оклоп? Где је природа открила тајну њиховог постојања и колико векова они тако живе у најдубљим слојевима океана?

Али нисам могао да се зауставим. Капетан Немо није обраћао

пажње, пошто је већ био навикао на страшне животиње. Стигли смо на прву зараван где су ме чекала и друга изненађења. Ту су се назирале живописне рушевине, које су потицале од дела човекових руку. У великим гомилама камења могли су се назрети нејасни облици двораца, храмова покривених расцветалим биљем и, уместо бршљаном, обраслих дебелим слојем алги и морских трава.

Који је то део света био потопљен у катаклизми? Ко је поставио то стење и камење као споменике преисторијских храмова? Где сам то био, куда ме је одвела машта капетана Нема?

Хтео сам да га то питам. Пошто нисам могао, зауставио сам га. Ухватио сам га за руку. Али ми је он само махањем главе показао последњи врх планине, као да је хтео да каже:

- Хајде, још иди, иди стално!

Последњим напором сам ишао за њим и за неколико минута попео сам се на врх уздигнут неколико десетина метара изнад целе стеновите масе.

Посматрао сам падину којом смо се попели. Планина се дизала свега око седам стотина до осам стотина стопа изнад долине, али са супротне стране висина јој је била двострука. Далеко сам обухватио погледом велики простор осветљен јаком светлошћу. Та планина је у ствари била вулкан. Педесет стопа испод врха, усред кише камења и шљаке, куљала је бујица лаве из широког катера и распрскавала се у води као пламени водопад. Вулкан је тако осветљавао долину до крајње границе хоризонта.

Рекао сам да је подморски кратер избацавао лаву, а не ватру. Ватри је потребан кисеоник из ваздуха, а он се не ствара под водом; али лава има сопствене принципе ужарења и може да достигне бело усијање, победнички се бори с водом и с њом у додиру ствара водену пару. Брзе струје су растварале и односиле све гасове, а бујица лаве је клизила до подножја планине.

Ту, пред мојим очима се, у ствари, појављивао срушен, разорен, потопљен град, с разбијеним крововима, порушеним храмовима, разваљеним сводовима, стубовима полеглим по земљи, где се још осећао смисао за складне пропорције тосканске архитектуре; мало даље, остаци великог водовода; овде, узвишење неког акропоља с лебдећим облицима партенона; тамо, остаци кеја, као да је некад нека античка лука штитила трговачке бродове и ратне лађе крај обале неког ишчезлог океана; мало даље још, дугачке линије срушених зидина, пуне широке улице, читава једна Помпеја потопљена водом, коју је капетан Немо васкрсавао пред мојим очима!

Где сам? Где сам? Хтео сам по сваку цену да знам, хтео сам да говорим, хтео сам да збацим металну лопту с главе.

Али капетан Немо ми је пришао и зауставио ме једним покретом. Затим је подигао парче кредастог камена, пришао једној базалтној стени и написао само једну реч:

АТЛАНТИДА.

Жил Верн

Предео Бора Грујић

Атлантида – по Платону легендарно острво које је потонуло

■ Осврнимо се на одломак

Образложи о чему си размишљао док си читао овај текст. Спреми се да, у појединостима и сликама из одломка, објасниш професоров занос дивним лепотама подводних предела. Чиме тај чудесни свет очарава? Тумачи смисао светлости којом је обележен поход на Атлантиду. Имај у виду да је светлост вулкана супротстављена тамни водене дубине. Зашто баш светлост најављује сусрет са Атлантидом? Размишљај о многим порукама овог похода. Тумачи научне и фантастичне елементе у одломку.

■ Упамти

Научно-фантастични романи су писани са циљем да поуче. Њихова тематика се креће у области научних открића, интуиција које се граниче са фантастичним и мало вероватним.

Најпознатији писац таквих романа, Жил Верн, видовито је сагледао развитак науке; научне и техничке проналаске и техничка достигнућа у будућности.

■ Откривајмо

У одломку се уз капетана Нема појављује и тајанствени професор. Ко је он? Како се нашао на „Наутилусу”? Одговори на ова питања су необични баш као и цео роман.

Читај књижевна дела научно-фантастичног садржаја. У XIX веку, у време када је Жил Верн живео, о ономе о чему је писао маштали су само ретки визионари. Таквих људи, који виде унапред има и данас. Пронађи њихова дела. Откриј шта је све потребно да се стваралачко маштање обистини и у реалном животу.

■ Домаћи рад

Развој цивилизације и савременог друштва угрожава опстанак природних лепота и живих бића на планети. Размисли како би требало да се заштити човекова животна и радна средина и напиши састав о томе.

АВАНТУРИСТИЧКИ РОМАН

■ Прочитај, размисли, разговарај

◆ **Бранислав Нушић** у роману „Хајдуци” на хумористичан (смешан) начин пише о дечацима и доживљајима из свог детињства. На почетку романа он каже: „Ова прича није потпуно измишљена, већ да сам је ја, у свом детињству, одистински доживео”.

◆ Прочитај осврт о овом роману, размишљај и разговарај на часу због чега је овај роман авантуристички.

ХАЈДУЦИ

(одломак)

Тема романа: Живот и смешне свакодневне ситуације једне ђачке дружине која је једнога дана одлучила да се одметне у хајдуке. То може да се изрази сажетије: сукоб деце и родитеља, непромишљени одлазак једне ђачке дружине у хајдуке и враћање у нормалан живот.

■ Увод у роман

◆ На почетку романа писац нам даје опис места где се ђачка дружина окупља и ко све чини ту дружину. Прво опис места. Сва деца, из било ког дела града, села или улице, имају своја места окупљања где проводе слободне тренутке, где причају разне догодовштине из школе и куће, своје измишљотине, жеље и снове. Ова дружина из романа за своје место састајања нашла је „Једно велико храстово стабло поред реке на коме су се гране већ исушиле”. Стабло је, у време поплаве, донела велика вода, а када се повукла, оно је остало да лежи на ледини. Био је то натрули храст ко зна одакле. На том храсту дечаци су седели и остајали на њему кад им је било досадно и кад нису знали шта ће са собом, када су бежали од домаћих задатака. Храстово стабло је било њихов други дом. Од куће су одлазили тамо, са стабла ишли у школу, из школе на стабло. Посебни дани њихових заједничких састајања на стаблу били су четвртак и недеља. О свима њима писац каже: „Не може се рећи да смо били најбољи ђаци, али смо били добри другови”.

■ Дечаци који су чинили ђачку дружину

◆ Пре него што ће нас увести у радњу романа и показати нам како се зачала идеја о хајдуковању, колико је оно трајало и како се завршило, Бранислав Нушић нас упознаје са дружином, са својим јунацима у роману. То су:

Жика Дроња
Миле Врабац
Сима Глуваћ
Мита Трта

Лаза Цврца
Чеда Брба
ЈА (онај који приповеда, а своје име не казује, у коме препознајемо писца)

◆ Сви су они по нечему **слични**, а опет **различити**. Свако се на свој начин понаша.

ПОТЕРА

Пошто је наредио да се околица вароши осмотри и претражи гробље, шумица, колибе по виноградима, и пошто нас нигде није нашао, начелник је сео, па је још тог дана по коњаницима послао наредбу свим сеоским општинама, оним блиским вароши, да свака пошаље своје патроле и претражи целу своју околину, па ако нас нађе, да нас спроведу начелству. Начелник је у својој наредби рекао и подвукао да општине морају то неизоставно извршити још у току дана.

После такве наредбе разишли су се сеоски општински пандури по луговима и шумама на све стране.

Ми смо у то доба, а то је било пред вече другог дана, већ били потпуно посустали од глади и жеђи. Лежали смо неко време потрбушке, како нам је 'Арамбаша био рекао, па кад смо видели да ни то не помаже, а ми смо се савили у једно клупче, као змија кад хоће зиму да презими. Кад би нас ко са стране видео, помислио би да је то каква животиња са четрнаест руку. Изгледало нам је, кад се тако савијемо у клупче, да ће нам лакше бити.

— Па и ако умремо од глади, — вели Трта — бар сви заједно да умремо!

Не знам колико смо тако лежали у клупчету, али знам да је већ почео да мркне дан.

Сви смо били некако сањиви од глади и ни за шта нисмо марили. Једног тренутка Глуваћ рече:

— Ама, као неко крха гране у шуми!

Пре би се ми на речи преплашили и разрогачили би очи и начуљили уши, али сад нико и не мрдну, нико се и не помери нити погледа тамо.

— Јесте, ено неко крха гране! — понови Глуваћ.

Уто се појави из шуме један сељак са великом батином.

— Бегај! — писну Црвца.

Клупче се зачас размота и скочисмо сви на ноге, готови да дунемо као ветар у шуму, али онај сељак диже батину и викну:

— Не мрдај!

И сви стадосмо као укопани. Он нам приђе:

— Ко сте ви? — пита.

— Ми ... — замуца Глуваћ — ми смо ђаци.

— Да сте ђаци, ви би' били у школи, а не у шуми. Говорите ко сте ви?

'Арамбаша коме се нешто био везао језик, сад тек дану и проговори:

— Ми смо хајдуци!

— Гле, молим те! — насмеја се сељак. — Баш хајдуци?

— Јес', боме — вели сељак. — Требао сам то одмах сам да се сетим, чим сам вас видео. Па добро, а шта ћете овде?

— Па дошли смо у планину.

— Јес, боме, право кажеш, а ја сасвим заборавио на то. Кад сте већ хајдуци, морате у планину. Тако је то откако је света и века - настави сељак, а све се смешка. — А овај, не знам, децо, да ли знате још један обичај хајдучки?

— Не знамо! — одговорисмо нас неколико.

— Е, видите, децо, обичај је хајдучки, кад их власт ухвати, да иду у хапсу. Је л' тако?

— Јесте! — одобрава Врабац.

— Е, кад је тако, онда да вам се каже. Ја сам власт.

— Ти власт? — изненади се Црвца.

— Јес', ја сам општински пандур из села Подолице, а ово је шума тога села.

— Па шта ми теби сметамо, ми нисмо никакво зло учинили? — пита 'Арамбаша.

— Како да нисте зло дело учинили, кад сте побегли од својих кућа? Зар би још нешто горе требало да учините? Стигао начелников распис да вас пошто - пото пронађемо и дотерамо, те ја поломих ноге од јутрос тражећи вас!

Ми сви побледесмо и погледасмо се међу собом.

— Па то потера?! — пита 'Арамбаша.

— Па потера, дабоме. Него, децо, ја мало проговорих са вама, колико да се одморим, а сад, хајде напред!

— Ми овај, — поче да се буни 'Арамбаша — ми смо у гори хајдуци, ми се не бојимо власти.

— Не говори! — одговори општински пандур. — Ја док сам добар, добар сам, али немој да ме љутиш, јер ћу да ти истегнем уши, па ћеш да се чудиш!

'Арамбаша осети колико му је тим речима повређен понос. Он се замисли и узе да се бори са собом. Дође му једног тренутка мисао да насрне јуначки на општинског пандура, па да га пребаци преко себе као Матамуту, али се трже од такве помисли, јер би се могло десити да му општински пандур опали шамар пред целом четом, а то би потпуно уништило његов старешински углед.

— Па добро, — поче он блажим гласом — куда ћеш да нас водиш?

— Не питај, него хајде напред!

— Па да га послушамо кад је власт! — саветује Врабац.

— Ако хоћеш, послушај, а ако нећеш, ја ћу те већ научити.

Ми сви покуњисмо главе.

— Хајде, полази! — викну он још једанпут и ми кренусмо као младе невесте, све гледајући у земљу.

Општински пандур застаде.

— А ово магаре, је л' и оно хајдук?

— Оно ... — промуца Глуваћ — па јесте, и оно нам се придружило.

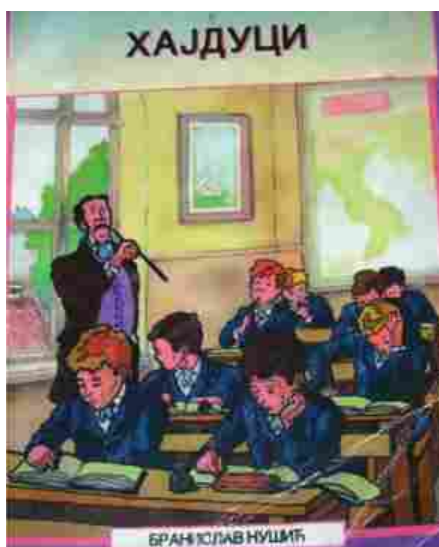
— Е, доброг друга имате? — насмеја се пандур. — А да вам није однекуд ово магаре било 'Арамбаша?

— Није, ја сам 'Арамбаша!
— пробуди се код Чеди понос.

— Ти, гле молим те! Па јес', у тебе је таман толико памети колико у овог магарета.

Чеди плануше очи, али их ипак обори и прогута ову увреду.

— Е, па хајде онда поведите и тог нашег друга! — нареди пандур, те сад нас осморо, седам хајдука и магаре, пођосмо испред пандура.

◆ Како доживљавате ову ђачку дружину?

а) као опаку и сурову б) као несташну и маштовиту

◆ Какви су они? (Продужи да објашњаваш!)

◆ Они су добри, одани једни другима

◆ Зашто кажемо да је овај роман авантуристички и хумористични?

◆ Која је ситуација најсмешнија? Опиши је.

◆ Какав је однос јунака романа према школи? Какви су они ван школе?

◆ Зашто је поређење хајдука у народним песмама и Нушићевих хајдука смешно?

◆ Како се завршило њихово „хајдуковање“?

◆ Дали би хтео да доживиш овакву авантуру и зашто?

■ Упамти

Авантуристички роман је прозно дело у коме писац описује необичне доживљаје и авантуре својих ликова.

Средина у којој се крећу ликови није свакодневна ни позната. **Јунаци** су најчешће врло храбри, племенити, праведни и честити људи; сусрећу непријатеље, доживљавају искушења, препреке и тешкоће, али они све савлађују и побеђују.

Познати романи ове врсте су: „Робинсон Крусо” Данијела Дефоа, „Кроз пустињу и прашуму” Хенриха Сјенкјевича итд.

■ Задаци

◆ Пронађи елементе авантуристичког романа у Нушићевом роману „Хајдуци”.

◆ На часу презентирај домаћи задатак - једну смешну аутобиографску причу.

ЉУБАВНИ РОМАН

■ Разговор

Јеси ли икада био заљубљен(а)? Како си се понашао(ла)?

Кажу да је љубав најјача емоција. Шта мислиш о томе?

О чему писци пишу у љубавним романима? (Јеси ли читао такав роман?)

■ Упамти

У љубавним романима писци приповедају о љубавним доживљајима, несрећним, срећним, идеалним, оствареним, неоствареним љубавима.

■ Прочитај, размисли

◆ После читања и утисака које ће на тебе оставити ова прича, размисли како ћеш објаснити речи: „То је највећа моја победа?” У чему је та победа?

◆ У причи „**Прва љубав**” **Брана Црнчевић** пише о љубави – дечјој љубави и првој тузи због неузвраћене љубави.

◆ Размисли како би продужио причу да би постала роман.

ПРВА ЉУБАВ

Чим прођем поред какве јорганцијске радње сетим се стрица. Мислим да је добро кад брат има брата; не просто зато да би било више људи на свету, људи има много, али, сви ти људи су и браћа и нису браћа: зато је добро да човек има правог брата.

Када је мој отац умро, стриц је дошао по мене, ухватио ме за руку и одвео својој кући.

У предњем делу куће, са улице, била је соба у којој је стриц правио јоргане. Волео сам да седим поред њега и гледам како ради. Једном сам га питао како је постао јорганџија. Рекао је да би он био песник, али да је стрина убила песника и њему.

– Како је убила? Да ли је узела пиштољ па пуцала?

– Није баш тако – рече стриц. – Има много начина да се убије песник у човеку. Твоја стрина нија пуцала.

Отрчао сам стрини:

– Он каже да си ти убила песника у њему.

– Кажи ти стрицу да је то, можда, истина, али да ја нисам гађала песника него пијанца, који је, нажалост, остао жив.

Рекао сам то стрицу и он се целога дана смејао.

У то време некако ја сам се први пут и болно заљубио.

Имао сам неколико дана више од тринаест година. Девојчица је била још млађа. Била је то кћи апотекара из наше улице; она је увек мирисала. Када је била мала имала је најлепше и највеће лутке, после је имала најлепше хаљине, а увек најлепше и крупне црне очи. Ми смо се дуго времена играли заједно, али она је одједом почела да ме избегава. Једнога дана сам је срео на улици и питао је зашто неће да се дружи са мном када ја њу волим. Казала је да она мене не воли. Ја сам питао: зашто? Зато што нисам добар дечко, зато што идем увек у истој кошуљи, зато што њен тата каже да сам прљав и зато што је мој стриц јорганџија, ето зато!

Одмах сам омрзо њеног оца и све испричао стрицу.

– Ето ти – плеснуо је стриц рукама – она је почела да убија песника у теби.

Стриц је жалосним гласом казао стрини:

– Почели су да убијају песника у њему.

– Ко? – питала је стрина.

– Апотекарева кћи. Казала му је да није добар дечко, да иде увек у истој кошуљи, да је прљав и да сам ја јорганџија.

Стрина је побледела од љутине. Стисла је усне:

– Сутра идеш са мном у град. Купићу ти нову кошуљу.

– Правиш ли ти и за њеног оца јоргане? – питао сам стрица.

– Правим. Зашто? – питао је стриц.

– Ја не волим њеног оца – рекао сам. – Да ли би ти могао да зарађујеш хлеб и да не шијеш јоргане, макар за њеног оца да не шијеш?

Стриц је мало размишљао:

– Мислим да бих могао.

– Хоћеш ли да престанеш да шијеш јоргане за њега?

– Мислим да хоћу – рече стриц.

Сутрадан, чим сам срео девојчицу, унео сам јој се у лице:

– Мој стриц неће више да шије јоргане за твога оца!

– Стално сам ишао за њом и говорио јој једно те исто. Она је била бледа од љутине и није хтела ништа да каже.

Поподне је дошао лично апотекар, водећи ћерку за руку.

– Кћи ми каже – рекао је он стрицу – да ви више нећете да шијете јоргане за мене! Она је узбуђена јер је ваш синовац задиркује. Реците, молим вас, пред малом, да је то шала и да ћете ви шити јоргане за мене.

Девојчица ме је гледала подсмешљиво. Мислио сам да ћу умрети ако стриц каже да ће шити јоргане. Он је изгледао врло озбиљно, гледао је мене, девојчицу, па апотекара. На крају је рекао:

– Не, господине, ја више нећу да шијем јоргане за вас!

Апотекар је отишао љут. Девојчица је плакала. Мени је стрина поподне купила нову кошуљу.

И данас, кад саберем све добро и рђаво у свом животу, мени се чини да је то највећа моја победа, и стричева победа, и да само захваљујући томе апотекар и девојчица нису убили песника у мени, песника који живи у сваком човеку, и кога други људи, понекад, хоће да убију.

Брана Црнчевић

■ Разговор о тексту

- ◆ Који је твој први утисак о овој причи?
- ◆ Како си доживео речи: „то је највећа моја победа?” У чему је та победа?
- ◆ Опиши карактерне особине стрица, стрине и апотекарове кћери.
- ◆ Стриц није хтео да „убије песника у дечаку”. Објасни зашто га то чини моралним, поносним.
- ◆ Зашто су стричеве речи да неће шити јоргане за апотекара значајне? У анализу укључи и имовно стање две супротстављене стране. На чијој си ти страни и зашто?

■ Рад на часу

◆ Према редоследу казивања можеш пратити рад - **делећи текст** на неколико целина **према питањима** која следе. После одговора, свакој целини дај наслов:

- а. Шта је све писац казао о својој породици?
- б. Објасни „убијање песника.”
- в. Зашто је дечакова љубав неузвраћена?
- г. Какво је узбуђење настало у јорганчијевој кући?
- д. Објасни одлуку: „Мој стриц више неће да шије јоргане за твога оца”.

ЛАЈАЊЕ НА ЗВЕЗДЕ

„Лајање на звезде” је роман о младима. Радња романа је смештена у једном малом граду у унутрашњости Србије. Управо, у једној школи где су ученици и професори носиоци радње. Уз пуно духа и смисла за хумор представљени су њихови међусобни односи, згоде и незгоде на часовима и ван њих.

Два лика се посебно издвајају: Даница Јанковић и Михаило Кнежевић и њихове љубавне авантуре. „Можда и нисмо лајали на звезде, али се за нама дизала звездана прашина” стоји записано у мемоенару Данице Јанковић. Били су нераздвојни. И не само њих двоје.

Нема ништа лепше од здраве и праве љубави која ошлемењује и подстиче на све оно што је најлепше у човеку и животи.

У БИОЛОШКОМ КАБИНЕТУ

(одломак из романа „Лајање на звезде”)

„Молићу, ко је то урадио?”—питала је професорка биологије Станка Милићевић.

Одговарао је тајац.

„Молићу, или ће онај ко је то урадио сместа ићи директору школе, или ћу, молићу, ићи ја по директора школе, па нек он испитује?”

Користећи неколико минута колико је преостало до почетка часа биологије, Даница Јанковић је направила малу модну ревију. Обукла је два костура у биолошком кабинету.

Одигнула их је у практични део свог матурског рада из ликовног образовања о костимима.

„Молићу, ја питам последњи пут.”

Михаило Кнежевић је устао:

„Ја сам то урадио!” — рекао је и упутио се према вратима.

„Молићу, тако, пођи директору и објасни му.”

„Професорице, ја сам то учинила!” — јавила се Даница.

„Не верујте јој, професорице, покушава да ме спасе.”

„Молићу, шта је вама?”

„Ја сам то урадила, професорице, а он се свуда трпа, па и у ово ...”

„Професорице, видите да измишља ...”

„Молићу, ти ћути ... Данице, дете, шта ја то, молићу, чујем?”

„Погрешила сам, професорице ... Шала је неумесна ... Али ја

сам то учинила ... То је мој матурски рад ...”

„Видите, професорице, да не уме ни да објасни, како је тек могла да уради ...”

„Молићу, јесам ли рекла да ти ћутиш? ... Данице, дете, кавалерство се тако не одбија ...”

„Професорице, а како да га се после отресем?”

„Молићу, Данице, дете ... Седите обоје и нађите умесније начине да једно другом саопштите то што хоћете ...”

Милован Витезовић

■ Разговарамо о тексту

- ◆ О чему се говори у овом одломку?
- ◆ Која су то два лика о којима се говори?
- ◆ Зашто се јавља Михаило Кнежевић?
- ◆ Ко се још јавља?
- ◆ Како професорица решава проблем?
- ◆ Објасните поруку из последње реченице: „Седите обоје и нађите умесније начине да једно другом саопштите то што хоћете ...”

■ Буди креативан

- ◆ Упореди причу „Прва љубав” Бране Црнчевића са одломком „У биолошком кабинету” Милована Витезовића. У чему је разлика?

■ Домаћи задатак:

- ◆ Покушај да пронађеш и прочиташ роман „Лајање на звезде” или „Танго за троје” Слободана Станковића.

„Љубав не лече никакве траве.”

Народна изрека

■ Присети се

Роман је књижевна врста епског рода у коме се најсвеобухватније описује дуги временски период или цео живот једне или више личности.

Најчешће је у прози, а може бити и у стиховима.

Према садржини роман може бити: авантуристички, историјски, љубавни, психолошки, сатирични, хумористични итд.

Домаћи рад

♦ Већ знаш елементе романа. Прошири причу „Прва љубав” да би постала роман. (Како се развијају радње, измишљај нове ликове, прошири теме.)

Рад на часу

- ♦ Прочитај један љубавни роман у договору са наставником.
- ♦ Припремите се за рад на часу:
 1. композицијска анализа: фабула, систем односа међу ликовима;
 2. фаза у развоју радње: експозиција, заплет, кулминација и расплет;
 3. анализа ликова;
 4. идејно-тематска анализа.

КОМПОЗИЦИЈА ДРАМСКОГ ТЕКСТА

■ Понови

Већ знате:

1. **Лирска** поезија непосредно, у живим песничким сликама исказује песникове мисли и осећања.

2. **Епски** књижевни облици (епови, епске песме, приповетке и романи) приповедају о догађајима и описују људе и пределе.

3. **Драма** се збива пред нашим очима. Писана је за сценско извођење и приказивање. На позорници она оживи, постаје још садржајнија и уверљивија. Ми видимо јунаке, а сваки покрет њиховог лица, руку, рамена, тела исказује осећање, расположење, намеру и сл. Глумачка екипа која изводи драму сједињује се с текстом и постаје живи израз онога што је писац замислио.

◆ Шта је, увек, у основи драме? Шта је дијалог, а шта монолог? Као књижевни род, како се драма дели? Које су три основне драмске врсте?

■ Прочитај, сагледај

◆ Прочитај текст који следи. То је прва драмска сцена из комедије „Сумњиво лице” Бранислава Нушића.

◆ Надамо се да ће побудити ваш интерес за самостално читање ове комедије у целости.

◆ Сагледај како се ликови међусобно односе. Зашто су муж и жена (Анђа и Јеротеје) узнемирени, како се понашају?

◆ Читајте текст више пута, по улогама, на следећем часу.

СУМЊИВО ЛИЦЕ

ПРВИ ЧИН

(одломак)

*Соба њаланачки намешићена. Врати са сцране у дну.
Јеротије, Анђа*

ЈЕРОТИЈЕ

(Шећа узбуђено с рукама њозади и држећи једно њисамце).

АНЂА

(Долази из леве собе.) Шта си ме звао?

ЈЕРОТИЈЕ

(Подмеће јој писмо под нос.) Помириши!

АНЂА

Ала лепо мирише!

ЈЕРОТИЈЕ

На шта?

АНЂА

(Досећа се.) Чекај! ... На проминцле.

ЈЕРОТИЈЕ

Баш си погодила!

АНЂА

Него?

ЈЕРОТИЈЕ

Мирише на Ђоку.

АНЂА

Каквог Ђоку, бога ти?

ЈЕРОТИЈЕ

Ето, таквог!

АНЂА

Говори, човече, шта је; ништа те не разумем.

ЈЕРОТИЈЕ

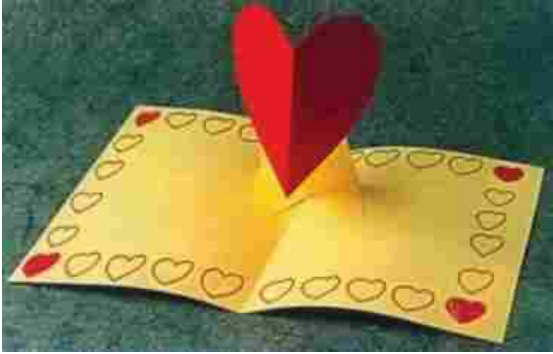
Имаш ли ти каквог Ђоку у фамилији?

АНЂА

(Домишљајући се.) Немам!

ЈЕРОТИЈЕ

Е, ако ти немаш, твоја ћерка има.

АНЂА

Ама шта говориш, бога ти?

ЈЕРОТИЈЕ

Не говорим ја, Анђо, он
говори, он!

АНЂА

Ама ко?

ЈЕРОТИЈЕ

Па Ђока!

АНЂА

Опет! Говори једанпут, човече, да те разумем!

ЈЕРОТИЈЕ

Је л' хоћеш да разумеш? Е, па на, прочитај ово, па ћеш разумети!
(Даје јој њисмо.)

АНЂА

(Чиња њисмо.) „Ђока”.

ЈЕРОТИЈЕ

Њега већ знамо. Остави њега па почни озго.

АНЂА

(Чиња озго.) „Марице, душо моја!”

ЈЕРОТИЈЕ

Аха, је л' ти сад мирише на проминцле?

АНЂА

(Насијавља чињање.) „Примио сам твоје слатко писмо и изљубио
сам га стотину пута”.

ЈЕРОТИЈЕ

Чудно није изљубио и писмоношу и управника поште и ...

АНЂА

(Чиња даље.) „Поступићу тачно по упутствима која си ми у њему
изложила”.

ЈЕРОТИЈЕ

Дивота! Твоја ћерка шаље упутства! Ако тако потеря, може почети још и да шаље расписе; може чак да заведе и деловодне протоколе па да почне посао под нумером ...

АНЂА

(*Чииа даље.*) „Једва чекам срећан час да притиснем ...”

ЈЕРОТИЈЕ

(*Пресѝрави се.*) Шта да притисне?

АНЂА

(*Насѝавља.*) „... пољубац на твоја уста”.

ЈЕРОТИЈЕ

Чудо не каже: да ударим печат на твој распис.

АНЂА

(*Завршава чииање.*) „Твој до гроба верни Ђока”. (*Зѝрануѝа.*)

ЈЕРОТИЈЕ

Ђока. Ето ти га с мисли и с персоном! Сад знаш ко је Ђока.

АНЂА

(*Крсѝи се.*) Ју, ју, ју, ју! Господ је не убио. Прсте ћу јој исећи, да га мајци никад више не напише писмо.

ЈЕРОТИЈЕ

Море ће да га напише носем. Носем ће да га напише, само кад хоће.

Бранислав Нушић

■ Разговор о тексту

- ◆ Како се супружници Анђа и Јеротије међусобно односе?
- ◆ Како се понашају? (Је ли поштују једно друго?)
- ◆ Због чега су они тако узбуђени, узнемирени?
- ◆ Како их замишљаш на сцени?
- ◆ На шта си помишљао читајући текст?
- ◆ Које су ти реченице најузбудљивије, најсмешније?

■ Рад на часу

◆ На анкетним листићима бележи своје доживљаје и одговоре на питања.

1. Напиши (укратко) осећања која је у теби изазвао драмски текст.

2. Шта вас је највише импресионирао?

3. Које су вам реченице најсмешније?

4. Какви су држање, понашање и речи Анђе и Јеротија?

5. Прибележи размишљања на која те је подстакао овај текст.

◆ Читајте одговоре; дајте коментаре и корекције.

■ Упамти

◆ Многи теоритичари сматрају да се идеално замишљена драма састоји од **пет основних делова**, који чине **етапе у развоју радње**. То су: **експозиција, заплет, кулминација, перипетија и расплет**.

1. **Експозиција** уводи у радњу, објашњава њен почетак. Она треба да нас обавести о томе шта ће се дешавати у драми. Томе служи и позоришна листа, односно оглас или програм. У неким типовима драма то чини **пролог**, тј. уводни део у којем се објашњавају догађаји који временски претходе радњи, или се на неки други начин објашњава сврха драме.

2. **Заплет** у драми чини онај део драмске радње у коме драмски јунак долази у сукоб са другим личностима у драми, са околином и приликама које га окружују или са својим страстима.

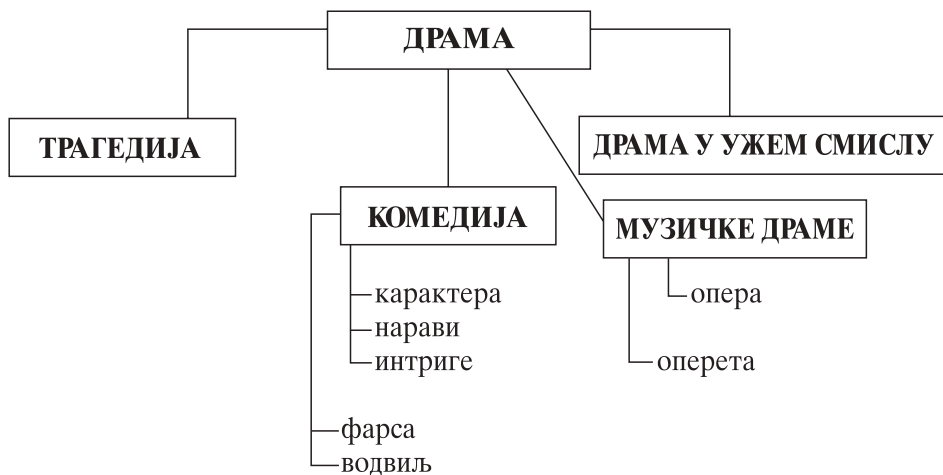
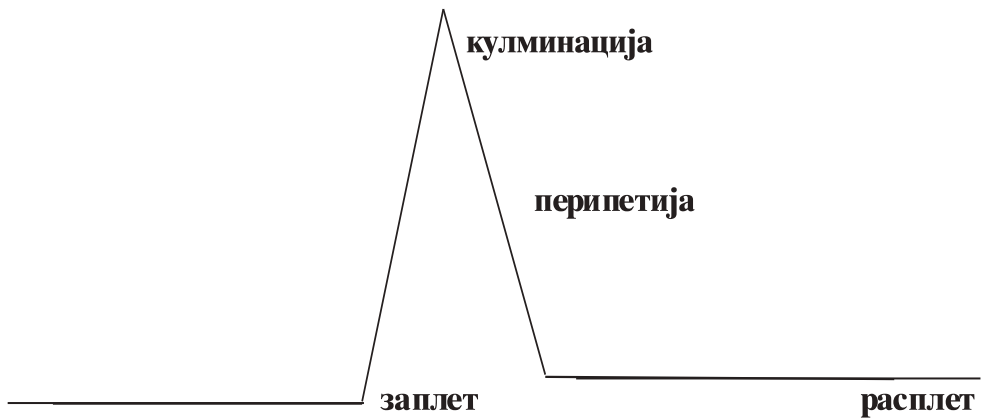
3. **Кулминација** наступа када напетост порасте до нужне потребе да се разреши, а још није јасан прави правац разрешења.

4. **Перипетија**, значи **преокрет** који наступа у току развијања радње, одједном скреће у одређени правац. Она показује пут којим ће доћи до расплета.

5. **Расплет** је последња фаза у развијању драмске радње када се, најзад, покаже разрешење свих супротности и сукоба.

■ Домаћи рад

♦ Нацртај ову шему и обележи (запиши) етапе развоја драмског дејства.

ДВОСТРУКА ПРИРОДА ДРАМСКОГ ТЕКСТА

■ Сагледај

◆ Пошто се драма, првенствено, пише да би се приказивала (изводила), и како она тек на сцени добија свој пуни значај, сматра се да **драмски текст треба проучавати у склопу с позоришном уметношћу.**

◆ Да би уочио и разумео двоструку природу драмскога текста, као дело које читамо и као предлог за извођење на сцену, прочитај одломак из једночинке „**Кирија**” **Бранислава Нушића.**

◆ Док читаш текст, уочи његову структуру, тј. текст који говоре ликови и текст који даје објашњења о изгледу сцене, понашање глумаца и сл.

КИРИЈА

(одломак)

Јунак „Кирије”, за коју је Нушић написао да представља „шалу у једном чину”, јесте чиновник који има жену и четворо деце. Његова плата је толико мала да породица једва саставља крај са крајем. Већ пети месец не могу да плате ни кирију. Пошто жени и деци не може да приушти право путовање, он им поклања „најјефтиније задовољство” – уображење.

ЛИЦА:

ОТАЦ

МАЈКА

СТАРИЈА

МЛАЂА

ЋЕРЧИЦА

СТАРИЈИ СИНЧИЋ

МЛАЂИ

ИЗВРШИТЕЉ

АДВОКАТСКИ ПИСАР

ЖАНДАРМ

II

(Деца обучена да бо̄ сачува, искр̄љена и њо̄ њуру и коленима, у оделӯрекројеном и исхабаном, сруче се у собу.)

ОТАЦ: Кажите децо: драгичка!

ДЕЦА: Драгичка!

ОТАЦ: Путујемо, идемо на пут!

ДЕЦА: Живео!

ОТАЦ: Је л' волите да путујете?

ДЕЦА: Волимо!

ОТАЦ: Тако. Е то је лепо од вас. А где би ти, кићо (*најмлађем*), волео да путујеш, на пример?

МЛАЂИ: Ја у Земун.

ОТАЦ: Ти немаш великих претензија и то је лепо од тебе! (*Сћаријем*): А ти?

СТАРИЈИ: Ја у Врање.

ОТАЦ: Врло добро, то је и онако уз пут кад се пође у Земун. (*Млађој*): А ти, где би ти волела да путујеш?

МЛАЂА: Ја, тата, у Италију. Тако бих волела да путујем у Италију.

ОТАЦ: Сасвим. Италија је лепа земља, треба тамо да путујемо.

МЛАЂА: Па зар ћете ме водити?

ОТАЦ: Разуме се. 'Ајде, спреми се!

МЛАЂА (*Скаче весело*): Јаој, ала је то дивно, путоваћу у Италију.

ОТАЦ (*Сћаријој*): А ти?

СТАРИЈА: Ја бих тако волела у Швајцарску.

ОТАЦ: У Швајцарску?

МЛАЂА: Она, знате, има зимски капут па зато воли да иде у Швајцарску, а ја немам па зато волим да идем у Италију.

ОТАЦ: Ићи ћемо и у Швајцарску, и у Италију, и у Земун и у Врање. 'Ајде, 'ајде спремите се, пакујте се!

ДЕЦА: Живео! (*Хоће да њођу*.)

ОТАЦ: Стојте! Поведите и мајку, нек' се и она спакује.

МАЈКА: Ама остави ти мене. Ето ти деца, па их залагуј.

ОТАЦ: Поведите мајку кад вам кажем, иначе нећемо путовати.

ДЕЦА (*Ојколе мајку и гурају је у другу собу*): 'Ајде, болан, немој да поквариш, 'ајде, 'ајде, 'ајде!...

ОТАЦ (*Сам, шетња крућним кораћима*): Одиста, била би то дивна ствар кад би се човек могао тако послужити уображењем. Одем, на пример, кућевласнику и кажем му: Добар дан, газда! Дошао сам да вас замолим да уобразите да сам вам платио кирију.

МАЛИ (*На враћима*): Тата, могу ли ја да поведем Хектора?

ОТАЦ: Поведи, брате, дабоме да га поведеш.

МАЛИ (*Повуче се*.)

ОТАЦ (*Насћавља размишљање*): Или, одем, рецимо, господину министру...

МЛАЂА (*На враћима*): Татице, је л' могу да понесем и моју лутку?

ОТАЦ: Ама понеси, разуме се, и лутку, и обруч, и све понеси, све!

МЛАЂА (*Повуче се*.)

ОТАЦ (*Насћавља размишљање*): Одем, рецимо, господину ми-

нистру и кажем му...

МАЈКА (*На вратиима*): Кажи ми, човече, још једанпут, је л' озбиљно да пакујем?

ОТАЦ: Разуме се, најозбиљније пакуј.

МАЈКА: Шта?

ОТАЦ: Све, све што имамо у кући, све!

МАЈКА: И твој зимски капут?

ОТАЦ: Он је, истина, сав исцепан, али даћемо га у Италији да се окрпи.

МАЈКА (*Крсти се.*)

ОТАЦ: Немој се крстити, молим те, него пакуј се! Видећеш само како се може и без пара путовати.

МАЈКА (*Крстићећи се њовлачи се.*)

ОТАЦ (*Насијавља размишљање.*): Одем, рецимо, господину министру и кажем му: Добар дан, господине министре. Дошао сам да вас замолим да уобразите да ја имам пуне године службе. И он лепо уобрази. Било би то одиста дивно! (*Сиоља се чује ужасна дрека и ларма.*) Аха, ево их, иду путници! (*Наилазе жена и деца обучена за њуџи, носећи све шиио су сиигља. Сииарија, која њуџује у Швајцарску, обукла зимски каџуџи и шубару, носећи хармонику њод мишком; млађа, која њуџује у Иииалију, леџиње одело, сламни шешир и носи луџику од крџа наџрављену. Млађи води за узицу неку цукелу и има џрумбеџу у руци, сииарији џонео кавез са џиџицом.*) Врло добро! Врло добро! Изгледате као изистински путници који путују у Италију и Швајцарску. Дедер да заузмемо места, јер, као што видите, велика је навала, а дуг је пут, па треба да заузмемо што пре места. (*То џворећи намешиџа крај оџворена џрозора сииолице џо реду, као шиио су оџџриликe седишиџа у ваџонима.*) Тако... тако... 'Ајде, сад седајте, заузимајте места!

МАЈКА: Ама иди, човече божји, не терај бар са мном комендију.

ДЕЦА: Па зар нећемо одистински да путујемо?

ОТАЦ: Па нећемо, дабоме, кад, ето, неће мама.

ДЕЦА: 'Ајде, болан, мама!

ОТАЦ: Не квари деци вољу. Седи, седи молим те!

МАЈКА (*Крстићећи се седа.*)

ОТАЦ (*Деци*): Овде ти, а ти овде. Тако. Ти седи овде, а ти онде. Сместите ствари. Тај кофер метни овде да не смета, а ту кутију макни овамо... Тако. Ево ја ћу овде крај маме.

МЛАЂИ: Па је л' то ми кобајаги?

ОТАЦ: Кобајаги, дабоме.

ДЕЦА (*Разочарана*): Ааааа!...

ОТАЦ: Кобајаги, али ће изгледати сасвим као и одистински, виде-

ћете ви само. Е дедер, уобразите сад сви да је воз кренуо. Свирај ти у ту трумбету.

МЛАЂИ (*Свира.*)

ОТАЦ: Е, 'ајд' сад за мном, помажите, вичите као ја:

Трупа-груп

Трупа-груп

Трупа-група-груп...

(Деца *ћисџају, ње њочну у хору њеваџи, лужаџи ногама и дружим њредмеџима џако да унеколико њодражавају железницу.*) Стој! Свирај! (*Усџане. Млађи засвира.*)

Бранислав Нушић

■ Размисли, одговори

- ◆ Објасни шта је отац мислио када је рекао да се „може и без пара путовати”.
- ◆ Како је на ову могућност гледала мајка? Зашто је пристала да „кобајаги” путује са својима?
- ◆ Како „путници” изгледају? Где путују и шта могу тамо да виде?
- ◆ Објасни лик оца. (Можеш да имаш у виду његово држање, понашање и речи).
- ◆ На која те је размишљања подстакао овај текст?

■ Упамти

Драмски текст има **двоструку природу**. Непосредни **чулни утисци**, чуло вида и слуха, **стварају код нас живље представе** од оних које можемо да створимо својом маштом читајући тај исти драмски текст. Позорница нас чини **очевицима** догађаја. Она даје преимућства човеку који је лично видео својим очима и чуо својим ушима, од човека који је читао драмски текст, а није слушао и гледао на позорници.

■ Домаћи рад – буди креативан

- ◆ Претвори драмски текст, одломак „Кирија”, у прозни, препричавајући га.

БИОГРАФИЈА

♦ Прочитај одломак из биографије светога Симеона. Сазнаћеш **податке** о оцу Светога Саве.

Житије светога Симеона

(одломак)

О наслеђу светога манастира овог преподобним оцем нашим и ктитором господином Симеоном и о житију његову какво би пред Богом и људима.

Житије светог Симеона, као и Студенички типик чији је саставни део, налази се у сачуваним преписима из 1619. и 1760. године. Ово развијено житије свога оца Сава је писао у Студеници 1208. године, а кратко житије светога Симеона Немање, у облику белешке само о историји Симеоновог доласка у Свету гору и о његовој смрти, Сава је написао још у Хиландарском типичу 1199. или 1200. године, одмах после смрти Симеонове.

Оче, благослови!

Наш свети манастир овај, како што знате, било је ово место као пусто ловиште зверова. Када је дошао у лов господин наш и самодржац, Стефан Немања, који је царевао свом српском земљом, и када је ловио овде, изволи му се да овде, у овом пустом месту, сагради манастир овај на покој и умножењу монашког чина. Јер нека је знао свима нама и другима, да Бог, који твори људима на боље, не хотећи људске пропасти, постави овога ваистину триблаженог господина нам и оца, овога самодржавног господина, нареченог Стефана Немању, да царује свом српском земљом. И пошто је обновио очеву дедовину и још више утврдио Божјом помоћу и својом мудрошћу даном му од Бога, и подиже пропалу своју дедовину и придоби од поморске земље Зету са градовима, а до Рабна оба Пилота, а од грчке земље Патково, све Хвосно и Подримље, Кострц, Дршковину, Ситницу, Лаб, Липљан, Глобочицу, Реке, Ушку и Поморавље, Загрлату, Левче, Белицу. То све мудрошћу и трудом својим све ово придоби што му је припадало од српске земље, а одузето му некад насиљем од своје дедовине. И уз помоћ Божју владавина његова примила је одасвуд мир и тишину, јер овај ваистину диван и страшан постаде свима који живе око њега,

пошто је владавина његова била 37 година сачувана и цела и ни од кога повређена.

Јер како ћемо ово назвати? Владарем ли, а уз то и учитељем? Јер утврди и уразуми срце свију и научи како правоверни хришћани треба да држе праву веру у Бога. Прво на себе благоверност показа, а потом друге научи, цркве освети, манастире сазда, светитељу у сласт слушајући, јере штучујући, а према монасима гајећи велику смерност и љубав, безнадежним нада, убогим заступник, ништима хранитељ, наге у свој дом уводећи одеваше их, сирочад нахрани, удовице оправда, слепим и хромим и немощним и глухим и немим ваистину мати постаде. И просто рећи: све своје имање у зајам издаде, јер постаде други Аврам странопримац, земаљски анђеол, небески човек. „Стога га и Бог преузнесе и дарова му име које је изнад свакога имена“, имену његову поклонише се сви народи.

Сам сазда манастире: прво у Топлици светога оца Николе, и други тамо Свету богородицу у Топлици: потом опет сазда манастир Светог Георгија у Расу. И свима тим манастирима сатвори управу као што треба.

Свети Сава

Мање познате речи и изрази

житије - биографија;
самодржац - владар са неограниченом влашћу;
монах - калуђер; **монашки чин** - монашки живот;
ваистину - заиста; **блажен** - свети;
благовест - правоверје; **јереј** - православни свештеник;
ништи - сиромашни; **сасуди** - црквене посуде;
повеља - писани документ средњовековног владара којим се даје неко право;
преподобни - пресвети;
рису (риза) - дугачка монашка или свештеничка хаљина;
мошти - кости неког свеца

■ Разговор о тексту

◆ **Житије светог Симеона** написао је **Свети Сава**. Има свега дванаест глава. У њему су обухваћене последње године Немањина живота; одрицање од престола, калуђерски живот, подизање Хиландара и смрт. Световно име св. Симеона је Стефан Немања, који је оснивач лозе Немањића.

- ◆ О чему се говори у овом одломку?
- ◆ Како објашњавате појам задужбинарства?
- ◆ Зашто је Сава у недоумици како да назове свога оца?

Које његове особине велича?

◆ После смрти Немањине у Хиландару 1199. године Сава је пренео његове мошти у манастир Студеницу задужбину Стефана Немање.

◆ Прочитај ово дело Светога Саве. Тиме ћеш да прошириш своје знање о њему и његовом оцу.

ВУКОВО ДЕТИЊСТВО

(одломак)

◆ Прочитај одломак из биографског записа о Вуку Караџићу. Циљ писца је био да изнесе податке о стварном човеку, а не да напише књижевно дело. То се зове **биографија**.

Вук се родио у Тршићу крај Лознице на Митровдан (8. новембра по новом) 1787. године. Дед му по оцу доселио се у Подриње из Дробњака, а дед по матери из Никшића, обојица из оних делова старе Херцеговине који су доцније ушли у састав Црне Горе.

Родитељи његови, Стеван и Јегда, имали су пре Вука петоро или шесторо деце која су сва помрла у раном детињству, по свој прилици од туберкулозе. Вук је сам причао како су га крстили овим именом да би се болест уплашила, те на њега не ударила. Али ма да је остао жив, целог века боловао је од туберкулозе костију, а од тринаесторо његове деце једанаесторо је покосила сушица за младих дана.

Божидар Ковачевић

■ Упамти

Биографија је књижевно - научно дело у коме се описује цео живот, или само један период из живота неке веома значајне личности: научника, уметника, мислиоца, државника итд.

Значај личности о којој се пише утиче на вредности биографије.

Ова књижевна врста је веома стара. Први биограф у српској књижевности је Свети Сава, који је дао пример како треба писати.

АУТОБИОГРАФИЈА

■ Прочитај, размисли

◆ Прочитај одломак из аутобиографског записа Милутина Миланковића. Сазнаћеш податке које је овај истакнути научник написао о себи.

УСПОМЕНЕ, ДОЖИВЉАЈИ И СЕЋАЊА

(одломак)

Милутин Миланковић (1879-1958), математичар, физичар и астроном, био је професор небеске механике и теоријске физике на Београдском универзитету, члан и потпредседник САНУ. Проучавао је утицај сунчеве радијације на глобалне климатске промене и астрономију (небеску механику). Реформисао је Јулијански календар 1923. године. Поред значајних дела из физике и астрономије написао је и збирку есеја „Кроз васиону и векове”, као и књигу „Успомене, доживљаји и сећања”. Попут јунака романа „Шешир” професора Косте Вујића и овај наш чувени природњак и научник ишао је у реалку. Прочитај одломак из књиге „Успомене, доживљаји и сећања”, која говори о његовом гимназијском животу и откривај у чему је лепота овог аутобиографског записа.

Трећи разред донесе с почетка сама разочарења. Добисмо нове наставнике, слабије од претходника. Предмети неинтересантни, историја: средњи век, досадан само по себи, географија: учење назива и имена без везе и употреба географских карата. Двојкаша у изобиљу, професори се бакћу само са њима, а ја се спремам тек толико да се својим јадним друговима у невољи нађем. У сведоџби првог семестра имам два „добра”, а остало „веома добро”...

У четвртм и свим осталим разредима реалке учила се хемија, па сам се за њу, као за сваку нову ствар, живо заинтересовао, а имали смо и добра професора тога предмета, доктора хемије. Зато сам, у име божићна поклона, поручио из Беча разне справе за хемијске опите, реторте, епрувете, пнеуматску каду и разну другу скаламерију, па треножац, сталке, грејалицу са шпиритусом и још штошта. Мало сопче првог спрата које је служило за умиваоницу, а било патосано циглом, преудесио сам у хемијску лабораторију и за време Божића отпочео у њој да озбиљно радим. Успео сам да излучим водоник и кисеоник и вршим њима оне експерименте које нам је наш професор показао.

Кад стигох у четврти разред, дође нам за новог директора Фрања Дивић, математичар од струке. Баш те године публиковао

је на немачком језику своју расправу о основним рачунским операцијама општим бројевима. Она му послужи као увод у предавања математике која нам је држао. Употребио је неколико часова док нам је, седећи за својом катедром, саопштио њен садржај. За време свог предавања гледао ме је право у очи, већ због тога што сам седео у првој клупи, баш испред саме катедре, а можда сам му изгледао интелигентнији од мојих другова, а ваљда је и чуо да сам први ђак у разреду. Његовим погледом, упртим у мене, био сам принуђен да га пажљиво слушам. Када је своја уводна предавања завршио, позва ме пред таблу. И ја почех да причам све што сам из његових предавања схватио и запамтио. Он ме није прекидао, већ ме пажљиво слушао као лекар што слуша болесника када му овај прича своју историју. Тако је то ишло пун час. Када, напослетку, заврших и испричах све што сам знао, он ме само запита какву сам оцену имао дотле из математике.

– Веома добру! – одговорих му пун поноса.

– Врло ме чуди! – на то рече он.

Претрнух на те речи, а он понови:

– Чуди ме, заиста, јер си ти изванредна математичарска глава, какву још нисам срео у својој наставничкој пракси.

Нехотице, ваљда од чуда, ухватих се за главу, а цео разред прсну у смех.

Али директор оста при своме суду, а када се заврши семестар, даде ми највишу оцену. Тај успех омили ми математичку науку.

Милутин Миланковић

■ Размисли одговори

Уочи и образложи како је професорова похвала деловала на Миланковића. На његовом примеру објасни зашто је и талентованим људима значајна потврда коју други изричу о њиховој вредности. Шта на тебе делује подстицајно: награда или казна? Сети се неке ситуације у којој је нечија похвала, теби упућена, учинила да се осећаш поносно. Припреми се да је испричаш.

■ Упамти

Аутобиографија је књижевна врста у којој аутор описује свој живот, или само неке делове свог живота.

■ Задатак

◆ Напиши састав у коме ћеш испричати део своје аутобиографије. Читај на часу.

ПУТОПИС

◆ Непознати предели и поднебља, обичаји и људи одувек су мамили и позивали човека да их види, упозна и заволи. Африка са својим ужареним пустињама, особеном флором и фауном, са ритмом там-тама и црним људима привукла је и освојила нашег песника **Растка Петровића**. Посветио јој је **путопис** пун оригиналних запажања о животу, сугестивних слика природе, личних доживљаја и сусрета са људима.

АФРИКА

(одломак)

Ноћ је била потпуно над реком и месец се кидао, скакао и гњурао по брзацима Комое. Дуж целе обале купачи, стојећи на крајевима притераних пирога и преливајући се калбасима, радосни што је ноћ овладала светом, певаху неупоредивим, дубоким и расцепаним гласовима. Један од мојих пагајера реши се да запева такође; нађе у дну себе један тихи једва чујни глас: подиже га све више, све даље у свод, везујући себе са звездама; али се одједном предомисли, прекинувши своју песму ту, баш када је био са њом највише. Он је настављао да уједначено и смотрено весла даље као и његови другови, али у ствари неколико других тренутака остаде, једини од нас у чамцу, фантастично и кошмарски издужен све до звезда. Толико је његово недовршено вознесење гласом било једина стварност у овој ноћи.

Искрцасмо се под саму ивицу шуме. Ваздух је, иако без сунца што бије у теме, још увек топао, а вода само незнатно свежија. Неколико дерана, у пирози, и до прсију у води, лове рибу размахујући мрежу и на крљуштима риба које хватају. Хтео бих се купати али не смем; одједном ми сав тај страх од кајмана (крокодила) изгледа савршено романтијерски и смешан, те нагло улазим у воду. Уистину, и поред те смелости, ја ипак несвесно гледам да дерани који лове буду стално на неколико корачаја испред мене. Не што бих их ја послао у смрт да бих себе заштитио, већ пошто се и иначе сами излажу.

Бој чека са вечером. Кроз стабла и кроз грање чује се подмукли удар у там-там. Вечерам брзо, пијем филтровану воду која мирише на осушену земљу кроз коју се цедила; гадим се. Мешам ту воду са вином донетим из Басама, да бих угушио њен

укус, али се на све то гадим све више. Целога дана ова мешавина воде и вина била је мој сан и моја утеха; сада, кад видим да ни њом нећу угасити жеђ, седам очајан на праг, на граници да зажалим што сам и дошао у ову земљу. Само због једног дана жеђи усне су ми сасвим испуцале и грло потпуно упаљено.

Срећом бој доноси кувани ситронис, неку врсту врлога накиселога теја, који је понео без мога знања. Имам утисак да више нисам жедан, али сам себи не смем да признам, као човек који још не зна да ли га је зуб прошао, или је бол само заглушен.

Одлазим у заселак, и, онако у, мраку, проналазим одакле долазе звуци там-тама. Неколико одраслих дерана седе испред колибе на асурама и ударају у бубањ и у калбасе покривене мрежом по којој су нанизане перле. Седам крај њих. Они не прекидају своју тужну, ритмичну песму чији се мотиви непрестано понављају. Крај сваке строфе је врло занимљив; састоји се из једног допева који је, види се, без речи, и који има само да дâ поенту музичкој мелодији. То је као неки вокални акорд, изненадан и прек. Кад их питам шта значи песма и какве су њене речи, смеју се и они и њина старија браћа која су пришла и поседала око мене.

Бој излази пред кућу, и пре но што ће лећи пева окренут месецу.

Прва ноћ на пољској постељи, савршено без ичега, мокар као у купатилу, под комарником који мирише на магацин у ком сам га купио и на прашњиви тул. У зору излазим пред колибу и гледам у маглу која се још задржала по врховима грања и по бреговима. Чудна врућа магла, расцепана по плавој бистрини шумскога јутра, у којој и сваки листић изгледа прецизан, а ситна песма колибрија као бучна ларма. Са грања, са лишћа, са крова од трске пада шумно роса као пљусак. Морам да изиђем на слободно земљиште, да бих закључио да кише нити има, нити је било.

Крај моје постеље, гуштер, кога сам ноћас пре но што ћу заспати отерао из моје вреће за спавање, лежи мртав склопљених очију. Плав, са жутим пегама и жабљом главом. Напрасна смрт пуна тајанствености!

Растко Петровић

Мање познате речи и изрази

пирога - дуг чамац издубљен у дрвету; **вознесење** - уздизање, узношење; **бој** – дечак; **кампман** – шатор, кам; **калбаси** – врста музичког инструмента; **пагајер** – пратилац; **тул** – врста тканине; **колибри** - најмања птица; **флора** - биљни свет; **фауна** - животињски свет

■ Разговор о тексту

◆ Које су појединости из овог одломка посебно привукле твоју мисао и осећања? Коментариши их.

◆ Читај текст у себи и означи места са описима природе и призора из живота домородаца. Запажај песников лични, субјективни став према природи и људима.

◆ Обрати пажњу на опис ноћи – месеца и звезда, на запажања о магли, јутру и роси. Како персонификује доживљај месеца? Која расположења песник испољава оваквим поетским описима природе?

◆ Природа је ипак само оквир запажања. Шта је у средишту? Шта то говори о песниковом односу према свету и човеку? Изнеси своја запажања и тумачења слике певача који се својим гласом „подиже све више, све даље у свод, везујући себе са звездама”.

◆ Зашто путописац – песник купује маске? Због чега се укључује у разговор са групом младића који уз бубањ певају „своју тужну ритмичку песму”?

■ Упамти

Путопис је врста научно-популарне прозе у коме се описују предели, природа, људи и њихова култура. Стога путописи могу бити **значајна документа** за науку и културу. Писци путописа су често уметници. Зато су њихови описи прожети **личним ставом, размишљањима и поетским виђењима природе и људи**. Тада путописи имају и значајну уметничку вредност. Добар путописац мора да зна историју и географију земље кроз коју путује и о којој пише.

■ Задатак - уради самостално

◆ Напиши састав у коме ћеш описати свој доживљај природе и људи: **Једном када осване раздрагано јутро,** или **Када освоји љута зима,** или **Када се над земљом наднесе мутно небо.**

РЕПОРТАЖА

■ Упамти

Репортажа је облик новинско-књижевног састава с којим се свакодневно сусрећемо. То су живе слике света, виђене очима новинара и књижевника. Сам назив репортажа долази од француске речи *reportage* (репортаж) што значи извештај, извештавање.

За разлику од обичног новинског чланка, који је најчешће строго објективан, сув, сав усредсређен на тачно изношење чињеница, бројева и података, **репортажа је целовита слика** из живота у којој личности испољавају своје особине. Писац репортаже **не пушта машти на вољу**, он **описује само оно што је видео, сазнао и закључио**, али **успут саопштава и свој доживљај**, што се у новинском чланку никад не чини.

Репортажа може бити новинарска и уметничка.

Постоје више врста и то: путописна, социолошка, репортажа о догађају, спортска, ТВ репортажа, судска итд.

■ Прошири знања

Пишчев доживљај је увек **субјективан**, само његов, непоновљив. Он га исказује бираним речима, често врло лепим и изразито **песничким сликама**. **Репортер није фотограф**. Он не бележи само оно што се на први поглед види, што сви могу запазити. Он **улази у душу** својих јунака. Из њиховог говора и понашања бира оне речи и поступке који ће, најверније, представити њихов карактер и околину у којој живе. Своје описе употпуњује занимљивим појединостима, сусретима и доживљајима. Свака репортажа **мора да каже нешто ново**, што се до тада није чуло или о чему се мало знало. Мора да је у исто време **истинита и необична**.

Због тако високих захтева који јој се постављају, права репортажа је ретка. Још ређи су прави репортери који су у исто време и савесни новинари и добри писци. Најпознатији репортери у светском новинарству били су Албер Лондр (Француска) и Егон Ервин Киш (Чехословачка). Од познатих књижевника репортаже су писали Џек Лондон и Ернест Хемингвеј, а код нас Растко Петровић, Аугуст Цесарец и Душан Костић.

Да репортажа може да буде и уметничко дело најбоље потврђује ова Алберта Лондре, која следи.

ШУМА ГОВОРИ

Шума! Ужасно краљевство горосече!

Напустио сам Абиџан, да бих потражио где се сече гора. На овој Обали Слоноваче не може се дисати како се хоће. Рекао би човек да се налази под неким стакленим звоном, као да треба да сазри!

Лепа је шума; лепа кад се гледа с пута...

Наћи ћу што тражим између Абиџана и Дабу. Али како не познајем околину, морам насумице да идем. Диреци крај пута имају забележено: „Тиама 57”. Мало даље: „Мушибанај 80”. На мојој карти нема ни Тиама ни Мушибанаја. Тек кад сам прочитао „Акажу 47”, разумео сам да се то односи на дрвеће, а не на вароши.

Где се сече гора? Ни трага од мале шумске железнице. Не могу тек тако да идем за траговима; залутаћу, заспаћу, и мрави маниани, који нису пробирачи, појешће ме.

Заустављам негере које срећем уз пут. Помажем се међународним језиком: подражавам човека који обара дрво, који вуче трупце. Сви разумевају; међутим, они долазе са дна Обале Слоноваче, нису одавде.

Силазим с кола. Покушам да пођем једном стазом. Преварио сам се! Лишће није изгажено.

Најзад наиђем на једног црног поглавицу. Поглавицу можете познати по његовом бубу, али још сигурније по његовом здрављу и по килограмима. Иде у Абиџан, у пратњи двојице слуга. Мимиком се разговарам.

— Људи у шуми? — каже — људи умиру?

Показује ми да је то још навише.

Доиста.

Ево и шина од шумске железнице. Идем њима. Шума вам не изазива вртоглавицу, или боље рећи, ова коју она изазива нимало вас не заноси, већ вас одбија. Не идете напред слободно и мирно. Кад би се следовало нагону, корачало би се уназад. Нисте прошли ни сто метара, а чини вам се да сте већ превалили огроман пут. И кад човек помисли да има неустрашивих који иду на излет, да ручају, у велике шуме! Додуше, то само у Француској. Овде се човек не осећа како треба.

Полумрачно је.

Са секиром на рамену, један голи човек силази према путу. Очи су му угашене, тело сломљено од умора. Први пут видим

уморнога негера. Он ме погледа са чуђењем.

– Где се сече шума? – питам.

Он ми показује да је тамо откуда он долази. Спрема се торнадо. Ветар почиње да напада врхове дрвећа. Све се јежи изнад мене.

Идемо цео сат. Нема више пруге. Трагови од свежих корака су ми довољан знак.

Још један негер се појави. Он ме свакако сматра за надзорника и меће ми под нос, као пасош, сломљени и крвави прст. Кажем му: „Добро!”, као да уопште имам нешто да му кажем.

Одједном шума поче да говори. Најпре је то био неки пригушени жамор. Пођох још мало напред. Чинило ми се као да се певају молитве. Шума је међутим увек тиха, само се узвици све јаче чују:

– А ја! А ја! Ја! Ја! Ја! Јааа! Јаааа!

Идем за тим узвицима. И одједном се нађох пред самом ствари. Стотине црнаца, упрегнутих у један велики трупац, покушавају да га повуку.

– Јаааа! Јаааа!

Капита (надзорник) даје такт бичем. Као да је у страшним грчевима. Урла: „Ја – хо! Ја – хо ко – ко!” – па чак и: „Ја – хо! По – хо – ко!”

У том напону људи – коњи су сви од самих мишића. Вуку, оборене главе. Читав пљусак удараца бичем пада по њиховим леђима. Уплетена врежа у бич шиба им лице. Крв из њихових ногу обележава куда иду.

Опште рикање. Као кад треба да се пусти хајка паса. Хајкачи, слуге, бич, лавез.

Један бели човек! Занемео је кад ме је видео. Идем право њему.

Алберт Лондра

Мање познате речи

негер - црнац

ПОХВАЛА И ЖИТУ И ХЛЕБУ

Слама, жито, домаћа пецива, људи обучени у буњевачку ношњу и старе тамбурашке нумере накратко су вратили Суботичане, али и многобројне госте из других градова и иностранства, један век уназад, када је први пут одржана „Дужијанца”, манифестација у част жита.

„Дужијанца” је светковина завршетка жетве, која се у Суботици сваке године слави од 25. априла до друге недеље августа. Древни, породични обичаји захвалности Богу на северу Бачке временом су се претворили у велику и богату церемонију. У обичајима „Дужијанце” етнологзи проналазе трагове словенског наслеђа баштињеног у средњем веку, које тековине савременог друштва нису могле да наруше.

— Породични обичај да се у цркви благосиљају жито и хлеб и захваљује даровима земље, праћен свечаним ручком на салашу и бандашициним колом, свештеник Блашко Рајић је 1911. године објединио у једну црквену церемонију - објашњава Давор Дулић, из „Буњевачког кола”.

— Од тада Суботичани и житељи околних места „Дужијанцу”, која слави пут жита од зрна до хлеба, обележавају јединствено.

У протеклих сто година она је била сведок свих других друштвено-политичких превирања на етнички турском подручју војвођанске равнице. Аутентична буњевачка одећа, машине старе око два века којима се пшеница жање, вешти косачи - рисари, ђаконије по рецептима предака, дају етнолошки осврт на прошлост бачких староседелаца. Хиљаде малишана и младих људи, који сваке године у народној ношњи прошетају градом, уверавају да ће „Дужијанца” обележити још много оваквих јубилеја, са покликом - „Хвала житу”.

Мање познате речи

салаш - пољско имање ван села с неопходним справама за обраду земље и зградама за становање

мајур - салаш, имање с кућом, и потребним зградама

церемонија - свечаност, утврђени ред неке свечаности, обреда

буњевац - припадник етничке групе која живи у Бачкој и Барањи

Ј. Лемајић

(„Вечерње новости”)

■ Домаћи рад

◆ Донесите друге репортаже, читајте и у мислима путујте. (Сетите се текста „Кирија” Бранислава Нушића.)

ЕСЕЈ

Постоје различите форме писменог изражавања. Неке од њих си већ упознао, а у 8. разреду ћеш упознати и есеј.

■ Упамти

Есеј је расправа која излази из оквира чисте научне врсте и приближава се у многоструку уметничко-књижевну творевину **по своме изразито субјективном схватању неког предмета и по инвентивном и духовитом начину саопштавања.**

У есеју се расправља о неком научном или књижевном проблему, о неком актуелном питању културног или духовног живота, са **истицањем личног доживљавања**, али и са тежњом да се предмет осветли са свих страна и да **продре у суштину питања.**

Есеј о Кочи Рацину

ПЕСНИКОВ ОСМЕХ

Рацина упознах 1939. године по његовом изласку с робије из казненог завода у Сремској Митровици. Дотле сам пратио његове књижевне радове, објављене у загребачкој *Литератури* и београдској *Нашој стварности*. Дошла ми је до руке и, илегално издата, његова збирка песама *Бели муџри*, писаних на тада проскрибованом македонском језику. Књижевни текстови на македонском језику били су под ударцима хајкачких забрана. Напредни часописи морали су се жестоко ухватити укоштац с цензуром да би их могли објављивати.

Самоуком лончарском раднику је мукотрпни живот прва књига. Пасијом пробужене свести упознавао је ону писану књигу која му је пружила идејно и духовно оружје за борбу. Срцем је сагледао и доживео патње радништва и сељаштва у Македонији, дубоко су га потресли призори глади, немаштине, трагични положај берача дувана и других радника и занатлија, пљачканих до голе коже. Понео је у свом поетском свету из стварности утваре бруталног насиља устремљене бездушно на младе македонске животе. Записивао је свој бол и свој гнев стихом који се спонтано рађао из живота и борбе угњетених радника. Речником и мелодијом народа, оном у којој се годинама сакупљао печал окованог човека, туга и тежња за срећом, дубоко људски протести на робо-

вање. Зрачио је и онај осмех Рацинов из те мелодиозне песме, осмех који му је такође дошао прво из срца потлаченог народа и донео собом виталност освежену ведрином душе, веру да никаква сила не може уништити вољу народа и човека да живи у слободи. Било је народног мелоса у Рациновом стиху, а у њему и његове личне поетске срдачне и срчане лирике. Особеног и оригиналног музучког звука и осећајне племините чари македонског певања, и зрачења лирског осмеха Рациновог који се прелива од туге до ведрине, и који се стреловитом светлошћу узвине, ослобођено, у оне сфере где: „диновски човек, мишицом, гвожђем и муњом гради „Нови Свет”. Први узлет поезије Коче Рацина понет је оним продорним стихом Мирослава Крлеже у нову епоху: „Свиће! Интернационала!” Рацинова поетска душа кренула је свитањима новог света. Његово срце се широм отварало љубави за угњетене, и револуцији. Љубав је магија његовог песничког срца и стиха. И књижевно име ткано му је срцем љубави.

Његов стих је једноставан, искрен, спонтан, писан од срца срцу, од душе души. Спонтан и љубављу зрачи као и његов осмех којим је поздрављао присно, душевно, пријатеља и друга и којим се раздрагано радовао свитању новог света, ослобођеног од насиља, од робовања, муке ...

Велибор Глигорић

■ Домаћи рад

- ◆ Напиши есеј о мајци, као питање духовног живота.
- ◆ Истицањем твог личног доживљавања мајке настој да осветлиш појам – мајка:
 1. она је у сваком тренутку окренута детету – увек мисли на њега;
 2. она своје дете одева, за њега шије, плете, крпи; разговара са њим о свим проблемима који га окупирају;
 3. и кад дете одрасте, кад постане човек, она и даље брине о њему и стрепи да му се не догоди нешто непријатно;
 4. са њим се радује, са њим тугује када и он тугује; она му пружа утеху, заштиту, сигурност;
 5. кад одрасте, постане свестан колико је мајка велика; И
 6. брига мајке је обавеза, или то долази из њене природе (зато што је мајка).

МОЛБА, ЖАЛБА, ПРИЈАВА, ТЕЛЕГРАМ

◆ У свакодневном животу доћи ћеш у ситуацију да напишеш: молбу, жалбу, пријаву, телеграм, да попуниш службена документа.

◆ Следе примери; прочитај и уочи њихове садржаје и форме.

ПИШЕМО МОЛБУ (ПРИЈАВУ)

■ Упамти

◆ Под пословним и службеним писмом подразумевају се различити облици писмене комуникације. Један од тих облика је **молба**.

◆ **Молбом се обраћамо** некој организацији или органу власти да бисмо остварили неко своје право. Молба се назива још захтев или пријава.

◆ Свака молба **мора да садржи**: адресу коме се упућује предмет, образложење захтева, прилоге и податке подносиоца (име и презиме и адреса). На примеру који следи уочи опште захтеве које мора да испуни свака молба (пријава или захтев).

Пример:

Директору Гимназије
„Вук Караџић”
Куманово

Предмет: Захтев за упис.

Обраћам се молбом да ми омогућите упис у I разред Ваше школе.

Испуњавам све услове предвиђене конкурсом.

Уз молбу прилажем:

1. Сведочанство о завршеном VIII разреду основне школе
2. Извод из матичне књиге рођених
3. Лекарско уверење.

У Куманову
20. јуна 2010.

Подносилац,
Милан Стошић
Куманово, Никшићка, бр. 8

ПИШЕМО ЖАЛБУ

■ Упамти

Жалба или приговор је такође један облик службеног писма. Пише је грађанин коме су ускраћена нека законска права. На крају сваке одлуке или решења даје се право жалбе са роком у коме се она мора поднети и назив органа коме се подноси. Увек се подноси вишем органу од оног који је донео негативну одлуку.

Жалба садржи све елементе као и молба.

Пример:

Мнистарству просвете
Скопље

Предмет: Приговор на одлуку Комисије.

Комисија за доделу стипендија одбила је мој захтев за добијање стипендије без навођења разлога зашто је то учинила.

Испуњавам све услове предвиђене конкурсом за доделу стипендије ученицима средњих школа: успех, социјално стање моје породице и удаљеност од школе.

Очекујем да ће моја жалба бити позитивно решена.

Прилог:

1. Одлука Комисије
2. Сведочанства о завршеном V, VI, VII и VIII разреду
3. Диплома о освојеном првом месту на Регионалном такмичењу из математике.

20. септембра 2010. г.
Куманово

Подносилац,
Милан Стошић
Куманово, Никшићка бр. 8

■ Упамти

Напомена: Молба и жалба и остала административна документа пишу се на формату А4.

СЛУЖБЕНИ ОБРАСЦИ

◆ **Службени обрасци** су такође један од облика комуникације са органима власти. Попуњавају се за добијање неког документа.

◆ Има их више врста. Навешћемо само неке: образац за добијање личне карте, пасоша, извода из матичне књиге рођених, уверења о држављанству итд...

◆ Поступак је једноставан. Пишу се само подаци који се траже одређеним обрасцем.

ШАЉЕМО ТЕЛЕГРАМ

◆ **Телеграм** је још један облик комуникације међу људима. Користи се онда када се жели нешто хитно да саопшти, јави, честита...

◆ Попуњава се специјални образац у коме су дати сви подаци. Треба да буде кратак, јер се свака реч плаћа, а и ограничен простор не дозвољава да се пише дуже.

Адреса:

Невена Стошић
Бања Лука
Слободана Јовановића 5

Садржај: Честитамо ти освајање прве награде.
твоји
Милан, Богдан и Јован

Службени део					Послат		
број	речи	време			службени подаци		шаље
		дан	час	минута	примио телефони	дана	минути
Пишите штампаним словима							
Адреса	 (Коме шаљеш - адреса)					
Садржај		(Пишете садржај телеграма)					

◆ Поред телеграма постоје и друге могућности: **електронска пошта и -мејл поруке, SMS поруке.**

■ Вежбање

◆ Напиши и пошаљи телеграм своје другу коме ћеш честитати рођендан.

ПРЕДАВАЊЕ

◆ У школи, свакодневно пратиш **предавања** својих наставника. Шта је циљ сваког предавања? Основни циљ је да пренесе одређена знања онима који хоће да стекну та знања.

◆ Припрема предавања има одређене **етапе**: припрема за предавање (размишљање о теми и коме је намењено), сакупљање података, план (селекција) о реализацији предавања, писање и извођење предавања.

■ Домаћи рад

◆ Свако од вас треба да припреми једно предавање на тему о којој се договорите.

Није знање знање знати,
већ је знање знање дати.

НОВИНСКИ ЧЛАНАК

Новински чланак је текст у коме се приказују занимљиви и актуелни догађаји, проблеми и појаве из животне стварности. Пружа могућност новинару, дописнику или сараднику да објашњава и проценује дате чињенице и заузима лични став према ономе о чему пише.

СВАКИ СЕ НАРОД ПО ОБИЧАЈУ ПОЗНАЈЕ

Од када је УНЕСКО пре седам година проценио да може да се заштити културно наслеђе, које потиче из народа, било да је у питању обичај, језик, музика или стари занат, многи народи утркују се да на листу светске баштине ставе специфичности свог поднебља. Код нас су тек недавно створени услови да се на ову листу конкурише са највреднијим што је преношено из генерације у генерацију. Све оно што данас називамо нематеријалним наслеђем, још од почетка 20. века се истражује и документује у српским музејима, али и у институтима за етномузикологију, српски језик и

многим другим научним и културним институцијама.

Наш најозбиљнији кандидат је древни обичај прослављања **крсне славе**. Слава живи у народу и као црквена, сеоска, занатлијска, па чак имамо и страначке. Литература о томе је обимна, како црквена тако етнолошка и антрополошка ...

Неки научници сматрају да је слава претхришћански остатак и да обичај славе највероватније представља замену породичног, односно родовског заштитника хришћанским светиљем ...

Д. Матовић
(„Вечерње новости”)

■ Разговор о тексту

- ◆ Шта је то УНЕСКО?
- ◆ Која је културна баштина једног народа?
- ◆ Зашто је „крсна слава” толико вредна пажње да би је заштитила и једна међународна организација?
- ◆ Коме је све намењен овај чланак?

■ Вежбање

◆ Пронађите и разговарајте о актуелном догађају погодном за писање. Напишите чланак о томе и на једном од часова и читајте. Најбоље радове изложите на зидним новинама.

■ Рад на часу

- ◆ Донеси новински чланак.
- ◆ Читајте и коментаришите садржаје тих чланака (догађаје, појаве, проблеме.)

■ Домаћи задатак

- ◆ Потруди се да напишеш један новинарски чланак, користећи сазнања о овоме начину изражавања.
- ◆ Читајте своје написе (чланке) и водите разговор о њима.

**МЕДИЈСКА
КУЛТУРА**

СРЕДСТВА ИЗРАЖАВАЊА У ФИЛМУ (говор, глума, музика, звук, шминка)

■ Подсети се

У претходним разредима сигурно си научио да је филм **уметност** која, осим сопствених средстава изражавања на специфичан начин користи и изражајна средства других уметности: литературе, театра, музике и сликарства. Филм је уметност чије је **основно изражајно средство покретна слика**.

За стварање једног филма, потребна је велика екипа људи: **сценарист, режисер, камерман, сценограф, монтажер, глумци** и др.

Поред већ поменутих, у стварању једног филма учествују и друга стручна лица и средства изражавања који дају значајан допринос коначном и успешном формирању филмског дела. Међу њима су и следећа средства изражавања: **говор, глума, музика, звучни ефекти, маска, шминка** и др.

■ Задатак

◆ Ако сте у могућности, посетите студио за снимање или за монтирање филма. Можете да позовете на час монтажера и да са њим разговарате о његовом раду.

ГОВОР

Важан предуслов за успешно остварење филмског дела је **говор**. Сигурно сте чули да су први филмови били неми филмови. Рођенданом филма се сматра 28. децембар 1895. године, када су браћа **Огист и Луј Лимијер** из Француске одржали прву јавну пројекцију филма. Тада су се на филмском платну виделе само покретне слике, али без говора, без музике, без шума. Зато се такав филм назива **неми филм**. У неким филмовима је говор глумаца представљен отварањем уста, а оно што је наводно изговорено, представља се натписом на филмској траци.

Јанаки и Милтон Манаки

Браћа Огист и Луј Лимијер

Дуго времена нису били направљени неки већи кораци у даљем усавршавању филма. Осећала се потреба да слика буде пропраћена живом речи. Говор је био потребан да се нагласи дијалог да би се објаснила радња. Тонску пратњу филма, открио је Ли де Форсет у филму „Дез певач“, приказаном 1927. године. Једну годину касније, појавом филма „Страдања“, „Јованке Орлеанке“, режисера Карла Дрејера, завршава епоха немог филма.

■ Упамти

◆ Филмови који су пропраћени говором, звуком и музиком зову се **звучни филмови**.

◆ Додавањем **говора и шума**, постиже се већа реалистичност и правилно тумачење филмског дела. Говор допуњава изражајну вредност слике.

■ Научи више

◆ Историја македонског филма почиње појавом браће: **Јанакија и Милтона Манакија**. 1905. године Милтон је снимео неколико десетина филмова, епизода у којима је насликан живот македонског човека у то време.

■ Задатак

◆ Покушајте заједно да гледате неми и звучни филм. Какав је доживљај при гледању једног, а какав при гледању другог филма. Пронађите разлике међу њима.

◆ Анализирајте реченицу: **Једна слика може да замени хиљаду речи, но неке речи не могу да замене ни милион слика.**

Милтон Манаки

ГЛУМА

◆ Будући да се снимање филмских дела изводи по **кадровима**, а то значи део по део, филмски **гумац треба у сваком кадру да се саживи** са улогом лика који тумачи, а то од њега захтева посебне способности и напоре.

◆ Филмски гумац **ради према упутствима** режисера и сниматеља. Но, и поред тога, он **својом способношћу за глуму** даје значајан допринос успешној реализацији филмског дела.

■ Упамти

◆ Под појмом глума подразумевамо специфичан начин оживљавања драмске радње помоћу више средстава изражавања.

◆ Задатак глумца не састоји се само у томе да интерпретира текст, већ и да прикаже догађај, да води радњу.

■ Упореди

Која је разлика између позоришног глумца и филмског глумца?

Филмски гумац је веома близак гледаоцима јер филмска камера региструје сваку промену на његовом лицу и његовом понашању. Зато филмски гумац мора да глуми природно и уздржаније од позоришног глумца. Филмски гумац се стално прекида, будући да се снима кадар по кадар који се на крају сређују и спајају. Он не мора увек да учествује својим гласом. Уколико главни гумац нема одговарајући глас или лоше говори, проналази се други гумац и синхронизује се његов глас, док улогу глуми главни гумац. У неким филмовима у којима има скакања, пењања по ужету, јахања коња и сл. ангажују се стручњаци који се називају **каскадери**.

Каскадер је двојник главнога јунака (дублер) који га замењује у снимању опасних сцена у филму.

Главна средства код глумца, важна при снимању филма су: **мика, говор, гест, кретање погледа, фотогеничност, природност** и сл.

Како у **позоришту** тако и у филму постоје глумци који играју **главну** улогу и **епизодни** глумци који се појављују само у некој епизоди. На сцени (у позоришту) гумац игра улогу у континуитету, а у филму, гумац снима део по део. У току снимања филмски гумац нема такав контакт са публиком као што има позоришни гумац. Филмски гумац игра пред камером и режисером који усмерава и обликује његов рад.

Слика глумице (Одри Хепберн)

■ **Домаћи задатак - уради самостално**

◆ Нађите податке о животу неког познатог и вама омиљеног глумца и, ако можете, донесите фотографије да би их показали друговима.

◆ Нађите и погледајте документарни филм „Где цвета лимун жут” у режији Здравка Шотре и водите разговор о том филму. (Можете и други филм.)

МУЗИКА

■ Подсети се

♦ Сигурно си приметио, док си гледао неки филм, да ти **музика** буди различите емоције: смирује те, плаши те, узнемирава, подстиче осећај мржње или симпатије.

♦ Поразговарајте о неком таквом филму. Нпр. о филму „Психо” Алфреда Хичкока. Каква је музика у том филму?

♦ **Филмску музику** најчешће, изводе **оркестри** који могу бити различити по величини. Уколико је филм без музике, а има само тон, филм ћете доживити без емоционалне и дубоке повезаности с њим.

■ Упамти

♦ Под **филмском музиком** се, углавном, подразумева музика која је написана само за филм. Она ствара атмосферу и угодност при гледању филма.

♦ Музика у филму је саставни део слике и концепције режисера. Она може да буде **наручена** и **компонована** зависно од потребе, но може да се користи и постојећа, тзв. **архивска**.

♦ Филмска музика има, пре свега, **драматуршку улогу**. Имитира или надопуњује развој радње.

♦ Аутор музике у филму се зове **композитор филмске музике**.

■ Научи више

♦ Постоје **више врста музике** које се користе при снимању филмова: дескриптивна музика, документарна, електронска, програмска, сценска, иманентна и др. О овим врстама музике, више ће да научи онај ко ће се одредити за студирање седме уметности, како се још назива филмска уметност, или онај који воли да научи више о музици у филму.

♦ Музиком су били пропраћени и први неми филмови, где је њена улога била илустративна и довољно занимљива да привуче пажњу неких композитора према овом новом музичком жанру.

■ Задатак

♦ Сигурно си гледао неки филм у коме се глумци изражавају песмом. Како се зову ти филмови? Да ли се сећаш неког таквог филма? Потражи помоћ на интернету, или од родитеља.

♦ На часу поразговарајте о музици у разним врстама филмова.

ЗВУЧНИ ЕФЕКТИ

■ Подсети се

◆ Сигурно си гледао више филмова у којима су се дешавале саобраћајне незгоде (кочење), а тресак који се чуо код тебе је изазвао емоције страха и узбуђења. Или си можда чуо шум воде (поплава), пролазак воза, завијање вукова, експлозију и сл. Сви ови звукови и шумови се називају **звучни ефекти**. И звучни ефекти имају веома важну улогу у остварењу филмског дела. Синхронизовани звук је целокупна звучна слика снимљеног амбијента.

◆ Слаб ниво шума у простору служи за попуњавање делова без дијалога или без спикерског текста.

Слика воза - чује се клопарање и писак

Слика судара аутомобила

■ Задатак

◆ Покушајте да снимите на ЦД неке звучне ефекте, или се подсетите неког филма у коме сте приметили звучне ефекте (ветар, кишу, затварање врата, пуцањ, паљење мотора и сл.).

МАСКА

■ Подсети се

◆ Сигурно си већ чуо реч **маска** и убеђен си да знаш значење ове речи. Маска може да буде вештачки направљен лик човека или животиње која покрива лице, предмет који штити од отровних гасова, шминкање глумаца, део глумачке опреме и сл.

◆ **Маска у филму** је нешто друго.

■ Прочитај

◆ **Маска у филму** је посебно обликована тамна површина која се ставља испред објектива камере и омогућава да се експонира или копира она површина која није покривена маском. Маске се израђују у форми, величини и боји у зависности од конкретних потреба при снимању. Маске могу да покрију део слике или целу слику.

◆ На пример, ако се снима уживо, ако су глумци у костимима из 1920. године, а снима се у улици у којој су савремени објекти покривени маском. Касније се додају нацртани делови у позадини који одговарају томе времену (1920. год.) и ти делови замењују простор у коме је претходно била постављена тамна маска.

◆ Маска нацртана на стаклу се ставља испред камере.

■ Научи више

◆ Понекад се, уместо маске, **стављају цртежи на стаклу** или на другој подлози који служе за покривање делова који треба да се одбаце.

◆ Ако је кадар динамичан и објекат снимања мења свој положај у кадру, потребно је да **маска буде покретна и променљива**, односно да је у складу са променама слике. Такве маске које се мењају од слике до слике у складу са кретањима у кадру дају могућности за визуелне ефекте.

■ Задатак

◆ На часу ликовног образовања покушај да нацрташ маску и део који треба да се снима.

ШМИНКА

■ Упамти

Шминка је средство које се користи за портретисање филмских звезда, дајући им карактеристичан изглед и истичући одређене детаље лица (обрве, очи, уста) по чему их памте филмски гледаоци.

■ Прочитај

Истакнути детаљи су у функцији стварања посебног изгледа и захваљујући рекламама, најчешће постају предмет дивљења публике. Тако су кроз филмску историју упамћене обрве Грете Гарбо, очи Елизабет Тејлор, усне Мерилин Монро, бркови Клерка Гебла и др.

Шминка се не употребљава само за шминкање лица већ и за мењање физичког, односно старосног изгледа глумца према потребама филма. На пример: веома често се догађа да млади глумац игра средовечног човека, а на крају треба да се прикаже лик старца. У том случају шминкер користи оне делове лица или тела који показују знакове старости: појава бора, сенчење око очију, прављење специјалног дела за ефекат старачког врата, бојење праменова косе у седу, борање коже и сл.

■ Научи више

◆ **Стручно лице** у филмској или телевизијској екипи задужено за шминкање се зове **шминкер**.

◆ **Главни шминкер** руководи радном групом шминкерâ који раде под његовом контролом и према његовој идеји. Шминкер добија инструкције од режисера, сниматеља, уметничког директора, као и од самих глумаца. Шминкер је задужен за изглед, не само лица и главе, него и целог тела.

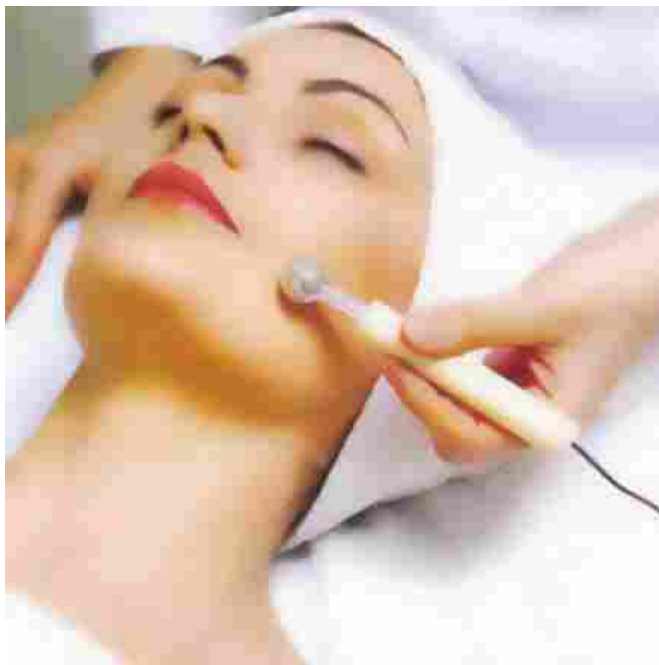
◆ Шминка се јавља још у праисторијском периоду у припремама за ритуалне и верске свечаности. Ово је преузео антички театар за оцртавање карактера и ликова.

◆ Шминка служи и за прикривање разних недостатака на лицу глумаца:

1. коса пресветла или превише тамна;
2. одсјај ознојене коже;
3. дубоке очне дупље;
4. сјајан или црвени нос;
5. брада која се примећује и поред тога што је обријана;
6. избраздана кожа врата;
7. боја усана претамна или пресветла;
8. старачке боре;
9. уши пресветле или другачије боје лица;
10. неуредне обрве, пренаглашене или велике.

■ Домаћи задатак

◆ Замисли себе у улози шминкера и покушај да нацрташ портрет и да га нашминкаш.

ФИЛМСКА АДАПТАЦИЈА КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА

■ Подсети се

Многи од вас су, сигурно, гледали филм „Ромео и Јулија”, а неки су читали и дело. Добро би било да прочитате дело (трагедију) и да гледате филм „Ромео и Јулија”. Овим текстом подсетићемо вас на садржину, а потом ћемо поразговарати о томе како се једно књижевног дело адаптира за филм.

Слика Ромео и Јулије

◆ Према многим књижевним делима: романима, приповеткама, епским песмама, биографијама, путописима ... снимљени су филмови, односно извршена је **филмска адаптација**.

■ Упамти

◆ Под појмом **адаптација** се подразумева прилагођавање већ постојећег уметничког или неког другог дела потребама филмске производње, а у конкретном случају трагедија „Ромео и Јулија” да се адаптира за филм.

◆ Већ знате да је у литератури основно изражајно средство **реч**, а у филмској уметности **слика**. Према томе основна дужност аутора филма је да при екранизацији књижевног дела реч претворе у слику.

◆ Адаптација књижевног дела је успешна ако је при стварању филма сачувано богатство мисли и идеја које су садржане у самом делу.

◆ Може се слободно рећи да многи филмови снимљени према књижевним делима представљају бисере светске кинематографије.

◆ Неки од њих су, по својим вредностима, чак и бољи од самих књижевних дела по којима су снимљени. То зависи од инвенције филмског режисера да адаптира једно књижевно дело.

■ Задатак

◆ Напиши ко све учествује у стварању једног филмског остварење!

◆ За коју филмску адаптацију можемо рећи да је успешна?

ПОРЕЂЕЊЕ ПОЗОРИШНЕ, ФИЛМСКЕ И КЊИЖЕВНЕ УМЕТНОСТИ

■ Размисли

◆ Позоришна, филмска и књижевна уметност имају много **сличности и разлика**.

■ Упореди их и уочи

Књижевно дело „Македонска крвава свадба” Војдана Чернотринског изводи се у позоришту. Македонски писац Славко Јаневски је написао **сценарио** по коме је био снимљен истоимени филм.

■ Сличности

◆ Филм, књижевност и драмска уметност, преко својих изражајних средстава, **одражавају реалност**, односно, дају слику о човеку, природи и друштву.

◆ Сва три уметничка дела имају **фабулу**, односно, обрађују неки догађај из живота људи.

◆ Ове уметности користе **реч** као изузетно важно изражајно средство. У филму је слика главно изражајно средство, али користи и реч у виду написа, коментара, дијалога и монолога.

◆ Важни елементи у филму, књижевном и драмском делу су **простор и време**. То значи да се радње одвијају у одређено време и да одговарају времену да би игра била реална, стварна.

■ Разлике

◆ **Филмски и драмски лик представљен** у лику изабраног глумца, исти је за све гледаоце, а **књижевни лик је различит за сваког читаоца**. Читаоцу се даје слобода да га изграђује и формира на свој начин.

◆ **Реч** је апстрактна, а филм и позориште конкретни.

◆ **Радња** на филму и у позоришту има само садашњост - у тренутку гледања.

ПИСЦИ И ДЕЛА

Андрић, Иво (1892–1975) – рођен је у Долцу, код Травника. Песник, приповедач, романиста, есејиста, путописац, преводилац и мислилац светског гласа и угледа, и најзначајнији српски писац XX века. Добитник је Нобелове награде за књижевност 1961. год. Најпознатија су му дела романи: „На Дрини ћуприја”, „Травничка хроника”, „Проклета авлија”, приповетке „Мост на Жепи”, „Пут Алије Ђерзелеза”, „Аникина времена”, књига „Стазе, лица, предели”, „Ex ponto” (песме) итд. Превођен је на све европске и друге светске језике.

Антић, Мирослав (1932–1986) – рођен у Мокрину у Банату, песник, драматичар, сликар, сценарист и редитељ. Дела: „Плави чуперак”, „Шашава књига”, „Свашта имам” и др. Аутор је четрнаест кратких и два целовечерња филма, неколико радио драма, филмских и ТВ сценарија.

Васиљев, Душан (1900–1924) – песник рођен у Кикинди. Дела: „Плач матере Човекове”, „Човек пева после рата”, „Домовина” и др. Кроз своја дела је изразио снажна антиратна расположења и тежњу за бољим и праведнијим друштвом.

Верн, Жил (1828–1905) – француски писац, класик научно-фантастичне књижевности. Написао је преко педесет дела, претежно са научним предвиђањима: „Путовање на Месец”, „Деца капетана Гранта”, „Пут око света за 80 дана”, „Пут у средиште Земље”, „Двадесет хиљада миља под морем” и др.

Витезовић, Милован (1944 –) – рођен у Витезовићима крај Косјерића. Живи у Београду. Лиричар, сатиричар, прозаиста, писац драмских текстова и афоризама. Дела: „Срце ме је откуцало”, „Ђачко време Шумарица”, „Лајање на звезде”, ТВ серије „Димитрије Туцовић”, „Вук Караџић” и др.

Глигорић, Велибор (1899–1977) – рођен је у Рипњу, Србија. Један је од најпознатијих критичара у српској књижевности; члан САНУ. Најпознатије дело му је „Српски реалисти“ и др.

Густав, Антон - Матош (1873–1914) – Хрватски песник приповедач, путописац. Живео у Загребу, Београду, Бечу, Паризу, Прагу. Писао је приповетке-новеле, песме и путописе, критике и есеје. Нека од његових дела су „Иверје“, „Уморне приче“, „Наши људи и крајеви“ и др.

Домановић, Радоје (1873–1908) – Творац сатиричне и алегоричне приповетке у српској књижевности. Најпознатије његове приповетке су „Вођа“, „Данга“, „Страдија“, „Мртво море“, „Гласам за слепце“, „Краљевић Марко по други пут међу Србима“ итд. На сатиричан начин осветљава друштвене прилике у Србији с краја 19. и почетком 20. века.

Дучић, Јован (1871–1943) – рођен у Требињу, студирао у Женеви; бавио се дипломатијом; песник, есејиста, путописац; песме: циклуси „Моја отаџбина“, „Царски сонети“, „Јадрански сонети“, поетска збирка „Лирика“; збирка писама из Француске, са Јонског мора, из Швајцарске; прозна дела: „Благо цара Радована“, „Градови и химере“ и др.

Илић, Војислав (1860–1894) – рођен у Београду; радио у државној служби, радио као учитељ, писар; значајне песме: „Сиво, суморно небо“, „Грм“, „Вече“, „Зимско јутро“, „Свети Сава“, „Зимска идила“ и друге.

Јакшић, Ђура (1832–1878) – рођен је у Српској Црњи у Банату. Најпознатији је српски песник из периода романтизма. Писао је песме, приповетке и драме. Био је и познати сликар. Иако је највише писао у прози, његова права вредност је у поезији са родољубивим, социјалним и љубавним мотивима. Неке од његових песама су: „Отаџбина“, „На Липару“, „Вече“, „Отац и син“; драме: „Сеоба Србаља“, „Јелисавета“, „Станоје Главаш“; приповетке: „Сирота Банаћанка“, „Спахија“, „Српско чобанче“ и др.

Караџић, Вук Стефановић (1787–1864) – великан српске културе, реформатор, писац, учесник Првог српског устанка. Родио се у Тршићу, а умро у Бечу. Скупљао је усмено благо нашег народа и објављивао га. Написао је прву граматику српског језика и речник. Писао је и дела о историјским догађајима и људима („Житије хајдук Вељка Петровића“), превео „Нови завјет“.

Ковачевић, Божидар (1902–1990) – Писао песме, приповетке, книжевне расправе, расправе и чланке из области историје и културе. Превођен је на енглески, руски и немачки језик.

Миланковић, Милутин (1879–19580) – математичар, физичар и астроном, професор, члан и потпреседник САНУ. Реформисао је Јулијански календар. Дела: „Небеска механика”, „Историја астрономске науке” и др., као и књига „Успомене, доживљаји и сећања”.

Миладинов, Константин (1830–1862) – Творац је прве македонске уметничке поезије. Рођен је у Струги. Студирао на Атинском универзитету (Историјско-филолошки факултет) као и у Москви (Словенска дијалектологија). Радио на сакупљању народних песама. Писао је песме. Његово песничко дело није велико по своме обиму, али представља изузетно уметничко благо испуњено родољубивим мотивима у македонској књижевности. Трагично је завршио свој живот на најсуровији и најсвирепији начин. Његова антологијска песма је „Туга за југом“.

Нушић, Бранислав (1864–1938) – био је највећи драмски писац, комедиограф, кога је дала епоха реализма. Рођен је у Београду, студирао у Грацу и Београду. Као припадник опозиционе странке, Нушић је врло рано осетио чврсту руку режима. Дела: „Народни посланик”, „Сумњиво лице”, „Госпођа министарка”, „Покојник”, „Власт”, роман за децу „Хајдуци” и чувена „Аутобиографија”.

Петровић, Растко (1896–1949) – Одрастао је у породици која је имала уметничку традицију. Његова сестра Надежда Петровић је била велики сликар. Доживео је повлачење преко Албаније 1915. године. Боравио је у Африци и Америци. Његова дела су: књига песама „Откровење“; и дела у прози „Велики круг“ и „Дан шести“.

Радичевић, Бранко (1824–1853) – значајан романтичарски песник, гласник новог времена у српској поезији. Дела: „Ђачки растанак”, „Песме” и др.

Свети Сава (1175–1235) – Најмлађи је син Стевана Немање, оснивача феудалне српске државе и лозе Немањића која је владала Србијом пуна два века. Један је од најпознатијих ликова у српској

историји, књижевности и духовности. Он је први српски архиепископ, писац, народни учитељ, градитељ манастира и цркава, мудар и вешт државник. После одласка на Свету Гору замонашио се и уз очеву помоћ подигао манастир Хиландар. Најпознатија дела су му: „Житије Светог Симеона“, „Служба Стефану Немањи“, „Хиландарски типик“, „Карејски типик“, „Студенички типик“ и др. Треба знати да је типик правилник у коме се налазе основна упутства за живот у манастиру.

Цесарић, Добриша (1902–1980) – Рођен је у Славонској Пожеги у Хрватској. Даровити песник и академик. Дела: „Лирика“, „Спасена свијетла“, „Освјетљени пут“, „Голи часови“. У својим песмама опева најразноврсније емотивне и мисаоне немире савременог човека.

Црнчевић, Бранислав - Брана (1933 – 2011) – Рођен је у Руми, а умро је 14.IV 2011.г. Почео је да пише веома рано песме, драме и сатире, афоризме. Лиричар и хумориста, а бави се и дечјом књижевношћу. Нека од његових дела су: „Босоноги и небо“, „Говори као што ћу тиш“, „Капетан и лула“

Црњански, Милош (1893 –1977) – стваралац изузетне вредности и водећи српски писац 20. века. Писао је поезију и прозу. Најпознатије његове песме су: „Стражилово“, „Ламент над Београдом“ и „Србија“. Написао је више романа: „Дневник о Чарнојевићу“, „Роман о Лондону“, „Сеобе“ итд.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Теорија књижевности са теоријом писмености* – Драгиша Живковић
2. *Основи теорије писмености* – Радмило Димитријевић
3. *Књижевност у основној школи* – Драгутин Росандић
4. *Теорија књижевности* – М. Солар
5. *Теорија књижевности* – Радмило Димитријевић
6. *Шта говоре метафоре* (бр. 5, 6, 7, 8) – Петар Гудељ
7. *Општа теорија на литерарура* – Љ. Андреев
8. *Настава по литерарури и јазик* – Д. Мишковски
9. Више: „*Прегледи за литерарура*” – Д. Стефановић, К. Тошев, Гане Тодоровски, Т. Тодоровски
10. Потребна белетристика
11. *Грамаџика српскохрватског језика* – Михаило Стевановић
12. *Грамаџика српског језика* – Матица српска, Нови Сад
13. *Српскохрватско-македонски речник* – Ђ. Милошев, Б. Грујић, М. Ђорвезировски, Б. Благовески, А. Џукески
14. *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања* – Живојин Станојевић, Љубомир Поповић, Стеван Мицић
15. *Историја српске ћирилице* – Петар Ђорђевић

САДРЖАЈ

Реч аутора.....	3
-----------------	---

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Српски језик до 19. века.....	7
Значење Вукове реформе српског језика и правописа.....	10
Развој српског језика после епохе Вука Караџића.....	13

ЈЕЗИК

Фонетика

Преглед гласовног система и гласовних промена.....	17
Гласовне промене.....	18
Једначење сугласника по звучности.....	19
Једначење сугласника по месту творбе.....	20
Сибиларизација.....	21
Јовање.....	23
Непостојано А.....	24
Промена Лу О.....	25
Губљење сугласника.....	27

Морфологија

Граматичке категорије променљивих речи.....	28
Значење и функција падежа.....	29
Значење падежа.....	29
Значење зависних падежа.....	30

Глаголски облици

Имперфекат.....	33
Плусквамперфекат.....	36

Непроменљиве речи

Речце (партикуле).....	38
Узвици.....	39

Синтакса

Сложена реченица и њена структура.....	41
Зависне сложене реченице.....	42
Изричне реченице (исказне).....	44
Односне реченице (релативне).....	46
Месне реченице.....	48
Временске реченице (темпорале).....	50
Узрочне реченице (каузалне).....	51
Условне реченице (кондиционалне).....	52
Допусне реченице (концесивне).....	54
Намерне реченице (финалне).....	55
Поредбене реченице.....	57
Последичне реченице (консекутивне).....	58
Речник и стил	60
Фуункционални стилови.....	60
Врсте речника.....	62
Правопис (обнављање градива).....	63
Народне пословице.....	66

КЊИЖЕВНОСТ

Поема.....	69
Ђачки растанак Бранко Радичевић.....	69
Стражилово (одломак) Милош Црњански.....	71
Врсте риме.....	73
Паралелна рима.....	73
Први снег Војислав Илић.....	73
Туга за југом Константин Миладинов.....	75
Укрштена рима.....	76
Домовина Душан Васиљев.....	76
Поље Јован Дучић.....	77
Обгрљена рима.....	78
Подне Јован Дучић.....	78
Јесен Добриша Џесарић.....	80
Алегорија.....	81
Љубавни растанак Народна лирска песма.....	81
Лист Мирослав Максимовић.....	83
Симбол.....	85
Грм Војислав Илић.....	85
Сродност А. Г. Матош.....	86
Облак Добриша Џесарић.....	87

Замор	Јован Дучић.....	87
Словенска антитеза.....		88
Сватовска народна песма.....		88
Диоба Јакшића	Епска народна песма.....	90
Иронија.....		93
То код нас може да буде	Радоје Домановић.....	94
Отац и син	Ђура Јакшић.....	101
Роман.....		102
Научно - фантастични роман.....		102
Двадесет хиљада миља под морем	Жил Верн..	102
Авантуристички роман.....		107
Хајдуци	Бранислав Нушић.....	107
Потера.....		108
Љубавни роман.....		112
Прва љубав	Брана Црнчевић.....	112
Лајање на звезде		115
У биолошком кабинету	Милован Витезовић.....	116
Компилација драмског текста.....		118
Сумњиво лице	Бранислав Нушић.....	118
Двострука природа драмског текста.....		124
Кирија	Бранислав Нушић.....	124
Биографија.....		128
Житије светог Симеона	Свети Сава.....	128
Вуково детињство	Божидар Ковачевић.....	130
Аутобиографија.....		131
Успомене, доживљаји и сећања	М. Миланковић..	131
Путопис.....		133
Африка	Растко Петровић.....	133
Репортажа.....		136
Шума говори	Алберт Лондра.....	137
Похвала и житу и хлебу	Ј. Лемајић.....	139
Есеј.....		140
Песников осмех	Велибор Глигорић.....	140
Молба, жалба, пријава, телеграм.....		142
Пишемо молбу.....		142
Пишемо жалбу.....		143
Службени обрасци.....		144
Шаљемо телеграм.....		144
Предавање.....		145
Новински чланак.....		145

Сваки се народ по обичају познаје Д. Матовић..... 145

МЕДИЈСКА КУЛТУРА

Средства изражавања у филму.....	149
Говор.....	150
Глума.....	152
Музика.....	154
Звучни ефекти.....	155
Маска.....	156
Шминка.....	157
Филмска адаптација књижевног дела.....	159
Поређење позоришне, филмске и књижевне уметности..	161
Писци и дела	162
Литература.....	166